

STRATEGIA ROZWOJU GMINY NARUSZEWO

GMINA NARUSZEWO

NARUSZEWO, PAŹDZIERNIK 2015

SPIS TREŚCI

Część I. Wprowadzenie	4
1.1. Wstęp	4
1.2. Zespół ds. Opracowania Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo	5
1.3. Ramy instytucjonalne lokalnej polityki rozwoju	6
1.4. Nadrzędne dokumenty strategiczne	8
1.5. Strategie zintegrowane	9
1.6. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030	10
Część II. Raport o stanie Gminy Naruszewo	12
2.1. Ogólna Charakterystyka Gminy Naruszewo	12
2.1.1. Położenie	12
2.1.2. Rys historyczny	14
2.1.3. Wiodąca Funkcja Gminy	17
2.1.4. Warunki klimatyczne	17
2.1.5. Środowisko naturalne	18
2.2. Ludność Gminy	22
2.3. Pracujący i bezrobotni	28
2.4. Warunki mieszkaniowe	34
2.5. Opieka zdrowotna	36
2.6. Pomoc Społeczna	36
2.7. Organizacje Społeczne	38
2.8. Parafie na terenie Gminy Naruszewo	39
2.8.1. Parafia Naruszewo	39
2.8.2. Parafia Krysk	40
2.8.3. Parafia Radzymin	41
2.8.4. Parafia Żukowo	42
2.8.5. Parafia w Radzyminku	43
2.9. Oświata	44
2.10. Budżet Gminy	49
2.10.1. Dochody budżetu Gminy Naruszewo w latach 2011-2014	49
2.10.2. Wydatki budżetu Gminy Naruszewo w latach 2011-2014	52
2.10.3. Inwestycje zrealizowane w Gminie Naruszewo w latach 2011 – 2014	55
2.10.4. Wykaz ważniejszych zadań inwestycyjnych planowanych do realizacji na terenie Gminy Naruszewo w latach 2015-2018	59
2.11. Infrastruktura techniczna	60
2.11.1. Komunikacja	60
2.11.2. Energetyka	61
2.11.3. Gazownictwo	62
2.11.4. Rurociągi	62
2.11.5. Wodociągi	62
2.11.6. Oczyszczanie ścieków i kanalizacja	65
2.12. Gospodarka odpadami	67
2.13. Telekomunikacja	69
2.14. Rolnictwo	70
2.14.1. Uprawa roślin	70
2.14.2. Hodowla zwierząt	74
2.15. Melioracje wodne	74

2.16. Działalność gospodarcza	76
2.17. Kultura	80
2.18. Walory turystyczno – krajobrazowe	81
2.19. Walory kulturowe	85
2.19.1. Dziedzictwo archeologiczne	86
2.19.2. Obiekty zabytkowe	88
2.19.3. Obiekty prawnie chronione	89
2.20. Zachęty dla inwestorów	91
2.21. Główne problemy i bariery w rozwoju Gminy	91

Część III. Analiza i Ocena Stanu Gminy Naruszewo 92

3.1. Analiza SWOT – zagadnienia ogólne	92
3.2. Analiza SWOT Gminy Naruszewo	95
3.3. Podsumowanie	98

Część IV. Wizja i misja do roku 2025 98

4.1. Wizja	99
4.2. Misja	99

Część V. Strategiczny Program Rozwoju – cele strategiczne, cele operacyjne i kierunki działania 101

5.1. Cel strategiczny I: Zintegrowana i nowoczesna infrastruktura techniczna	102
5.1.1. Cel operacyjny: Rozwój infrastruktury drogowej	104
5.1.2. Cel operacyjny: Dalsza rozbudowa systemów wodno – kanalizacyjnych	105
5.1.3. Cel operacyjny: Rozwój gospodarki przestrzennej	105
5.1.4. Cel operacyjny: Rozwój infrastruktury i technologii informacyjno – komunikacyjnej	105
5.2. Cel strategiczny II: Otwarty, kreatywny i konkurencyjny kapitał ludzki	106
5.2.1. Cel operacyjny: Rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu	108
5.2.2. Cel operacyjny: Podniesienie poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych społeczności lokalnej	109
5.2.3. Cel operacyjny: Podniesienie jakości usług oraz oprawa dostępności nad małymi dziećmi (żłobki, przedszkola)	109
5.2.4. Cel operacyjny: Rozwój i poszerzenie funkcji obiektów dydaktycznych, kulturalnych, sportowo – rekreacyjnych oraz świetlic wiejskich	110
5.2.5. Cel operacyjny: Budowanie i upowszechnianie społeczeństwa informacyjnego	111
5.2.6. Cel operacyjny: Rozwijanie tożsamości i integracji społeczeństwa	111
5.3. Cel strategiczny III: Innowacyjna i efektywna wielosektorowa gospodarka	111
5.3.1. Cel operacyjny: Rozwój i wzrost konkurencyjności mikro, małych i średnich przedsiębiorstw	113
5.3.2. Cel operacyjny: Wsparcie rozwoju usług rolno – spożywczych, handlu i rzemiosła	114
5.3.3. Cel operacyjny: Transfer nowych technologii zmierzających do modernizacji gospodarstw rolnych	114
5.3.4. Cel operacyjny: Opracowanie i wdrożenie systemu promocji gospodarczej i inwestycyjnej	115

5.3.5. Cel operacyjny: Stworzenie atrakcyjnej oferty agroturystycznej i turystycznej gminy w oparciu o zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz ich wykorzystanie	115
5.4. Cel strategiczny IV: Środowisko naturalne wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych	116
5.4.1. Cel operacyjny: Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i racjonalna gospodarka zasobami	117
5.4.2. Cel operacyjny: Renowacja i ochrona dziedzictwa historycznego i obiektów zabytkowych	118
5.4.3. Cel operacyjny: Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii	118
5.4.4. Cel operacyjny: Zmniejszenie energochłonności budynków użyteczności publicznej	119
5.4.5. Cel operacyjny: Promocja ochrony środowiska, postaw proekologicznych i zdrowego trybu życia	119
Część VI. Finansowanie	120
Część VII. Monitoring i ewaluacja	121
Spis tabel	124
Spis wykresów	125

Część I. Wprowadzenie

1.1. Wstęp

Strategia rozwoju jednostki samorządu terytorialnego jest dokumentem definiującym jej najważniejsze przedsięwzięcia społeczne, gospodarcze i środowiskowe. Zawiera kierunki alokacji zasobów, które w możliwie najlepszy sposób powinny przyczynić się do realizacji pożądanej wizji rozwoju. Moment określania zapisów Strategii wyznaczyło zaistnienie szczególnych szans w regionalnym i krajowym otoczeniu Gminy Naruszewo, związanych z nowymi instrumentami integracji europejskiej – perspektywa finansowa 2014-2020. Rozstrzygnięcia zawarte w Strategii mają na celu określenie listy najskuteczniejszych przedsięwzięć rozwojowych w tej perspektywie.

Dokument Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025 obejmuje syntetyczną diagnozę wspólnoty lokalnej, bilans strategiczny w kategoriach sił i słabości oraz szans i zagrożeń (analiza SWOT), a także rozstrzygnięcia strategiczne. Na ostatnią ze wskazanych kategorii składają się: wizja, priorytety strategii, cele strategiczne, cele operacyjne, kierunki interwencji w rozumieniu kluczowych zadań. Ponadto, konkretyzacja zaproponowanych zapisów strategicznych następuje poprzez określenie spójności Strategii w relacji do dokumentów planujących rozwój: Polski i Europy, województwa mazowieckiego i powiatu płońskiego. W dokumencie Strategii zawarto również założenia dotyczące procesu jej wdrażania oraz ustalenia w zakresie monitoringu i ewaluacji. Strategia Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025 jest efektem prac Zespołu ds. Opracowania Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo. Dzięki zaangażowaniu przedstawicieli samorządu, organizacji publicznych, przedsiębiorców i lokalnych liderów życia społecznego, Strategia stanowi nie tylko narzędzie prowadzenia polityki rozwoju lokalnego i regionalnego, ale również syntezę świadomych wyborów i rekomendacji przedstawicieli różnych społeczności tworzących wspólnotę samorządową.

W systemie zarządzania polityką rozwoju, Strategia pełni kluczową rolę, jako generalny plan postępowania władz samorządowych, partnerów gospodarczych i społecznych, którzy mogą się na nią powoływać w procesie pozyskiwania środków zewnętrznych oraz w oparciu o nią budować własne plany strategiczne. Dzięki temu dokument ten jest również narzędziem kreowania i intensyfikowania współpracy z partnerami samorządowymi, prywatnymi i pozarządowymi w układzie zarówno lokalnym, jak i regionalnym. Tworzenie partnerstw na etapie realizacji poszczególnych kierunków interwencji niniejszej Strategii, będzie miało kluczowe znaczenie dla rozwoju gminy, w tym również w związku z pozyskiwaniem

zewewnętrznych środków finansowych (np. Lokalna Grupa Działania Przyjazne Mazowsze). Realizacja wyzwań rozwojowych Gminy Naruszewo będzie się wiązać z podejmowaniem współpracy pomiędzy samorządami wszystkich szczebli, instytucjami państwowymi, partnerami społecznymi i prywatnymi. Stąd też Strategia nie obejmuje wyłącznie zadań będących w kompetencjach samorządu gminnego, ale wskazuje na rozwiązania niezbędne dla stałego i efektywnego rozwoju całej wspólnoty lokalnej. Takie podejście jest zgodne z nowym paradygmatem polityki regionalnej państwa - wieloszczeblowym zarządzaniem Strategią.

Strategia Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025 jest spójna z priorytetami i celami dokumentów szczebla krajowego i regionalnego, tj. Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie; Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju do 2030 r.; Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.; Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju do 2020 r.; krajowych strategii sektorowych oraz Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku, wraz z Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020.

Strategia Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025 została przygotowana w wyniku prac prowadzonych przez władze samorządowe Gminy Naruszewo, przy ścisłej współpracy z partnerami społecznymi. Dokument uwzględnia wnioski i rekomendacje sformułowane w ramach spotkań Zespołu ds. Opracowania Strategii oraz zaproszonych gości. Strategia Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025 kładzie nacisk na zrównoważony rozwój gminy (bazujący na zintegrowaniu polityki środowiskowej, gospodarczej, przestrzennej i społeczno-kulturowej), prowadzący w efekcie do poprawy jakości życia mieszkańców i budowania jego trwałych podstaw ekonomicznych, przy poszanowaniu dla wartości środowiska przyrodniczego.

1.2. Zespół ds. Opracowania Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo

Strategię opracował Zespół ds. Opracowania Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025, powołany przez Wójta Gminy Naruszewo Zarządzeniem Nr 60/2015 z dnia 5 października 2015 roku, w którego skład weszli m.in. przedstawiciele władz samorządowych gminy, urzędnicy samorządowi, przedstawiciele oświaty, instytucji kultury, pomocy społecznej, reprezentanci sfery biznesu, lokalnych organizacji pozarządowych i przedstawiciele instytucji użyteczności publicznej.

Zespół ds. Opracowania Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025:

Tomasz Konczewski – Sekretarz Gminy Naruszewo, Małgorzata Grabowska – Skarbnik Gminy Naruszewo, Wanda Matuszewska – Kierownik Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej

w Naruszewie, Anna Jarosiewicz – Dyrektor Gminnej Biblioteki Publicznej w Naruszewie, Witold Rykowski – Kierownik Zespołu Placówek Oświatowych w Naruszewie, Teresa Krawczewska – Kierownik Referatu Społeczno – Gospodarczego Urzędu Gminy w Naruszewie, Teresa Kwiatkowska – Kierownik Urzędu Stanu Cywilnego w Naruszewie. Do współpracy z Zespołem zaproszono: Zbigniewa Nowickiego – Przewodniczącego Rady Gminy w Naruszewie; Marię Roguską – Dyrektora Zespołu Szkół w Naruszewie; Andrzeja Szacherskiego – Dyrektora Zespołu Szkół w Nacpolsku, Bożenę Makowską – Dyrektora Szkoły Podstawowej w Krysku, Ewę Rażną – Dyrektora Szkoły Podstawowej w Radzyminku, Iwonę Grabowską – Dyrektora Szkoły Podstawowej w Zaborowie, Bogdana Kwiatkowskiego – przewodniczącego Koła Polskiego Związku Emerytów Rencistów i Inwalidów w Skarszynie, Mirosławę Śmietanowską – przewodniczącą Koła Polskiego Związku Emerytów Rencistów i Inwalidów w Naruszewie, Mirosławę Rajczak – Prezesa Stowarzyszenia Przyjaciół Gminy Naruszewo, Jana Jeziaka – Prezesa Zarządu Gminnego ZOSP RP w Naruszewie, Agnieszkę Kowalską – nauczyciela, Marka Napiórkowskiego – przedsiębiorcę, Daniela Koniec – rolnika, Ilonę Borowską - rolnika.

1.3. Ramy instytucjonalne lokalnej polityki rozwoju

Konieczność tworzenia gminnych dokumentów planistycznych o charakterze strategicznym nie wynika wprost z przepisów prawa. Znowelizowana w 2013 roku ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, tworząca podstawy prawne do przygotowania przez ówczesne Ministerstwo Rozwoju Regionalnego zasad wdrażania programów Unii Europejskiej na lata 2014-2020, wśród dokumentów strategicznych opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego wymienia jedynie strategie rozwoju województw oraz strategie ponadregionalne. Katalog ten pozostawia jednak otwarty, a wśród podmiotów odpowiedzialnych za prowadzenie polityki rozwoju wymienia samorząd gminny.

Ugruntowana praktyka prowadzenia polityki rozwoju na szczeblu gminnym realizowana jest najczęściej w postaci tworzenia gminnych strategii rozwoju. Zasady lokalnej polityki rozwoju powinny jednak uwzględniać wytyczne w zakresie prowadzenia polityki rozwoju na wyższych szczeblach. Poczynając od dokumentów na szczeblu Unii Europejskiej, w szczególności uwzględniając zasady Europejskiej Polityki Spójności, poprzez strategiczne dokumenty krajowe, przygotowywane przede wszystkim przez administrację rządową, a kończąc na wojewódzkiej i subregionalnej strategii rozwoju, opracowywanych przez samorząd województwa.

Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu „EUROPA 2020”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030 – trzecia fala nowoczesności”

Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 -2020: *Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*

8 strategii branżowych:

- Rozwoju transportu
- Rozwoju bezpieczeństwa narodowego RP
- Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko
- Rozwoju kapitału społecznego
- Innowacyjności i efektywności gospodarki
- Zrównoważonego rozwoju wsi rolnictwa i rybactwa
- Rozwoju kapitału ludzkiego
- Sprawne państwo

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Plan zagospodarowania Przestrzennego województwa mazowieckiego

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku

Przedstawiony schemat prezentuje aktualny system prowadzenia polityki rozwoju, oparty o hierarchiczny układ dokumentów strategicznych, wzajemnie ze sobą spójnych i powiązanych. Obejmuje on wytyczne płynące ze strategii Europa 2020, Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju, Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju (SRK) oraz 9 strategii zintegrowanych, obejmujących 8 strategii branżowych i Krajową Strategię Rozwoju

Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR). W tak ujęty system wpisuje się Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030, stanowiąca z kolei podstawę dla konstruowania subregionalnych i lokalnych dokumentów strategicznych.

W procesie lokalnego planowania strategicznego należy jednak pamiętać o zachowaniu spójności i relacyjnym powiązaniu z systemem nadrzędnych dokumentów strategicznych, szczególnie tych opracowanych po wejściu w życie aktualnej strategii wojewódzkiej.

Tak zdefiniowany układ instytucjonalny programowania polityki rozwoju, w którym dokumenty niższego szczebla uwzględniają priorytety wynikające z programów nadrzędnych, wzmacnia efekty rozwojowe poprzez jednoznaczne określanie kluczowych kierunków interwencji. Spójność w wymiarze wertykalnym jednocześnie prowadzi do koncentracji środków publicznych na jasno zdefiniowanych celach rozwojowych.

1.4. Nadrzędne dokumenty strategiczne

Fundamentalne wytyczne dotyczące polityki rozwoju płyną z nadrzędnych dokumentów europejskich, określających zasady Europejskiej Polityki Spójności. Ważna jest też sama filozofia redystrybucji środków europejskich, która w ostatnich latach uległa przeorientowaniu z funkcji wyrównawczej na wzmacnianie konkurencyjności obszarów silnych i lepsze wykorzystanie istniejących potencjałów rozwojowych. Będąca podstawą Europejskiej Polityki Spójności Strategia Europa 2020 oparta została na trzech priorytetach: (1) rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach, (2) promocji gospodarki oszczędzającej zasoby, zielonej i konkurencyjnej, (3) sprzyjaniu gospodarce o wysokim zatrudnieniu, sprzyjającej spójności społecznej i terytorialnej.

Głównym dokumentem szczebla krajowego, wskazującym strategiczne zadania państwa w horyzoncie czasowym spójnym z dokumentami europejskimi, tym samym oddającym priorytety rozdziału funduszy europejskich na lata 2014-2020 jest średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo (SRK). Dokument ten, przyjęty 25 września 2012 r. wpisuje się w nowy system strategicznego zarządzania rozwojem kraju poprzez uwzględnienie wytycznych odnośnie głównych kierunków rozwoju, płynących z długookresowej strategii rozwoju kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Podstawowe priorytety SRK, koncentrujące główne działania i wyznaczające kierunki interwencji, mające na celu przyspieszenie procesów rozwojowych to (1) sprawne i efektywne państwo, (2) konkurencyjna gospodarka, (3) spójność społeczna i terytorialna. W kontekście programowania polityki rozwoju na szczeblach niższych ważne jest, że SRK stanowi odniesienie dla dokumentów przygotowywanych na potrzeby

programowania środków Unii Europejskiej na lata 2014-2020 – umowy partnerstwa i programów operacyjnych.

1.5. Strategie zintegrowane

Dopełnieniem i swoistym narzędziem realizacji priorytetów określonych przez Strategię Rozwoju Kraju jest 9 strategii zintegrowanych, których zadaniem jest rozwinięcie działań Strategii Rozwoju Kraju i uszczegółowienie reform w niej określonych. Z punktu widzenia lokalnej polityki rozwoju kluczowe miejsce zajmuje dokument Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. Zgodnie z przedstawionym w nim, nowym paradygmatem rozwoju regionalnego, w proces planowania strategicznego należy włączyć następujące wytyczne:

1. Wykorzystywanie zasobów endogenicznych regionów, (uniezależnianie się od transferów zewnętrznych),
2. tworzenie polityk wieloletnich i zdecentralizowanych, w przeciwieństwie do dotychczasowych dotacji, jednorazowo przeznaczanych na działania krótkoterminowe,
3. finansowanie inwestycji wyselekcjonowanych (jako tych działań, które w największym stopniu przyczyniają się do rozwoju społeczno – gospodarczego regionu i powodują jego dyfuzję),
4. wieloszczeblowe zarządzanie polityką regionalną – zaangażowanie wielu partnerów przez władze regionalne,
5. zróżnicowane podejście do różnych typów regionów – wykorzystywanie specjalizacji regionalnych i subregionalnych oraz reagowanie na specyficzne bariery rozwojowe.

Wytyczne te zostały sformułowane przede wszystkim w celu wzmocnienia procesu programowania polityki rozwoju na szczeblu wojewódzkim. Jednak myśl zawarta w powyższych uwagach może stanowić ważną wskazówkę podczas programowania polityki rozwoju na szczeblu powiatowym i gminnym. Ponadto zgodnie z rekomendacjami KSRR, w procesie zarządzania strategiami rozwoju postuluje się tworzenie i utrwalanie szerokich partnerstw między instytucjami publicznymi i społeczeństwa obywatelskiego tak, by zapewnić skuteczny i wielopoziomowy system zarządzania polityką rozwoju.

Spośród pozostałych strategii zintegrowanych szczególnie ważne dla lokalnej polityki rozwoju jest uwzględnienie wytycznych płynących z tych strategii, które w istotnym stopniu dotyczą obszarów związanych z zakresem zadań własnych jednostek samorządu

terytorialnego. Wśród najważniejszych strategii, z punktu widzenia możliwości rozwojowych i aspiracji wspólnoty samorządowej Naruszewa, należy wymienić następujące dokumenty:

Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki. „Dynamiczna Polska 2020”

– dokument przygotowany przez Ministerstwo Gospodarki i uchwalony 15 stycznia 2013 r. – szczególnie w zakresie działań zmierzających do realizacji takich celów jak: dostosowanie otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej gospodarki, stymulowania innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy oraz wspieranie napływu innowacyjnych i odpowiedzialnych inwestycji;

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 – dokument przygotowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego i uchwalony 26 marca 2013 r. – szczególnie w zakresie działań zmierzających do wzmocnienia partycypacji obywatelskiej w procesie kreowania lokalnej polityki rozwoju, wzmacniania wzajemnego zaufania obywateli oraz zaufania obywateli do instytucji i organów państwa, a także wzmacniania gotowości mieszkańców do działania na rzecz społeczności lokalnej.

Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 – dokument przygotowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej i uchwalony 18 czerwca 2013 r. – szczególnie w zakresie działań na rzecz wzrostu poziomu zatrudnienia mieszkańców, wydłużenia aktywności zawodowej osób starszych, przeciwdziałaniu procesom wykluczenia społecznego oraz kreowania polityki edukacyjnej zmierzającej do podniesienia poziomu kompetencji i kwalifikacji obywateli.

1.6. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030

Najważniejszym dokumentem określającym zasady polityki rozwoju na szczeblu regionalnym jest Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Dokument stanowi odpowiedź na wyzwania, którym musi sprostać województwo, aby podnieść jakość życia, ograniczyć wykluczenie społeczne i bezrobocie, realizować politykę spójności terytorialnej oraz politykę inteligentnego i zrównoważonego rozwoju. Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. Strategia jest wyrazem dążeń województwa i uwzględnia kierunki rozwoju Polski i Unii Europejskiej. Przyjęta konstrukcja celów i podporządkowanych im działań zapewnia zgodność pomiędzy różnymi dokumentami, przy zachowaniu autonomii

samorządu województwa. Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. Nadrzędnym (głównym) celem Strategii jest zatem spójność terytorialna, rozumiana jako zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim oraz wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie, co w konsekwencji przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez przyspieszenie wzrostu gospodarczego, generowanego przez rozwój produkcji i przemysłu ukierunkowanego na eksport, szczególnie w branży średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii. Potrzeba zwiększenia produktywności przemysłu i związanych z nim usług uzasadnia wybór priorytetowego celu strategicznego.

Dyfuzja innowacji z Obszaru Metropolitalnego Warszawy w kierunku miast regionalnych i subregionalnych oraz obszarów wiejskich, jak również rozwój produkcji w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym ukierunkowanym na eksport, powinny stać się fundamentem gospodarki regionu. Jednym z kluczowych zadań jest wprowadzenie Warszawy do grupy wiodących metropolii w układzie europejskim oraz wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych.

Wieloczynnikowość procesów współczesnego wzrostu gospodarczego, a także konieczność równoczesnego uwzględnienia kryteriów ekonomicznych (gospodarka), społecznych i ekologicznych (środowisko) wraz z terytorializacją kierunków interwencji, powodują złożony charakter celów Strategii. W układzie celów Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku zastosowano wielowymiarowe podejście, które uwzględnia złożoność wszystkich sfer działalności człowieka. Wyrażna terytorializacja celów przedstawionych w *Strategii* stwarza szanse na ich realizację i zrównoważony rozwój województwa. Sprawą fundamentalną jest przyjęcie takiej filozofii wsparcia, sprzyjającej trwałości rozwoju, która pozwoli w maksymalnym stopniu wykorzystać wewnętrzne czynniki rozwoju województwa oraz niszę i specyficzne zasoby. W przeciwnym razie powstaną obszary wymagające stałego zewnętrznego wsparcia, w szczególności zasilania finansowego. Pobudzenie endogenicznego rozwoju uczyniono główną drogą do zmniejszenia różnic w poziomie życia, czyli osiągnięcia większej spójności społecznej. Wybór priorytetowego celu strategicznego w obszarze przemysł i produkcja ma służyć wzmocnieniu mechanizmów tworzenia dyfuzji, komercjalizacji innowacyjnych rozwiązań i wynalazków, wspieraniu przedsiębiorstw podejmujących produkcję w oparciu o nie (np. tlenek galu, grafen) oraz wspieraniu tworzenia klastrów. Służyć temu powinno roztropne spożytkowanie środków z unijnego budżetu, w rezultacie prowadzące do pomnażania środków na rozwój.

Cel główny wynikający z wizji województwa jest możliwy do osiągnięcia poprzez realizację działań priorytetowego celu strategicznego, wzmacnianego działaniami podporządkowanymi celom strategicznym oraz ramowym celem strategicznym.

Część II. Raport o stanie Gminy Naruszewo

Pierwszą częścią prac nad opracowaniem Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo na lata 2015-2025 było przygotowanie przez Zespół ds. Opracowania Strategii raportu o stanie Gminy Naruszewo stanowiącego wieloaspektową analizę statystyczną procesów zachodzących w Gminie.

2.1. Ogólna Charakterystyka Gminy Naruszewo

2.1.1. Położenie

Gmina Naruszewo położona jest w północno - zachodniej części województwa mazowieckiego, w południowo - zachodniej części powiatu płońskiego, zajmuje powierzchnię 160 km² tj. 16 000 ha, co stanowi ok. 11,56% ogólnej powierzchni powiatu. Gminę zamieszkuje 6 485 osób (stan na wrzesień 2015 roku). Pod względem wielkości zaludnienia wśród 10 gmin wiejskich powiatu płońskiego Gmina Naruszewo zajmuje 5 pozycję po gminach: Raciąż, Baboszewo, Czerwińsk nad Wisłą i Płońsk.

Gmina Naruszewo leży w odległości około 45 km na północ od Warszawy, w zasięgu oddziaływania miasta powiatowego Płońsk. Odległość ośrodka gminnego od Płońska, a tym samym od dróg krajowych nr 7 i 10 oraz linii kolejowej relacji Nasielsk – Sierpc – Toruń wynosi ok. 11 km. Przez teren gminy, z północy na południe przebiega droga krajowa nr 50 Sochaczew – Płońsk – Ciechanów – Ostrów Mazowiecka. Droga ta jest osią komunikacyjną gminy - łączy teren gminy z Płońskiem (11 km), Wyszogrodem (23 km) oraz Sochaczewem (ok. 45 km) i wraz z drogami wojewódzkimi nr 570 i 571, stanowi podstawowe powiązanie obszaru gminy i wsi gminnej z terenami zewnętrznymi. Duże znaczenie w powiązaniach zewnętrznych gminy odgrywa również droga powiatowa Trębki – Kamienica – Naruszewo (łąącząc teren gminy z drogą krajową nr 7).

Gmina Naruszewo sąsiaduje z 4 gminami powiatu płońskiego: Dzierżążnia, Płońsk, Załuski i Czerwińsk nad Wisłą oraz z 3 gminami powiatu płockiego: Wyszogród, Mała Wieś i Bulkowo. W granicach administracyjnych gminy Naruszewo znajdują się 42 miejscowości. Największymi pod względem zaludnienia miejscowościami są: Nacpolsk – 626 osób, Zaborowo – 593 osób, Radzymin – 398 osób. Miejscowość gminna – Naruszewo liczy 404 mieszkańców.

2.1.2. Rys historyczny

Wieś Naruszewo, jako parafialna powstała w dolinie małej strugi Naruszewki, która wraz z inną strugą stanowi dopływ rzeki Wkry. W średniowieczu miejscowość należała początkowo do powiatu czerwińskiego, następnie sochocińskiego, w XIX wieku do powiatu płońskiego. Od dawna w tym rejonie istniało osadnictwo, o czym świadczą wykopaliska na terenie dawnych grodów np. w Radzikowie, Radzyminie, Pieścidlach czy Płońsku oraz prace archeologiczne prowadzone w samym Naruszewie, gdzie w 1983 roku, podczas kopania wodociągu do miejscowego ośrodka zdrowia, natrafiono na niecodzienny skarb monet. W wykopalisku odnaleziono srebrne monety z okresu średniowiecza. Komisja archeologiczna, której przewodził dr Jerzy Głosik oceniła wartość monet. Monety pochodziły z XII wieku. Odkopano 416 sztuk monet srebrnych, w tym 300 całych i 116 fragmentów, 287 sztuk denarów saskich i 77 fragmentów innych monet. Były także monety anglosaskie w liczbie 4, węgierskie – 2 i czeskie – 3. Znaleziono również fragmenty ozdób srebrnych. Skarb ten odkryły dzieci z naruszewskiej szkoły.

Z badań historycznych prowadzonych na terenie ziemi ciechanowskiej przez Panią Annę Barkiewicz Celińską dowiadujemy się, że pierwsze wzmianki o poszczególnych osadach pochodzą z okresu średniowiecza z początku XV wieku, to sugeruje, że osady te musiały powstać wcześniej, najpóźniej w XIV wieku. W 1428 r. wójtostwo w Naruszewie posiadał niejaki Władko z Wichorowa. To sołectwo obejmowało 4 łany. Książę Janusz zwolnił go z podatków z 2 łanów - 4 łanowego wójtostwa. W Naruszewie w 1567 r. były 24 łany włościańskie, 3 proboszczowskie, 4 wójtowskie i ok. 4-10 folwarków, razem ok. 34-40 łanów. W samym Naruszewie w 1857 roku funkcjonował browar i dwóch rzemieślników. Według Akt Wizytacyjnych z XIX wieku wielkość Naruszewa kształtowała się następująco:

- 1817 r. – 20 domów
- 1827 r. – 20 domów
- 1885 r. – 46 domów – ilość osób 147

Wielkość gospodarstw w okresie międzywojennym była bardzo zróżnicowana. Dość duży procent stanowiły gospodarstwa do 3 ha. Gospodarstwa średnie i większe od 3-50 ha stanowiły jednak zdecydowaną większość.

Ważną rolę w życiu społeczności lokalnej odgrywały szkoły parafialne i klasztorne, które uruchamiane były dla potrzeb Kościoła i rozwijającego się mieszczaństwa. Pierwsza wizytacja z 1598 r. w parafii Naruszewo wspomina, że był tu rektor szkoły. Jego uposażenie stanowiła część dziesięcin pobieranych od miejscowej szlachty w wysokości 5 kop groszy. Utrzymywał on z tego fundusz kantora. Wzmianki o szkole pojawiają się już na początku XVI wieku. W latach 1509 -1517 występują jako świadkowie lub ofiary w sprawach sądowych nauczyciele szkoły w Naruszewie, a mianowicie Mikołaj, który został zabity 30.05.1509 roku na cmentarzu przykościelnym przez awanturników Mikołaja i Pawła Bouszyńskich, Bartłomieja, Jakuba i Adama Skarboszewskich. W 1515 r. pojawia się, jako świadek, kantor uczący śpiewu w szkole kleryk Stanisław z Woli Leszczyńskiej, a w 1517 r. Jan pleban z Ostrowąsa, poprzednio w 1516 r. nauczyciel szkoły w Naruszewie. W 1740 r. spotykamy także wzmiankę o tym, że blisko cmentarza mieszka nauczyciel, co sugeruje, że szkoła parafialna nadal istniała.

Kolejne wizytacje stwierdzają, że nie ma w Naruszewie szkoły. Wizytacja z 1775 r. wspomina: „Żadnych szkół i nauczycielów w tej parafii nie masz i sposobu do myślenia szkoły parafialnej nie znajduje się, bo naprzód szlachta uboga, po wtóre uczyć się nie chce, wolą mizernej na swych kawałkach pilnować fortuny”. Fakt ten potwierdzają wizytacje z 1786 r. i 1801 r. Wizytacja z 1817 r. podkreśla, że proboszcz ubolewa nad tym, że nie ma nikogo kto by przyczynił się do odrestaurowania szkoły.

W okresie I wojny światowej organizatorem nauki i życia kulturalnego na terenie Naruszewa zajął się przebywający wówczas tam młody student Antoni Bosak. Skupił on wokół siebie garstkę młodych ludzi, dla których prowadził kursy nauki oraz przygotowywał z nimi przedstawienia dla miejscowej ludności. Nauka odbywała się w prywatnym budynku u p. Władysława Wysockiego. Pierwszą wystawioną sztukę była komedia pt. „Niemieckie zaloty i jakieś tam inne niewybredne facecje”. Przedstawienie odbywało się w stodole u wójta Aleksandra Karabina. Mieszkańcy przybyli licznie na tę uroczystość. Było to niezwykle wydarzenie w okolicy, tym bardziej, że zaszczycił swoją obecnością sam dziedzic z Kryska p. Racięcki. Za zarobione pieniądze z przedstawienia zakupiono 150 książek i stworzono pierwszą publiczną bibliotekę.

O dalszych śladach nauki na tym terenie dowiadujemy się z kroniki szkoły. Ze wspomnień Stanisławy Karabin urodzonej w Naruszewie w 1887 r. dowiadujemy się, że mając lat 8 chodziła na lekcje prywatne do pracownika Sądu Pokoju w Naruszewie Antoniego

Brodzkiego i jego żony Konstancji. Córkę jej Katarzynę Wolską uczyła nauczycielka Boorer. Nauki zawodu ciesielstwa i stolarstwa uczył Feliks Klepczyński u majstra Karasiewicza, który był specjalistą dryjanerem – robił kółka do przędzenia nici lnu i wełny.

W latach 1921/22 istniała w Naruszewie Szkoła Powszechna II stopnia. Lokal szkolny mieścił się w budynku prywatnym. Kierownikiem szkoły był Lucjan Wiśniewski. Nauczano takich przedmiotów jak: religia, jęz. polski, matematyka, przyroda, geografia, historia, rysunki, roboty, śpiew, gry i gimnastyka, kaligrafia. Nauka odbywała się w trudnych warunkach, brakowało podręczników, pomocy dydaktycznej, sprzętu. W latach 1936-38 postawiono murowany budynek o czterech salach lekcyjnych plus pokój nauczycielski. Kierownikiem wówczas szkoły był Antoni Gawłowski. Nie dane było jednak dzieciom długo cieszyć się nową szkołą.

Nadszedł 1 września 1939 r. a z nim II wojna światowa. Nowy budynek szkoły Niemcy wykorzystali na magazyny, a przez pewien czas stacjonowało w nim wojsko niemieckie. Budynek został częściowo zniszczony. Nauka w tym okresie odbywała się potajemnie w domach prywatnych. Po zakończeniu II wojny światowej, społeczeństwo polskie przystąpiło do odbudowy zniszczonego kraju. Miejscowi nauczyciele Naruszewa z wielkim zaangażowaniem przystąpili do organizowania nauki w zniszczonym budynku szkolnym. Pierwsze lekcje rozpoczęły się 15 lutego 1945 r. Opiekę nad szkołą sprawował Stanisław Gawłowski pracujący w tej szkole przed wybuchem wojny. Do szkoły uczęszczały dzieci z Naruszewa, Skwar, Woli Kryskiej i Drochowa. W Krysku istniała jednooddziałowa klasa filijna szkoły w Naruszewie. W roku 1948/49 powołano do życia pierwsze organizacje uczniowskie: Zuchy, Harcerstwo, PCK, Koło Odbudowy Warszawy. Najprężniej działało harcerstwo organizując liczne zawody sportowe z drużynami z sąsiednich szkół (Kamienica, Trębki, Kozarzewo), wycieczki konne, rowerowe i piesze do Nacpolska, Poświętnego, Płońska, Skarżyna i Radzymina. Kierownik szkoły zorganizował chór szkolny, który w następnych latach wyposażył w sprzęt muzyczny i wdrożył do aktywnej działalności. Wspólnie z chórem rozwinęło swoją działalność koło taneczne prowadzone przez żonę kierownika szkoły. Zorganizowano też świetlicę gromadzką dla dorosłych i młodzieży, gdzie można było poczytać książki, posłuchać muzyki lub pograć w gry towarzyskie.

W obecnych granicach Gmina Naruszewo funkcjonuje od 1973 roku, kiedy to powstała z połączenia trzech byłych Gromadzkich Rad Narodowych tj. Naruszewa, Radzymina i Nacpolska. Do Gminy dołączono również sołectwa z dawnej Gromadzkiej Rady Narodowej Kuchary Skotniki. Siedzibą władz samorządowych jest miejscowość Naruszewo, dawniej zwana Naruszewem Starym.

2.1.3. Wiodąca Funkcja Gminy

Naruszewo jest gminą typowo rolniczą. W większości gospodarstwa zajmują się produkcją roślinną i zwierzęcą o wielu kierunkach. Jeżeli chodzi o hodowlę to na pierwszym miejscu należy wskazać bydło mleczne. W uprawach dominuje rzepak, żyto, pszenica, ziemniaki, buraki cukrowe. Ponadto jest kilka gospodarstw sadowniczych. Prowadzone są uprawy owoców jagodowych, ze szczególnym uwzględnieniem truskawek. Uprawiane są również warzywa. Z uwagi na rozwój upraw warzywniczych w roku 2014, w miejscowości Wróblewo – Osiedle został otwarty nowoczesny zakład przetwórstwa warzyw.

Pomimo, że rolnictwo stanowi wiodącą funkcję gminy, należy wskazać, iż znaczna część mieszkańców zatrudniona jest poza rolnictwem w zakładach produkcyjnych ulokowanych w Płońsku bądź Warszawie i okolicach.

2.1.4. Warunki klimatyczne

Według regionalizacji klimatycznej gmina Naruszewo zakwalifikowana jest do dzielnicy klimatycznej środkowej, w części mazurskiej tej dzielnicy, nieco chłodniejszej.

Charakterystyczne cechy klimatu gminy Naruszewo:

- średnia roczna temperatura powietrza na poziomie 7,6°C, przy średniej amplitudzie temperatur ca 21,5°C,
- przeciętna liczba dni mroźnych w roku wynosi 40-50 (najwięcej w styczniu i lutym), natomiast dni gorących – średnio 35 w roku (czerwiec, lipiec i sierpień),
- okres wegetacyjny (średnia dobowa temperatura powyżej 5oC) trwa ok. 210 -215 dni,
- średnio 50 dni w roku z mgłą,
- średni opad w wysokości poniżej 550 mm (najwyższe opady w czerwcu, lipcu i sierpniu),
- przewaga wiatrów zachodnich (udział sięga 16,4%) oraz południowo-zachodnich (15,3%).

Rozkład kierunków wiatru w poszczególnych porach roku odbiega od rozkładu rocznego. Zimą, wiosną i latem dominują wiatry zachodnie obserwowane są najczęściej w miesiącach letnich i jesiennych. Warunki wietrzne na obszarze gminy ocenia się jako sprzyjające – charakteryzujące się dostatecznym przewietrzaniem i niezbyt intensywnym nawietrzaniem.

Lokalne warunki klimatyczne na terenie gminy różnią się w zależności od warunków fizjologicznych. Dobrymi warunkami termicznymi cechują się obszary wyniesione o głębokim zaleganiu wód gruntowych. Mało korzystne warunki termiczne posiadają dna dolin i obniżenia.

Tereny te narażane są na duże dobowe amplitudy temperatur w okresie lata i znaczne spadki temperatur zimą.

Na warunki aerosanitarne obszaru (stan czystości powietrza) wpływa zawartość różnorodnych substancji emitowanych do powietrza, ze źródeł antropogenicznych (paleniska domowe, kominy zakładów produkcyjnych i usługowych oraz komunikacji).

Obszar Gminy Naruszewo cechuje się korzystnymi warunkami aerosanitarnymi. Brak tu uciążliwych obiektów przemysłowych degradujących środowisko przyrodnicze.

Na tło zanieczyszczeń powietrza wpływają głównie zanieczyszczenia emitowane przez paleniska domowe. Ogrzewanie budynków odbywa się z indywidualnych kotłowni, gdzie z reguły spalane są paliwa stałe – drewno, węgiel i koks, o znacznych zawartościach zanieczyszczeń (związki: siarki, azotu, węgla i pyły). Obecnie obserwuje się stopniowe odchodzenie od paliw stałych na rzecz zdecydowanie bardziej ekologicznego paliwa gazowego. W nowoprojektowanych budynkach wykorzystywane są również pompy ciepła. Zmiana źródeł ogrzewania budynków na ekologiczne ma korzystny wpływ dla czystości powietrza na terenie Gminy Naruszewo.

Liniowymi źródłami zanieczyszczenia powietrza są szlaki komunikacyjne o znacznym natężeniu ruchu. Największy zasięg uciążliwości (do 100m) i negatywne oddziaływanie w postaci hałasu i zanieczyszczeń komunikacyjnych, będą występowały wzdłuż drogi krajowej nr 50 (obiekt – inwestycja mogąca pogorszyć stan środowiska) oraz wojewódzkich (570 i 571). Liniowym źródłem potencjalnego zagrożenia jest ropociąg, wzdłuż którego ustalono obszar ograniczonego użytkowania.

2.1.5. Środowisko naturalne

Gmina Naruszewo według klasyfikacji fizyczno – geograficznej (Kondracki) leży na Wysoczyźnie Płońskiej. Tereny przecinają liczne doliny oraz bezodpływowe dolinki erozyjne. Rzeźba jest bardziej urozmaicona w części południowej i na znacznej części zajęta przez siedliska leśne. W części północnej bardziej monotonnej istnieją korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa intensywne. Na terenie gminy nie występują większe ograniczenia dla lokalizacji osadnictwa z wyjątkiem dolin rzecznych, terenów zastoiskowych, których grunty są z reguły nawodnione nieskonsolidowane, małospoiste i niekorzystne dla budownictwa.

Gleby

Pokrywę glebową Gminy Naruszewo w większości stanowią gleby wytworzone z glin moreny dennej w różnym stopniu odgórnie spiaszczonych. Pod względem typologicznym przeważają gleby pseudobielicowe wytworzone z glin (mocnych i lekkich) na piaskach słabo gliniastych oraz gleby brunatne wyługowane na piaskach gliniastych. W obniżeniach terenowych (doliny rzek i cieków, zagłębienia) występują gleby mułowo-torfowe, torfowo-mułowe oraz gleby murszowo-mineralne na piaskach luźnych lub torfach i mułach.

Tabela nr 1: Udział poszczególnych kompleksów w użytkach rolnych gminy:

Kompleks przydatności rolniczej	Udział % powierzchni gruntów ornych
Gruntu orne	
Pszenny bardzo dobry	0,2
Pszenny dobry	24,0
Pszenny wadliwy	0,0
Żytni bardzo dobry	25,3
Żytni dobry	24,1
Żytni słaby	15,0
Żytni bardzo słaby	3,0
Zbożowo-pastewny mocny	7,1
Zbożowo-pastewny słaby	1,3
Użytki zielone	
Bardzo dobre i dobre	1,1
Średnie	80,0
Słabe i bardzo słabe	18,9

Źródło: dane Urzędu Gminy w Naruszewie

W gminie Naruszewo nie ma zdecydowanej przewagi jednego z kompleksów przydatności rolniczej. Udział głównych kompleksów w powierzchni gruntów ornych waha się od 15 do 25%. W układzie przestrzennym gminy występuje znaczne zróżnicowanie warunków glebowych. Gleby najlepsze jakościowo przeważają w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części gminy. Dominują tu największe skupiska gruntów zaliczanych do kompleksu 2 (pszennego dobrego) ze znacznym udziałem kompleksu 4 (żytniego bardzo dobrego). W klasyfikacji bonitacyjnej są to przeważnie gleby kl. II, IIIa i IIIb. W północno-

wschodnim rejonie gminy Naruszewo występują głównie gleby zaliczane do kompleksu 5 (żytniego dobrego), a w klasyfikacji bonitacyjnej do kl. IVa i IVb. Są to obszary gleb średnio korzystnych dla produkcji rolnej. Gleby słabe jakościowo występują płatowo a w postaci większych powierzchni w rejonie wsi Rabież, Krysk, Strzembowo, Drochowo, Nacpolsk i Żukowo. Występują tu skupiska gleb kompleksu 6 (żytniego słabego) i 7 (żytniego bardzo słabego) zaliczane przeważnie do kl. V i VI.

Użytki zielone zajmują ok. 11% powierzchni użytków rolnych i występują w dolinach rzek – Naruszewki i Żurawianki oraz w dolinach bocznych i obniżeniach terenowych. W większości są to łąki i pastwiska średniej jakości III i IV klasy bonitacyjnej.

Las

Według klasyfikacji przyrodniczo-leśnej gmina Naruszewo leży w zasięgu Krainy IV Mazowiecko-Podlaskiej. Lasy zajmują powierzchnię całkowitą 2,6 tys. ha, co stanowi 16,6% ogólnej powierzchni gminy (powiat płoński – 13,2%, woj. mazowieckie – 22,8%).

Zbiorowiska leśne w granicach gminy nie odbiegają od przeciętnych na Nizinie Północno-Mazowieckiej. W zależności od warunków glebowych, klimatycznych i wodnych wytworzyły się różne typy siedliskowe lasów. Dominują siedliska borowe (bór mieszany, bór mieszany świeży) z dużym udziałem drzewostanów sosnowych. Na najuboższych glebach, głównie w strefie wzgórz moren czołowych i pagórków kemowych występują lasy mieszane (z dominującą brzozą, licznymi krzewami i drzewami liściastymi w podszyciu). Lasy wilgotne występują na glebach murszowo-mineralnych, a w drzewostanie obok sosny występuje świerk, brzoza i olcha.

W gminie Naruszewo lasy pełnią głównie funkcje: ekologiczne, ochronne oraz klimatyczne.

Porastające obszar wododziałowy (w Obszarze Chronionego Krajobrazu) lasy stanowią zbiorowiska o dużym stopniu naturalności i pełnią ważną ekologiczną rolę. Są to lasy:

- glebochronne – utrwalają luźne piaszczyste podłoże i przyczyniają się do poprawy ich struktury wilgotności (zwiększenie wilgotności w glebie),
- wodochronne – regulują spływ powierzchniowy i retencjonują wody tj. zatrzymują odpływ wody opadowej i stabilizują (podnosząc) poziom wód gruntowych,
- klimatotwórcze – wpływ na mikroklimat.

Lasy i zbiorowiska roślinności wysokiej odgrywają też istotną rolę jako ostoje zwierzyny w ciągu dolinnych powiązań faunistycznych.

Dominują kompleksy leśne Skarbu Państwa zarządzane przez Nadleśnictwo Płońsk w ramach Okręgowej Dyrekcji Lasów Państwowych w Warszawie poprzeplatane niewielkimi enklawami lasów prywatnych.

Największy zwarty kompleks leśny znajduje się w środkowej i południowej części gminy, pomiędzy miejscowościami: Naruszewo, Drochówka, Kębłowice, Srebrna, Zaborowo. Pozostałe leśne uroczyska: np. Sobanice, Radzymin itd. występują w formie niewielkich powierzchni rozrzuconych wśród pól uprawnych.

Wody powierzchniowe

Pod względem hydrograficznym gmina Naruszewo stanowi niewielki fragment dorzecza dolnej i środkowej Wisły. Przez jej południową część (w kierunku wschód-zachód) kulminacjami wzgórz moren czołowych i pagórków kemowych przebiega linia wododziałowa II rzędu, oddzielająca zlewnię rzeki Narwi i bezpośredniego oddziaływania Wisły.

Północna i środkowa część gminy leży w dorzeczu Narwi i jej dopływu – cieku III rzędu rzeki Wkry. Nadmiar wód powierzchniowych z tego obszaru odprowadzany jest do Płonki (dopływ Wkry) za pośrednictwem rzeki Żurawianki oraz do Wkry za pośrednictwem Naruszewki. W zlewniach tych rzek znajduje się ok. 70% powierzchni gminy.

Największym ciekim jest rzeka Żurawianka płynąca przez teren gminy w kierunku północnym. Jej obszar źródłiskowy znajduje się w rejonie miejscowości Srebrna. W okolicy Przemkowa łączy się z Żurawianką II, po czym poza opracowywanym obszarem w okolicy Płońska prawostronnie uchodzi do Płonki. Całkowita długość Żurawianki wynosi 26,8 km, natomiast powierzchnia zlewni 177,7 km². W obecnym stanie zagospodarowania zlewnia tej rzeki należy do zlewni zagrożonych deficytem wód powierzchniowych. Płynąca równoleżnikowo z zachodu na wschód rzeka Naruszewka bierze początek w północnej części gminy koło Radzymina. Do Wkry uchodzi w rejonie miejscowości Wrona Nowa, tj. w znacznej odległości od wschodniej granicy gminy. Jej całkowita długość wynosi 23,4 km natomiast powierzchnia zlewni 133,9 km².

Z południowej części gminy do rzeki Wisły wody odprowadzane są za pośrednictwem niewielkich cieków mało zasobnych w wodę, z których największą zlewnię posiada Struga wypływająca w rejonie miejscowości Strzembowo.

2.2. Ludność Gminy

W Polsce mieszka ogółem 38496400 osób, z czego około 60% są to mieszkańcy miast. Największe pod względem powierzchni i liczby ludności w Polsce jest województwo mazowieckie (Rocznik Statystyczny 2014, GUS). W województwie mazowieckim znajduje się 314 gmin, w tym 35 miejskich, 229 gminy wiejskie i 50 gmin miejsko – wiejskich. W województwie mazowieckim jest 85 miast i 9136 miejscowości wiejskich. Populacja Gminy Naruszewo, z 6485 mieszkańcami, stanowi 0,12% ludności województwa mazowieckiego, stanowiąc jednocześnie 1,6% ludności wiejskiej.

Tabela nr 2: Powierzchnia i ludność Gminy Naruszewo, powiatu płońskiego oraz województwa mazowieckiego.

Wyszczególnienie	Powierzchnia w km ²	Ludność			
		Kobiety	Mężczyźni	Ogółem	Gęstość zaludnienia na 1 km ²
Naruszewo	160	3209	3276	6485	40,5
Powiat Płoński	1384	45028	43797	88825	64
Województwo mazowieckie	35579	2782420	2552091	5334511	149

Źródło: dane Urzędu Gminy Naruszewo - stan na 20.09.2015 r. i GUS za 2014 rok

Tabela nr 3: Podział administracyjny Gminy Naruszewo

Lp.	Wieś	Ludność		
		Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
1.	Beszyno	16	10	26
2.	Dłutowo	70	58	128
3.	Drochowo	61	55	116
4.	Drochówka	78	66	144
5.	Grąbczewo	38	35	73
6.	Januszewo	110	106	216
7.	Kębłowice	56	48	104
8.	Kozarzewo	59	63	122
9.	Krysk	98	98	196
10.	Nowy Krysk	17	19	36
11.	Wola-Krysk	24	20	44

12.	Łazęki	82	81	163
13.	Michałowó	46	39	85
14.	Naruszewo	121	125	246
15.	Nowe Naruszewo	83	75	158
16.	Nacpólsk	309	317	626
17.	Nowy Nacpólsk	44	40	84
18.	Stary Nacpólsk	35	33	68
19.	Pieścídła	96	102	198
20.	Póstróże	127	123	250
21.	Potyry	47	44	91
22.	Radzymin	196	202	398
23.	Radzyminek	33	29	62
24.	Rąbież	40	38	78
25.	Skarbószewo	63	74	137
26.	Skarszyn	76	83	159
27.	Skwary	97	103	200
28.	Sobanice	110	119	229
29.	Sosenkowo	64	76	140
30.	Sosenkowo-Osiedle	31	36	67
31.	Srebrna	77	96	173
32.	Stachowo	25	37	62
33.	Strzembowo	175	172	347
34.	Troski	58	56	114
35.	Wichorowo	86	83	169
36.	Wronino	10	12	22
37.	Wróblewo	15	14	29
38.	Wróblewo-Osiedle	66	67	133
39.	Zaborowo	284	309	593
40.	Żukowo	58	74	132
41.	Żukowo Poświętne	17	13	30
42.	Żukówek	29	26	55
Razem Gmina		3227	3276	6503

Źródło: dane własne Urzędu Gminy Naruszewo – stan na 31.12.2014 r.

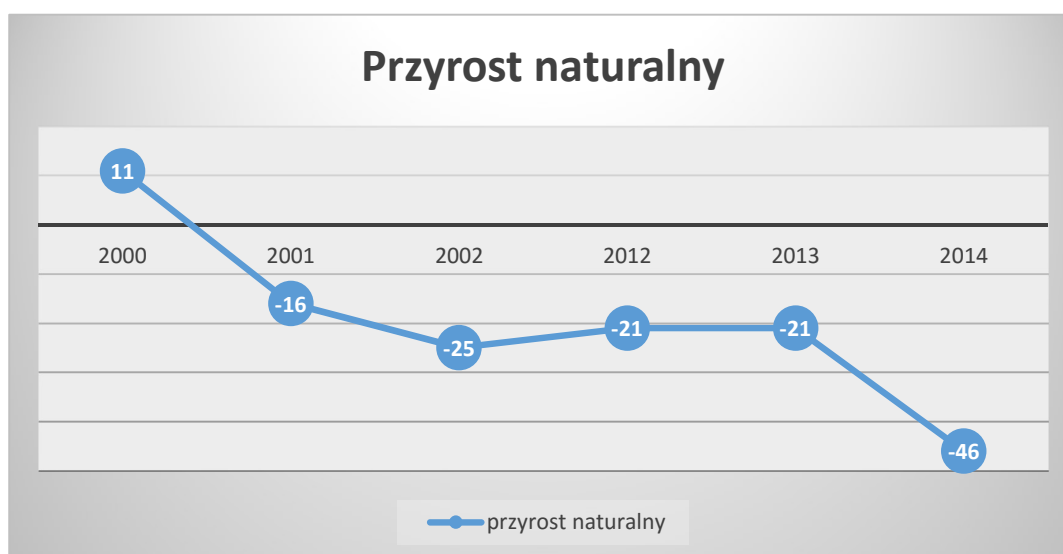
Tabela nr 4: Ruch naturalny ludności w Gminie Naruszewo

Lata	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
2000	77	88	77	+11
2001	76	71	87	-16
2002	56	70	95	-25
2012	58	62	83	-21
2013	58	74	95	-21
2014	58	57	103	-46

Źródło: dane własne Urzędu Gminy Naruszewo

Od 2000 roku w Gminie Naruszewo notuje się systematyczny spadek ilości urodzeń. Najmniej urodzeń miało miejsce w roku 2014. Niestety jest to stała tendencja i brak jest symptomów mogących świadczyć o jej odwróceniu. Od kilku lat na podobnym poziomie utrzymuje się liczba małżeństw, która oscyluje wokół 60 rocznie. Zaobserwowano również stały wzrost liczby zgonów, która w roku 2014 przekroczyła 100. Te wszystkie czynniki razem wzięte mają wpływ na utrzymujący się od wielu lat ujemny przyrost naturalny, czego efektem jest stały spadek liczby ludności Gminy Naruszewo. Tendencja ta stanowi odzwierciedlenie ogólnej sytuacji panującej w Polsce i powiecie płońskim.

Wykres nr 1: Przyrost naturalny w Gminie Naruszewo

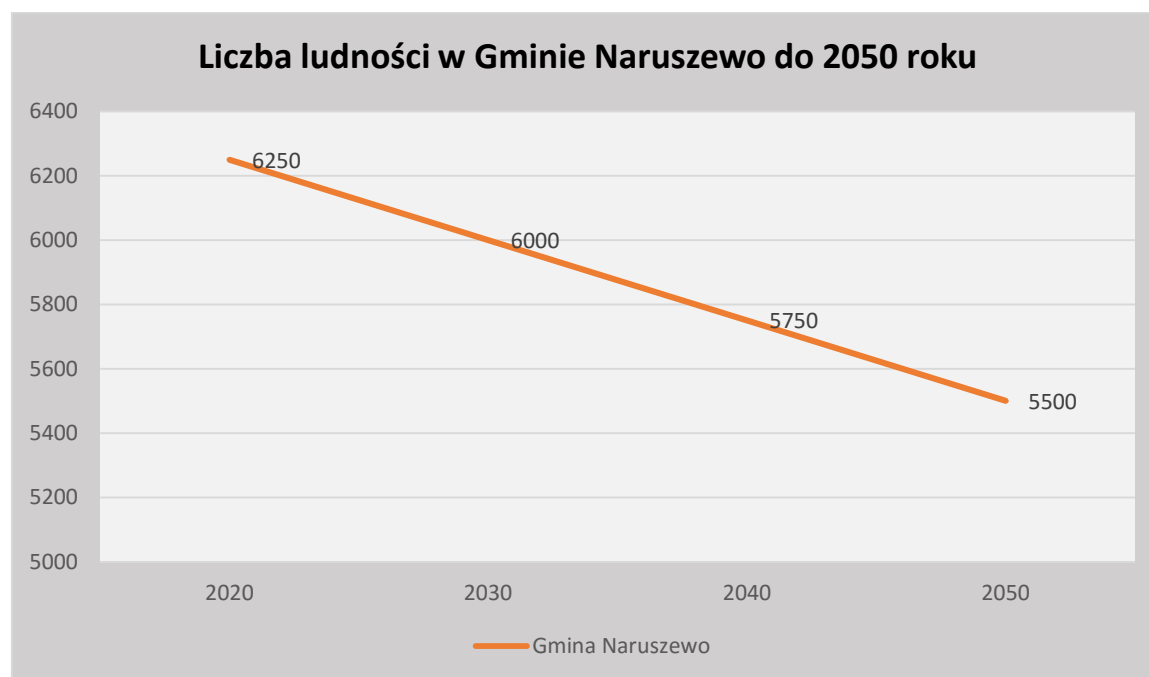
Liczba ludności w Polsce systematycznie spada i tendencja ta będzie się utrzymywała. Wynika to przede wszystkim z notowanego od wielu lat ujemnego przyrostu naturalnego. Nieco inaczej wygląda sytuacja województwa mazowieckiego, gdzie liczba ludności będzie utrzymywała się na stałym poziomie, co z kolei spowodowane jest migracją wewnętrzną i przepływem ludności z innych regionów Polski na obszar województwa mazowieckiego. Sytuacja w powiecie płońskim oraz Gminie Naruszewo będzie adekwatna do sytuacji w Polsce. Jeżeli trend nie ulegnie długotrwałemu odwróceniu, liczba ludności będzie systematycznie spadała. Prognozuje się, że w 2050 roku osiągnie poziom 5500 mieszkańców – o 1000 mniej niż obecnie.

Tabela nr 5: Prognoza ludności według wieku (stan w dniu 30.06.2015) w tys.

Wyszczególnienie	Lata/liczba ludności			
	2020	2030	2040	2050
Polska	38137800	37185380	35668200	33950600
Województwo mazowieckie	5388270	5418300	5374670	5318710
Powiat płoński	86140	82500	79900	76200
Gmina Naruszewo	6250	6000	5750	5500

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS i Urzędu Gminy Naruszewo

Wykres nr 2: Prognozowany spadek liczby ludności Gminy Naruszewo do roku 2050

Spadek liczby ludności spowodowany jest w głównej mierze, poza czynnikami migracyjnymi, zdecydowanym spadkiem urodzeń. Tendencja ta doprowadzi do sytuacji, w której wraz ze zmianą liczby ludności zmianie ulegną również proporcje według wieku. Szczegółowe dane zamieszczono w tabeli poniżej.

Tabela nr 6: Prognoza ludności według wieku (w tysiącach)

Wiek	Przedprodukcyjny				Produkcyjny				Poprodukcyjny			
	2015	2020	2030	2050	2015	2020	2030	2050	2015	2020	2030	2050
Polska	7004	6700	6250	5500	23520	22897	21338	18235	7468	8540	9597	10215
woj. mazowieckie	825	852	708	698	3671	3514	3446	3518	819	1021	1245	1462
powiat płoński	17	15	14	12,5	46,5	40,5	37,4	32,7	24	27	28,5	31
Gmina Naruszewo	1,2	1,1	1	0,8	4,0	3,6	2,9	2,4	1,3	1,55	2,1	2,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS i danych Urzędu Gminy w Naruszewie

Największe zmiany dotyczą wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym, co nazywane jest procesem starzenia się społeczeństwa. Dotyczyć ono będzie zarówno Polski, województwa mazowieckiego, powiatu płońskiego jak i Gminy Naruszewo.

Najwyższe tempo wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (rok 2050 w stosunku do 2015) charakteryzować będzie województwo mazowieckie i wyniesie ok. 178,5 %, w Polsce 136,7 %, w powiecie płońskim 129 %, w Gminie Naruszewo – podobnie jak w województwie mazowieckim 176,9%. Tak duże przewidywane w prognozie tempo wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym wskazuje na konieczność przygotowania zabezpieczeń socjalnych dla tej grupy ludności.

Dla Gminy Naruszewo, w której udział ludności w wieku poprodukcyjnym w 2014 roku wynosił 26 %, już teraz oznacza to konieczność rozważania możliwości wykorzystania istniejących budynków (starych szkół) lub przeznaczenie nowych terenów pod budowę domów opieki. Powstanie możliwość stworzenia dodatkowych miejsc pracy dla osób w wieku produkcyjnym z terenu Gminy Naruszewo. Wymaga to jednak dalszego rozwoju infrastruktury technicznej Gminy.

Struktura ludności w Gminie Naruszewo według wieku i płci

Tabela nr 7: Ludność według płci i wieku

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	% udział kobiet
Polska	38502296	18634367	19868029	51,60
woj. Mazowieckie	5307277	2539358	2767919	52,15
Gmina Naruszewo*	6485	3276	3209	49,48

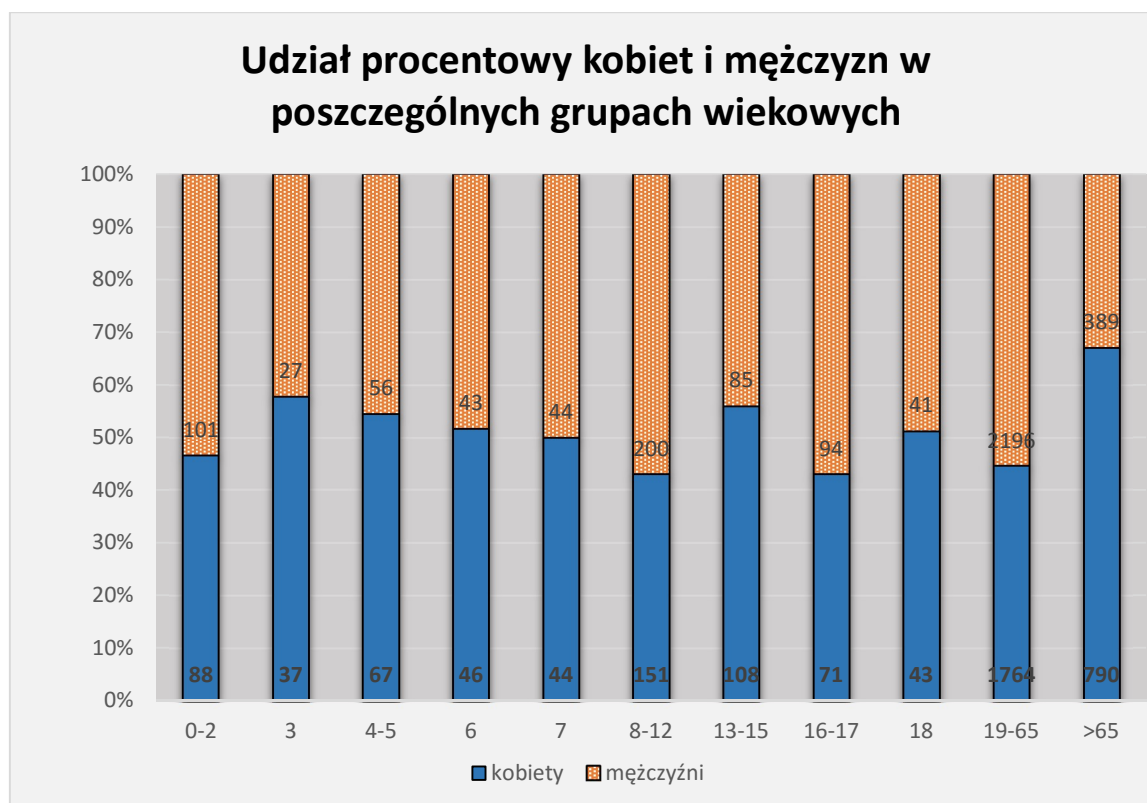
Źródło: dane GUS 30.06.2013, *Gmina Naruszewo dane własne 20.09.2015 r.

Tabela nr 8: Płeć i wiek mieszkańców Gminy Naruszewo

Przedział wiekowy	Mężczyźni	Kobiety	Udział procentowy kobiet	Ogółem
0-2	101	88	46,56	189
3	27	37	57,81	64
4-5	56	67	54,47	123
6	43	46	51,68	89
7	44	44	50,00	88
8-12	200	151	43,01	351
13-15	85	108	55,95	193
16-17	94	71	43,03	165
18	41	43	51,19	84
19-65	2196	1764	44,54	3960
>65	389	790	67,00	1179
ogółem	3276	3209	49,48	6485

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie, stan na dzień 20.09.2015 r.

Wykres nr 3: Udział procentowy kobiet i mężczyzn w poszczególnych grupach wiekowych

Ogółem struktura ludności w Gminie Naruszewo, w podziale na kobiety i mężczyzn rozkłada się niemalże równo. Różnice występują w poszczególnych grupach wiekowych. I tak największy udział procentowy kobiet należy odnotować w przedziale wiekowym >65 lat, gdzie kobiety stanowią aż 67% populacji. Różnica ta jest zgodna z tendencją ogólnopolską i wynika w głównej mierze z dłuższej średniej życia dla kobiet niż dla mężczyzn. Najniższy udział procentowy kobiet zaobserwowano w grupach wiekowych 8-12 lat (43,01%) i 16-17 lat (43,03%). W skali kraju sytuacja wygląda nieco inaczej. Udział procentowy kobiet w ogólnej liczbie populacji jest wyższy niż mężczyzn i wynosi 51,60%, w województwie mazowieckim 52,2%.

2.3. Pracujący i bezrobotni

Stopa bezrobocia w Gminie Naruszewo jest nieco wyższa niż w powiecie płońskim, i zdecydowanie wyższa od poziomu stopy bezrobocia liczonej dla Polski i województwa mazowieckiego. Należy mieć jednakże na uwadze, że na wsi występuje zjawisko bezrobocia ukrytego, które nie rejestrowane przez co formalnie nie powiększa stopy bezrobocia ujmowanej w statystyce. Oznacza to jednak, że stopa bezrobocia jest faktycznie znacznie wyższa od rejestrowanego. Dlatego też w strategii należy walce z bezrobociem nadać właściwą

rangę zapewniając programy aktywnego przeciwdziałania bezrobociu wpisane w zadania gminy.

Tabela nr 8: Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w Gminie Naruszewo

Wiek	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety	
	Osób	%	Osób	%	Osób	%
Przedprodukcyjny	1262	18,5	650	10,02	612	9,44
Produkcyjny	4044	55,4	2237	34,49	1807	27,86
Poprodukcyjny	1179	26,1	389	6,0	790	12,18
Razem	6485	100	3276	50,52	3209	49,48

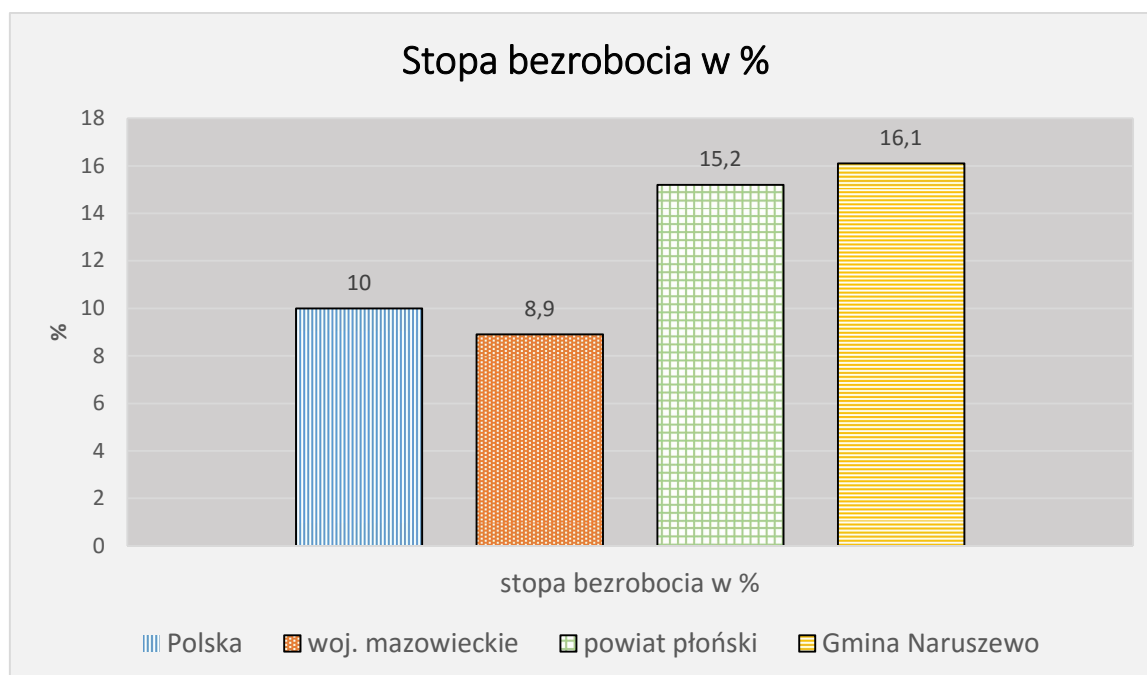
Źródło: dane Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 9: Stopa bezrobocia w Gminie Naruszewo na tle Polski, województwa i powiatu

	Bezrobotni zarejestrowania	Stopa bezrobocia w % do aktywnych zawodowo
Polska	1563500	10
województwo mazowieckie	223500	8,9
powiat płoński	5200	15,2
Gmina Naruszewo	357	16,1

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Płońsku

Wykres nr 4: Stopa bezrobocia w Polsce, województwie, powiecie i Gminie Naruszewo

W końcu sierpnia 2015 r. liczba bezrobotnych z zarejestrowanych w urzędach pracy wyniosła 1563,5 tys. osób (w tym 833,0 tys. kobiet) i była niższa zarówno w porównaniu z ubiegłym miesiącem, jak i analogicznym okresem ubiegłego roku. Podobnie obniżeniu uległa stopa bezrobocia: bezrobotni zarejestrowani w urzędach pracy w końcu sierpnia 2015 r. stanowili 10,0% cywilnej ludności aktywnej zawodowo (w lipcu 2015 r. – 10,1%; w sierpniu 2014 r. – 11,7%). W końcu omawianego miesiąca urzędy pracy dysponowały ofertami pracy dla 97,9 tys. osób (przed miesiącem 92,3 tys.; przed rokiem 74,5 tys.). Z przedstawionego zestawienia wynika, że od kilku lat sytuacja na rynku pracy ulega stopniowej i trwałej poprawie. W najbliższym okresie należy się spodziewać dalszego, aczkolwiek dość powolnego spadku poziomu bezrobocia.

Tabela nr 10: Bezrobocie w Polsce w sierpniu 2015 roku

Sierpień 2014	Lipiec 2015	wyszczególnienie	Sierpień 2015
1853,2	1585,7	Bezrobotni zarejestrowani w tys.	1563,5
11,7	10,1	Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	10
182,9	194,8	Bezrobotni nowo zarejestrowani (napływ) w tys.	173,5
208,2	231,4	Osoby wyłączone z ewidencji (odpływ) w tys.	195,6
74,5	92,3	Oferty pracy w tys.	97,9

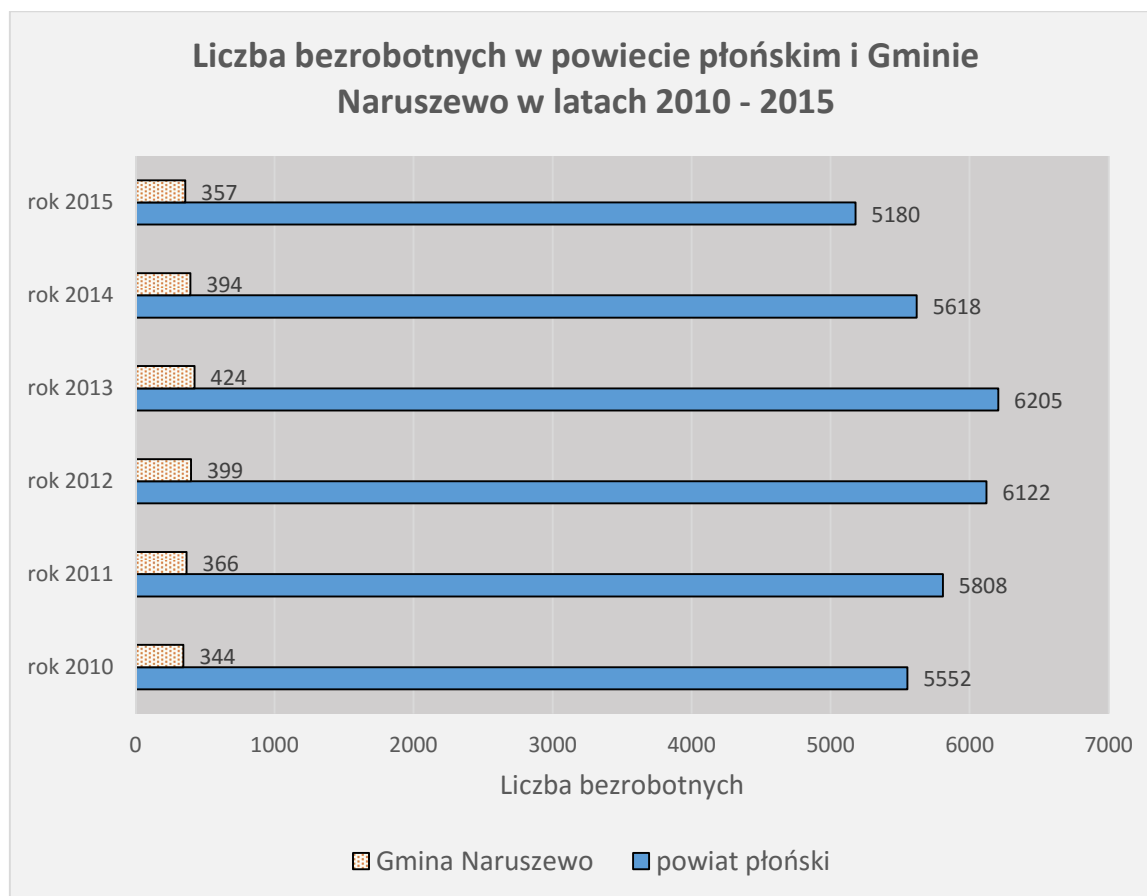
Źródło: dane Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela nr 11: Liczba bezrobotnych w powiecie płońskim i Gminie Naruszewo (stan na grudzień danego roku oraz wrzesień 2015 roku)

Rok	Liczba bezrobotnych			W tym kobiety		
	PUP Płońsk	Naruszewo	%	PUP Płońsk	Naruszewo	%
2010	5552	344	6,19	2744	174	6,34
2011	5808	366	6,30	2967	172	5,79
2012	6112	399	6,52	3005	169	5,62
2013	6205	424	6,83	3016	198	6,56
2014	5618	394	7,01	2749	186	6,76
2015	5180	357	6,89	2677	181	6,76

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych PUP Płońsk

Wykres nr 5: Liczba bezrobotnych w powiecie płońskim i Gminie Naruszewo w latach 2010-2015

Z przedstawionego zestawienia wynika, że największy poziom bezrobocia, zarówno w powiecie płońskim jak i Gminie Naruszewo, odnotowano w roku 2013. Było to w znacznej mierze spowodowane kryzysem jaki dotknął gospodarki światowej, w tym Polskę. Od 2013 roku następuje stopniowa poprawa na rynku pracy, a co za tym idzie, systematyczny spadek poziomu bezrobocia. Tendencja w Gminie Naruszewo jest zgodna z tendencją w Polsce oraz powiecie Płońskim. Pomimo stopniowej poprawy sytuacji gospodarczej liczba bezrobotnych w Gminie Naruszewo odnotowana we wrześniu 2015 roku nadal przewyższa liczbę z grudnia 2010 roku. Zdecydowanie lepsza sytuacja występuje w powiecie płońskim, gdzie liczba bezrobotnych zarejestrowanych we wrześniu 2015 roku jest o 372 niższa od liczby bezrobotnych zarejestrowanych w grudniu 2010 roku.

Tabela nr 12: Struktura bezrobocia na terenie Gminy Naruszewo. Stan na koniec września 2015 roku

Wyszczególnienie	Bezrobotni zarejestrowani		W tym z prawem do zasiłku	
	Razem	W tym Kobiety	Razem	W tym Kobiety
Zamieszkali na wsi	357	181	26	13
Osoby w okresie do 12 miesięcy od dnia ukończenia nauki	17	7	0	0
Bez kwalifikacji zawodowych	187	100	9	6
Bez doświadczenia zawodowego	132	74	2	0
Osoby do 25 roku życia	84	48	5	4
Długotrwale bezrobotni	222	119	1	0
Powyżej 50 roku życia	62	22	4	2
Niepelnosprawni	6	4	1	1

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Płońsku.

W Gminie Naruszewo, podobnie jak w Polsce, większość populacji bezrobotnych stanowią kobiety, jednakże różnica jest minimalna i wynosi jedynie 5 osób. 25% ogółu bezrobotnych stanowią osoby młode do 25 roku życia. Dlatego w Strategii Rozwoju Gminy należy to uwzględnić poprzez wskazanie działań w kierunku stworzenia nowych miejsc pracy, z zapewnieniem dokształcenia istniejących zasobów siły roboczej pod kątem przyszłych oczekiwań rynku pracy. Brak podjęcia działań w tym zakresie będzie skutkowało dalszą migracją ludzi młodych poza teren Gminy Naruszewo i dalszym spadkiem populacji.

Większość bezrobotnych, ponad 62%, są to osoby długotrwale bezrobotne (powyżej 12 miesięcy). Tak wysoki udział osób długotrwale bezrobotnych wskazuje na trwającą od dłuższego czasu niemożność podjęcia pracy na rynku i wymaga wzmocnienia aktywności w likwidowaniu bezrobocia. Strategia wskazuje potencjalne kierunki działania, jednakże szczegółowe rozwiązania winny być wypracowane przez władze Gminy, Gminny Ośrodek

Pomocy Społecznej oraz Powiatowy Urząd Pracy w Płońsku z wykorzystaniem bazy edukacyjnej i funduszy pomocowych przeznaczonych na ten cel. Populacja osób długotrwale bezrobotnych rozkłada się niemalże równo na mężczyzn i kobiety – 46,4% mężczyźni – 53,6% kobiety.

Istotną grupę bezrobotnych w Gminie Naruszewo stanowią osoby bez stażu pracy – 36,97% ogółu bezrobotnych. Stwarza to niekorzystne warunki dla absolwentów, którzy nie znajdują pracy na lokalnym rynku, co przyczynia się do powstawania patologii, a w kontekście znacznego udziału długotrwale bezrobotnych nie rokuje dobrze na przyszłość. Stąd konieczność podejmowania działań na rzecz stworzenia korzystnych warunków dla potencjalnych inwestorów mogących w przyszłości tworzyć nowe miejsca pracy.

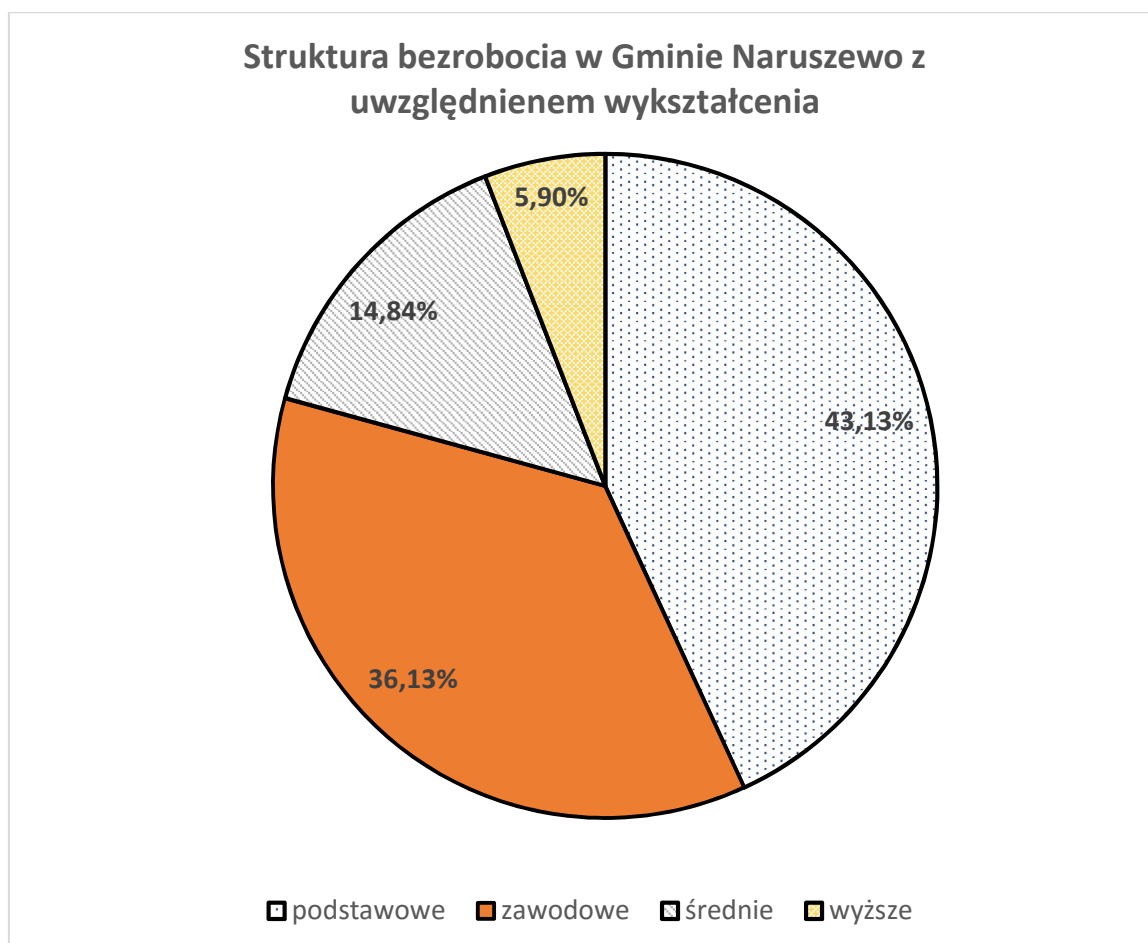
Tabela nr 13: Struktura bezrobocia w Gminie Naruszewo z uwzględnieniem wykształcenia

Wykształcenie	Bezrobotni			
	Ogółem		Kobiety	
	Liczba	%	Kobiety	%
Podstawowe	154	43,13	76	41,98
Zawodowe	129	36,13	70	38,67
Średnie	53	14,84	22	12,15
Wyższe	21	5,9	13	7,2
Razem	357	100	181	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PUP Płońsk

Większość osób bezrobotnych rejestrujących się w urzędach pracy to osoby o stosunkowo niskim poziomie wykształcenia. Dwie najliczniejsze grupy wśród bezrobotnych to osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe i niższe – łącznie 79,26% ogółu bezrobotnych. Osoby bezrobotne legitymujące się wykształceniem średnim bądź wyższym stanowią niespełna 21%. Należy zatem kłaść nacisk na podniesienie poziomu edukacji zarówno w szkołach podstawowych jak i ponadpodstawowych.

Wykres nr 6: Struktura bezrobocia w Gminie Naruszewo z uwzględnieniem wykształcenia

2.4. Warunki mieszkaniowe

Gmina Naruszewo jest gminą typową rolniczą. Dominuje zabudowa zagrodowa. Skupiska budynków wielorodzinnych występują na terenach popegeerowskich w miejscowościach Nacpolsk, Wróblewo – Osiedle, Sosenkowo – Osiedle, Żukówek, Pieścidla. Podstawowe potrzeby mieszkaniowe ludności są zaspokojone.

Tabela nr 14: Warunki mieszkaniowe w Gminie

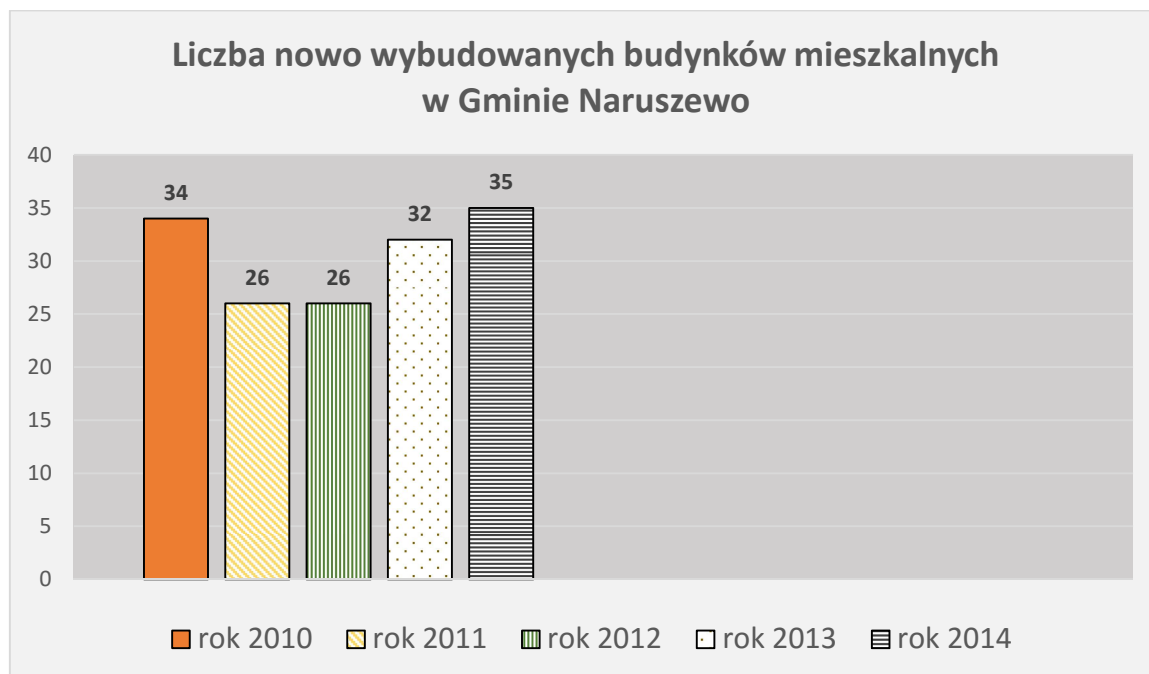
Liczba		Liczba osób		Powierzchnia użytkowa w m ²	
mieszkań	osób	Na 1 mieszkanie	Na 1 izbę	Na 1 mieszkanie	Na 1 osobę
1678	6485	3,86	1	65,35	16,9

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Gminy

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego średnia wielkość mieszkania w Polsce to 73

m², zaś średnia powierzchnia użytkowa na jednego mieszkańca to 26,3m². O ile średnia powierzchnia mieszkania w gminie nie odbiega znacząco od średniej krajowej, to średnia powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę jest o blisko 10m² mniejsza od ogólnopolskiej. Wynika to głównie ze struktury rodzin zamieszkujących tereny wiejskie. Są to w znacznej mierze rodziny wielopokoleniowe składające się nierzadko z dzieci, rodziców i dziadków. Wielkość powierzchni mieszkania na jedną osobę będzie się systematycznie zwiększała. Wynika to z dwóch czynników: po pierwsze systematycznie spada liczba ludności gminy, po drugie rośnie liczba nowo budowanych domów mieszkalnych. W latach 2010 – 2014 na terenie Gminy Naruszewo oddano do użytku 153 nowe budynki mieszkalne.

Wykres nr 7: Liczba nowo wybudowanych budynków mieszkalnych

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

Osobny problem stanowi brak mieszkań socjalnych w zasobach mieszkaniowych Gminy, które można byłoby przeznaczyć na zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkaniowych osób w trudnej sytuacji materialnej, niepozwalającej na pozyskanie mieszkania na wolnym rynku. Gmina Naruszewo dysponuje zaledwie jednym lokalem socjalnym oraz kilkoma mieszkaniami zakładowymi. Jest to zasób dalece niewystarczający. Strategiczne działania władz Gminy winny zmierzać do rozwoju budownictwa socjalnego.

2.5. Opieka zdrowotna

Mieszkańcy Gminy Naruszewo korzystają w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej z dwóch niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej usytuowanych w Naruszewie i Nacpolsku, gdzie na stałe zatrudnionych jest trzech lekarzy i pięć pielęgniarek. Mieszkańcy mają również do dyspozycji gabinet stomatologiczny w Naruszewie. W Gminie funkcjonują dwie apteki. W Naruszewie i Nacpolsku. Najbliższy szpital i poradnie specjalistyczne, z których korzystają mieszkańcy Gminy znajdują się w mieście powiatowym Płońsku oddalonym od Naruszewo o ok. 11 kilometrów. Tam też znajduje się baza Pogotowia Ratunkowego obsługującego teren Gminy.

Tabela nr 15: Pracownicy służby zdrowia w Gminie Naruszewo

Pracownicy służby zdrowia	Liczba
Lekarze ogólni	2
Pediatrzy	1
Stomatolodzy	1
Pielęgniarki	5
Inni	0

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

2.6. Pomoc Społeczna

Realizację zadań z zakresu Pomocy Społecznej w Gminie Naruszewo koordynuje Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej. W szczególności podejmowane są na rzecz mieszkańców Gminy Naruszewo czynności, określone w przepisach prawa jako zadania własne gminy, zadania zlecone gminie, oraz zadania z zakresu administracji rządowej. Zadania te ośrodek pomocy społecznej realizuje w ramach działalności własnej. Struktura organizacyjna GOPS przedstawia się następująco: kierownik, trzech specjalistów pracy socjalnej, pracownik socjalny, referent ds. świadczeń rodzinnych i funduszu alimentacyjnego W roku 2014 wydatki na pomoc społeczną wyniosły ogółem 3 874 998,95 zł.

W 2014 roku świadczenia rodzinne wypłacane były dla 420 rodzin, w tym zasiłki rodzinne na dzieci wraz z dodatkami otrzymywało 305 rodzin. Struktura rodzin pobierających zasiłki rodzinne przedstawia się następująco: z jednym dzieckiem 120 rodzin, z dwojgiem dzieci 112 rodzin, z trojgiem dzieci 57 rodzin, z czworgiem i więcej dzieci 28 rodzin.

Świadczenia z funduszu alimentacyjnego wypłacane były dla 48 rodzin, w których jest 85 osób uprawnionych do alimentów, świadczenia pielęgnacyjne pobierało 20 rodzin, specjalny zasiłek opiekuńczy 2 osoby. Dla 5 rodzin z Gminy Naruszewo wydano kartę dużej rodziny. Zasiłki okresowe otrzymywało 12 rodzin, zasiłki stałe 36 osób.

Za pośrednictwem Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej finansowany jest pobyt dzieci z terenu Gminy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (5 dzieci) oraz pobyt osób w domach pomocy społecznej (8 osób). Pracowników socjalnych w realizacji ich zadań wspiera asystent rodziny.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w ramach swej działalności realizuje cele i zadania zawarte w Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych. Mieszkańcy potrzebujący pomocy mogą zgłaszać się do tut. Ośrodka gdzie otrzymają wsparcie w ramach pracy socjalnej, a w razie potrzeby pomoc finansową lub też w formie usług opiekuńczych. Zasadniczym celem wynikającym ze strategii jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i marginalizacji jest to również główny cel naszej pracy.

Tabela nr 16: Struktura wydatków Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w 2014 roku

Lp.	Rodzaj wydatku	Kwota (zł)
1.	Świadczenia rodzinne i fundusz alimentacyjny	2051817,62
2.	Dodatki energetyczne	132,51
3.	Specjalistyczne usługi opiekuńcze	5840,00
4.	Dodatkowe świadczenia pielęgnacyjne	48404,00
5.	Karta dużej rodziny	44,65
6.	Składki na ubezpieczenie zdrowotne	13622,44
7.	Zasiłki i pomoc w naturze	9797,00
8.	Zasiłki stałe	160198,58
9.	Funkcjonowanie GOPS	555644,60
10.	Realizacja programu rządowego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania	243542,78
11.	Placówki opiekuńczo-wychowawcze	95597,61
12.	Domy pomocy społecznej	249067,05
13.	Rodziny zastępcze	3580,65
14.	Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie	893,20
15.	Wspieranie rodziny	13517,76
16.	Zasiłki i pomoc w naturze	278454,01
17.	Dodatki mieszkaniowe	27682,41
18.	Pozostała działalność	107091,08
19.	Składki na ubezpieczenie zdrowotne	10071,00
Razem		3 874 998,95

Źródło: dane Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Naruszewie

2.7. Organizacje Społeczne

W Gminie Naruszewo funkcjonuje kilkanaście organizacji społecznych. Najliczniejszą grupę stanowią ochotnicze straże pożarne. Na terenie Gminy Naruszewo działa 9 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej zrzeszających w swoich szeregach około 200 członków czynnych. Są to następujące jednostki:

- OSP Kozarzewo
- OSP Naruszewo
- OSP Pstróże
- OSP Radzymin
- OSP Sobanice
- OSP Sosenkowo
- OSP Strzembowo
- OSP Zaborowo
- OSP Żukowo

Oprócz OSP Sosenkowo i Radzymin, wszystkie jednostki posiadają remizy strażackie z tym, że tylko jednostka OSP Naruszewo posiada odnowiony obiekt. Siedziby pozostałych jednostek wymagają odbudowy lub budowy od podstaw.

Na ogólną liczbę 9 jednostek, 5 posiada samochody strażackie tj. OSP Naruszewo – posiada dwa samochody pożarnicze: średni typu MAN oraz ciężki typu Jelcz. OSP Radzymin posiada średni samochód pożarniczy typu Star. pozostałe jednostki tj. OSP Sosenkowo, OSP Postróże, OSP Kozarzewo, OSP Zaborowo, OSP Żukowo posiadają lekkie samochody typu Ford lub Żuk wyposażone w drobny sprzęt oraz motopompy. Pozostałe dwie jednostki nie posiadają samochodów pożarniczych. Jednostka OSP Naruszewo wpisana jest do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego i z tego względu wymaga wyposażenia w nowy samochód pożarniczy.

Zadania stawiane przed Ochotniczymi Strażami Pożarnymi są zróżnicowane. Oprócz udziału w akcjach ratowniczo – gaśniczych biorą udział w animowaniu życia społeczno – kulturalnego na terenie Gminy, z tego też względu istotnym elementem wyposażenia każdej jednostki powinna być siedziba o odpowiednim standardzie.

Oprócz OSP istotną rolę w życiu społecznym Gminy odgrywają Koła Polskiego Związku Emerytów Rencistów i Inwalidów w Naruszewie i Skarszynie oraz Stowarzyszenie Przyjaciół Gminy Naruszewo.

2.8. Parafie na terenie Gminy Naruszewo

W polskiej historii Kościół katolicki zawsze pełnił niezwykle istotną rolę. Wprowadził nas w świat wysokiej kultury i nauki, pomagał przetrwać trudne chwile zaborów i komunistycznej opresji. Przede wszystkim jednak dawał świadectwo tego co dobre i złe, wartościowe i bezwartościowe. Pomimo zmiany ustrojowej i otwarcia Polski Kościół jest istotną częścią lokalnej społeczności, dlatego też w strategii nie mogło zabraknąć rozdziału dotyczącego, znajdujących się na terenie Gminy Naruszewo, parafii rzymskokatolickich Naruszewie, Krysku, Radzyminie i Żukowie oraz parafii mariawickiej w Radzyminku.

2.8.1. Parafia Naruszewo

Parafia pod wezwaniem św. Tekli w Naruszewie jest jedną z mniejszych parafii diecezji płockiej. Sąsiaduje z parafiami: Grodziec, Krysk, Radzymin, Gumino, Żukowo. Parafialna wieś Naruszewo powstała w dolinie małej smugi Naruszewki, która wraz z inną strugą stanowi dopływ Wkry.

W średniowieczu miejscowość należała początkowo do powiatu czerwińskiego, następnie sochocińskiego. W XIX wieku do powiatu płońskiego. Historia parafii wiąże się z działalnością zakonu norbertanek. Wieś Naruszewo znalazła się w dobrach klasztornych prawdopodobnie przed końcem XII wieku i leżała w ich strukturach do 1797 roku. Nie wiadomo dokładnie kiedy powstała parafia w Naruszewie. Nie zachowały się bowiem dokumenty erekcyjne. Należy przypuszczać, że parafia powstała prawdopodobnie na przełomie XII i XIII wieku. Tę opinię potwierdza fakt, że pierwszy kościół był pod wezwaniem Św. Tomasza Becketa i mógł powstać niedługo po jego koronacji (1173 r.) Tak sądzą historycy zajmujący się dziejami Mazowsza. Parafia Naruszewo początkowo znajdowała się dekanacie czerwińskim, który należał do archidiakonatu płockiego. W 1505 roku po podziale diakonatów dokonanych przez biskupa Erazma Ciołka parafia znalazła się w dekanacie Wyszogrodzkim. W 1818 roku dokonano ponownej reorganizacji dekanatów tym razem parafia znalazła się w dekanacie Zakroczymskim. Po powstaniu styczniowym, kiedy władze carskie poleciły aby siedziby dekanatów znajdowały się w miastach powiatowych, parafia weszła w skład dekanatu płońskiego. Taki stan trwa do dzisiaj.

W 1740 roku parafia liczyła około 360 osób i z roku na rok liczba ich rosła, aż do roku 1978, kiedy to było 1405 wiernych. Od roku 1990 liczba parafian systematycznie maleje i wynosi obecnie około 1100 osób.

Pierwszy kościół został zbudowany prawdopodobnie w czasie erekcji parafii. Kolejny

kościół zbudowano w 1629 roku. Do dzisiaj zachował się kamień węgielny z wyrytym krzyżem i datą 1629. Fundatorem kościoła był najprawdopodobniej Wojciech Słupski, który był proboszczem norbertanek plockich sprawujących patronat nad kościołem i parafią. Pierwszym patronem kościoła był św. Tomasz, a od początku XVIII wieku patronem parafii jest Trójca Przenajświętsza. Kolejny kościół zbudowano w 1786 roku. Staraniem księdza Konstantego Wolickiego proboszcza norbertanek plockich. Prawdopodobnie z budową tego kościoła wiąże się wprowadzenie patronki parafii, którą zostaje św. Tekla, jej ołtarz pojawił się już przed 1775 rokiem. Ołtarz główny świętej Trójcy trafił do Naruszewa z kościoła norbertanek z Płocka na początku XIX wieku. Posiada bogatą dekorację roślinną i małżowinową, jest ozdobiony głowami aniołów, rzeźbami dwóch biskupów: św. Stanisława i św. Norberta. W tym ołtarzu znajduje się rzeźba Marii z Dzieciątkiem oraz obraz św. Józefa (u góry). Obraz Przemienienia Pańskiego po rekonstrukcji znajduje się w prezbiterium. Miejszem wygłaszania kazań była ambona, podobnie jak ołtarz manierystyczny z rzeźbionymi aniołami podtrzymującymi baldachim oraz uskrzydloną głowę anioła na zapleczu. W bliskości głównego ołtarza znajduje się stolarskiej roboty chrzcielnica z XVIII wieku. Organy zakupiono prawdopodobnie w drugiej połowie XIX wieku. Wcześniej posługiwano się kantorem, pozytyfem o pięciu głosach. W pobliżu kościoła znajdują się budynki plebańskie, a dalej cmentarz grzebalny. Wokół kościoła znajduje się cmentarz przykościelny i dzwonnica. W ostatnich latach przeprowadzono kapitalny remont kościoła oraz wybudowano plebanię. Proboszczem parafii w Naruszewie jest ks. Sławomir Stefański.

2.8.2. Parafia Krysk

Parafia Krysk powstała prawdopodobnie w XIII wieku. Wmurowany w południową ścianę najstarszej części Kościoła Kamień z datą 1262 pozwala sądzić, że już wówczas istniała parafia, choć pierwsza pisemna wiadomość na ten temat pochodzi dopiero z 1448 roku. Całą parafia liczy ok. 2100 osób. Krysk, a także okoliczne wioski, były niegdyś dobrami rodu Kryskich herbu Prawdzic, z którego pochodziła matka Św. Stanisława Kostki – Małgorzata. Ród Kryskich był powszechnie znany i szanowany na Mazowszu. Pierwsza wzmianka o kościele parafialnym znajdującym się w Krysku pochodzi z roku 1453. Kolejny, być może obecny, wzniesiono w 1481 roku. Wiadomość ta wydaje się prawdopodobna, bo Krysk był własnością Wojewody Ninogniewa. Świątynię w Krysku pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i świętego Floriana konsekrowano w 1598 roku.

Obecny Kościół parafialny pod wezwaniem św. Floriana w Krysku stanowi przykład gotyckiej architektury sakralnej na Mazowszu. Świątynia wzniesiona na terenie

o powierzchni około 6 arów o wymiarach: 43 m długości, 13,25 szerokości i 13 m wysokości, z czerwonej cegły, dach pokryty był czerwoną dachówką, którą zmieniono na blachę w 1972 roku. Kościół jest jednonawowy, składa się z 7 części: prezbiterium, Kościoła Starego, Kościoła Nowego, Chóru, zakrystii starej, usytuowanego od północy przedsionka oraz zakrystii nowej, która znajduje się od strony wschodniej. Naprzeciw drzwi wielkich znajduje się ołtarz główny, który uznany został za zabytek, wykonany przez nieznanego autora z drewna sosnowego w stylu barokowym. Część centralna nastawy zawiera obraz Matki Bożej Śnieżnej. W nadstawce umieszczony jest obraz św. Floriana wykonany na płótnie techniką olejną, chrzcielnica o charakterze neogotyckim z początku XX wieku, ustawiona w prezbiterium po stronie lektorium, wykonana jest z drewna dębowego. Chór muzyczny – dawniej drewniany, a od roku 1914 murowany. Organy o 14 głosach z pedałem wykonane przez firmę Braci Kamińskich z Warszawy. Na cmentarzu przy kościelnym znajduje się murowana dzwonnica, uznana za zabytek. Dzwonnica miała 3 dzwony, 2 nich zabrali okupanci w czasie II wojny światowej. W dniu 28 lipca 1968 roku odbył się chrzest dzwonów, które były odlane w Przemyślu w firmie Eugeniusza Felczyńskiego, to był ważny dzień dla ówczesnego proboszcza ks. Kazimierza Śniegockiego i całej społeczności parafialnej. Największy z dzwonów ważący 550 kg, otrzymał imię św. Floriana. Został on ufundowany przez ojców parafii Krysk, na pamiątkę 1000 – lecia Chrztu Polski. Drugi dzwon, którego waga wynosi 300 kg otrzymał imię św. Anny. To dar matek parafii Krysk na pamiątkę Soboru Watykańskiego II-go. Trzeci dzwon nazwany imieniem św. Stanisława Kostki, to dar najmłodszej części parafii Krysk. Ufundowany został na pamiątkę 400 rocznicy śmierci Patrona Młodzieży św. Stanisława Kostki (waga 180 kg). Na cmentarzu przykościelnym, po obu stronach głównego wejścia do świątyni znajdują 2 krzyże misyjne oraz jesion uznany za pomnik przyrody. Obecnie proboszczem parafii w Krysku jest ks. Jan Kaźmierczak.

2.8.3. Parafia Radzymin

Kościół parafialny w Radzyminie został zbudowany przez ks. Grzegorza Smoleńskiego, kanonika katedry plockiej w 1767 roku w miejscu dawnego murowanego kościoła, który wzniesiono w 1390 roku. Dzisiejszy kościół w Radzyminie jest murowany z cegły ma kształt podłużny w stylu romańskim. Składa się z prezbiterium, nawy i przedsionka. Parafia Radzymin erygowana była w 1390 roku przez Ścibora z Radzymina, biskupa plockiego. Z fundacji tego biskupa na miejsce dotychczasowego drewnianego kościoła wzniesiono murowany pod wezwaniem św. Piotra i Pawła.

Proboszcz radzyński ks. Czesław Czerwiński w 1906 roku, wraz z większością parafian, odszedł od kościoła rzymsko – katolickiego i przeszedł na mariawityzm. Parafia radzyńska liczyła wtedy 935 osób. W latach 1924 – 1956 (z przerwą w okresie wojny) parafia Radzymin administrowana była przez proboszczów z Naruszewa.

Mariawityzm uległ rozłamowi, dzięki czemu liczba katolików wzrosła. Parafianie zaczęli dopominać się o proboszcza. W dniu 10 czerwca 1956 roku parafię objął uroczyście ks. Tadeusz Wysokiński. Obecnie parafia liczy 1850 osób. Kościół w Radzyminie ma kształt podłużny w stylu romańskim, dach pokryty płaską dachówką, ogrodzony parkanem z cegły w azur. Obok kościoła znajduje się grotta a w niej umieszczono przyniesioną 10 sierpnia 1984 roku z Piekar Śląskich figurę Matki Bożej. Przy grocie znajduje się dzwonnica. Wewnętrzny wystrój kościoła stanowi ołtarz główny, drewniany o dwóch kondygnacjach malowany na kolor blado – lila. W głównej kondygnacji jest obraz Matki Boskiej, okryty srebrną sukienką na pluszu, a na zasuwie obraz św. Piotra i Pawła. U góry jest obraz Trójcy Przenajświętszej. Mensa ołtarzowa jak również 3 stopnie są drewniane. W ołtarzu bocznym po stronie epistoły znajduje się posąg Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej nabyty po wojnie w Warszawie.

Proboszczem parafii w Radzyminie jest ks. Zdzisław Kupiszewski.

2.8.4. Parafia Żukowo

Erygowania parafii Żukowo nie można wskazać, gdyż nie zachowały się żadne dokumenty. Z wykopalisk można wnioskować, że parafia jako ośrodek duszpasterski istniała już w XIII wieku, a mogła powstać w XII wieku. O początkach istnienia parafii pisze ks. Tadeusz Żebrowski w książce „Dzieje Mazowsza do 1526 roku”, w sposób następujący: „Rogalicy uposażyli kościoły w Kurowie i Zakrzewie – w obu występuje wezwanie świętych Piotra i Pawła – także prawdopodobnie przed połową XIII wieku. Wydaje się, że jeszcze wiele innych kościołów zbudowano w tym okresie. Trzeba tu także wspomnieć o kościele św. Wawrzyńca w Żukowie koło Wyszogrodu, fundowanym na początku XIII wieku przez Lassotę, cześnika dworu księżnej Agatii żony Konrada I. W 1247 roku Lassota podarował wieś wraz z kościołem biskupowi Piotrowi. W 1599 roku wzmiankowany jest kościół drewniany o dwóch chórach z dwoma kaplicami po bokach, konsekrowany przez biskupa A. Noskowskiego. Kościół ten uległ zniszczeniu w XVII wieku. Kolejny pod wezwaniem św. Wawrzyńca i Zygmunta powstał w połowie XVII wieku i był konsekrowany przez biskupa Czyżewskiego około 1660 roku. Ze względu na zły stan kościoła, w 1785 roku została wzniesiona nowa świątynia drewniana, tym razem pod wezwaniem św. Zygmunta, która przetrwała do dziś. Jej fundatorem był biskup płocki Krzysztof Hilary Szembach.

Konsekracja miała miejsce w 1791 roku u schyłku XIX wieku, parafia Żukowo należała do dekanatu płońskiego (wcześniej do zakroczymskiego), obecnie należy do dekanatu wyszogrodzkiego.

Kościół w Żukowie pod wezwaniem św. Zygmunta jest budową orientowaną, to znaczy z prezbiterium zwróconym w kierunku wschodnim, wzniesioną w konstrukcji zrębowej. Wewnątrz ściany wyłożone dębową boazerią i modrzewiową deską. Wnętrze nowo ukształtowane w 1974 – 75 roku, rozdzielone na nawy parami ośmiobocznych, profilowanych słupów, przykryte stropem z kasetonami. Po środku kalenicy umieszczona została ośmioboczna wieżyczka na sygnaturkę. Wieżyczkę wieńczy cebulasty hełm, zakończony sterczyną z krzyżem. W kościele umieszczone są trzy ołtarze: jeden główny, dwa boczne pochodzące z II połowy XIX wieku. Wykonane w stylu barokowym, drewniane częściowo stolarskiej, częściowo snycerskiej roboty, proste, lecz nie pozbawione charakteru, dobre w proporcjach i rysunku.

W ołtarzu głównym umieszczony jest krucyfiks z I połowy XVIII wieku z drewna polichromicznego, o stylu barokowym, wysokości 130 cm. W bocznym lewym ołtarzu na zasuwie jest ołtarz św. Wawrzyńca namalowany w roku 1874 przez Antoniego Murzynowskiego. W zwieńczeniu ołtarza znajduje się ośmiokątny obraz namalowany na płótnie, olejny, przedstawiający św. Roch z I połowy XIX wieku. W ołtarzu na stałe jest umieszczony obraz „Matki Boskiej Częstochowskiej”, który został przywieziony przez parafian pielgrzymujących na Jasną Górę w 1909 roku. W bocznym prawym ołtarzu, znajduje się obraz św. Zygmunta z 1874 roku namalowany przez Antoniego Murzynowskiego. W zwieńczeniu natomiast jest umieszczony obraz św. Walentego z połowy XIX wieku. W kościele znajduje się chrzcielnica rokokowa, drewniana z II połowy XVIII wieku. Na cmentarzu kościelnym nagrobki klasyczne z I połowy XIX wieku.

Proboszczem parafii Żukowo jest ks.prał. Janusz Mackiewicz.

2.8.5. Parafia w Radzyminku

Powstanie ruchu mariawickiego przypada na koniec XIX wieku na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim. W latach osiemdziesiątych XIX wieku, kiedy to zaczęły się rozwijać ukryte stowarzyszenia zakonne, których opiekunem i kierownikiem był zakonnik zgromadzenia O.O Kapucynów o. Honorat Wacław Koźmiński z Zakroczymia.

Założycielką jednego z ukrytych stowarzyszeń żeńskich była Feliksa Magdalena Kozłowska. W dniu 8 września założyła zgromadzenie sióstr oparte na Regule Św. Klary w Płocku. Poza trzema ślubami zakonnymi - ubóstwa, czystości i posłuszeństwa składały ślub czwarty nie

ustającej adoracji Przenajświętszego Sakramentu. W dniu 2 sierpnia 1893 roku siostra Feliksa Kozłowska otrzymała podczas Mszy świętej w Płocku objawienie wewnętrzne, na podstawie którego, z Bożego polecenia, powstał męski zakon, również ukryty „Zgromadzenie Kapłanów Mariawitów”. Wyraz Mariawita pochodzi od łacińskich słów *Mariae – vitam* „imitars” oznaczającej „Maryi życie” (naśladującej). Objawienie przyjęło nazwę „Dzieła Wielkiego Miłosierdzia”. Do tego zgromadzenia kapłanów mariawitów należał ks. Czesław Maria Maciej Czerwiński, który w 1901 roku został proboszczem parafii Rzymsko – Katolickiej w Radzyminie. Nieustanne starania kierowane do stolicy apostolskiej w Rzymie o zalegalizowanie zgromadzenie Kapłanów Mariawitów załatwiane były odmownie.

W dniu 31 grudnia 1906 roku ogłoszono z ambon Kościołów dekret Świętej rzymskiej i Powszechnej Inkwizycji, zawierającej klątwę na Mariawitów. W obrębie dawnej parafii Radzymin za mariawityzmem opowiedziało się 340 osób, a w sąsiednich parafiach 680 wiernych. Zaraz zaczęto budować kościół murowany, który do dziś służy mariawickiej społeczności. W święto Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny tj. 8 grudnia 1906 roku dokonano poświęcenia kościoła. Obok kościoła wybudowano piętrowy dom z przeznaczeniem na ochronkę i szkołę. W domu parafialnym mieszkały siostry, które wykonywały różne usługi dla ludności a szczególnie krawiectwo.

Generalnego remontu Kościoła w Radzyminku w latach 70 – tych dokonał ks. Zdzisław Jaworski, były proboszcz tutejszej parafii, a od 15 lat biskup naczelny. Siedzibą władz centralnych Kościoła Mariawitów w Polsce jest Płock. Ogólna uroczystość święcona jest zjazdem i pielgrzymkami w dniu 15 sierpnia – Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Płocku.

Do 2015 roku proboszczem parafii w Radzyminku był kapł. Ireneusz Adamiec. Obecnie proboszczem jest kapł. M. Gabriel Grabarczyk. Stan liczebny parafian z biegiem lat ulegał ciągłemu zmniejszaniu, obecnie jest 150 osób

2.9. Oświata

Na terenie Gminy Naruszewo funkcjonuje pięć szkół podstawowych oraz dwa gimnazja. Nie ma placówek kształcenia ponadgimnazjalnego ani wyższego. Młodzież z Gminy Naruszewo, dla kształcenia ponadgimnazjalnego, wybiera najczęściej szkoły w Płońsku. Szkoły podstawowe funkcjonują w Naruszewie, Krysku, Radzyminku, Zaborowie i Nacpolsku. Gimnazja w Naruszewie i Nacpolsku. Istniejąca sieć placówek oświatowych w pełni zaspakaja potrzeby edukacyjne na terenie Gminy.

Baza oświatowa wymaga stałych inwestycji. Konieczne jest przeprowadzanie bieżących remontów obiektów szkolnych, powiązane często z dostosowaniem ich do zmieniających się przepisów prawa. W szczególności należy dostosować istniejące obiekty do obowiązujących przepisów z zakresu szeroko rozumianej ochrony środowiska. Wymaga to od samorządu gminnego podjęcia szeregu działań inwestycyjnych ukierunkowanych, w pierwszej kolejności, na przeprowadzenie termomodernizacji budynków szkół, oraz wyposażenia ich w odnawialne źródła energii. Z racji nakładanych na samorzady dodatkowych obowiązków, w zakresie edukacji coraz młodszych roczników dzieci, obecnie 4-latków a od roku 2017 3-latków, koniecznym stał się rozwój bazy lokalowej Zespołu Szkół w Naruszewie, co władze gminy zamierzają osiągnąć poprzez zaadaptowanie na potrzeby szkoły pomieszczeń znajdujących się w budynku po byłym ośrodku zdrowia w Naruszewie. Realizacja założonego planu wymaga jednakże poniesienia ogromnych nakładów związanych z adaptacją budynku i dostosowaniem go do obowiązujących przepisów prawa oświatowego, budowlanego i ochrony środowiska. Dlatego w strategii rozwoju gminy należy uwzględnić podjęcie działań w kierunku modernizacji bazy lokalowej placówek oświatowych.

Tabela nr 17: Oddziały w poszczególnych szkołach

Szkoła	Liczba oddziałów
SP Naruszewo	9
SP Nacpolsk	9
SP Radzyminek	7
SP Krysk	7
SP Zaborowo	7
Gimnazjum Naruszewo	6
Gimnazjum Nacpolsk	3

Źródło: dane własne Gminnego Zespołu Obsługi Placówek Oświatowych

Liczba uczniów w placówkach oświatowych w Gminie Naruszewo

Tabela nr 18: Rok szkolny 2013/2014

Szkoły podstawowe						
Klasa	Naruszewo	Nacpolsk	Krysk	Radzyminek	Zaborowo	Ogółem
I	32	22	10	9	10	83
II	23	15	11	14	7	70
III	17	20	5	7	8	57

IV	30	18	9	14	4	75
V	26	22	5	10	4	67
VI	20	20	10	5	8	63
Razem	148	117	50	59	41	415
Oddział „0”						
Razem	56	34	15	25	25	155
Gimnazja						
I	51	27	-	-	-	78
II	48	29	-	-	-	77
III	50	33	-	-	-	83
Razem	149	89	-	-	-	238

Źródło: dane własne Zespołu Obsługi Placówek Oświatowych

Tabela nr 19: Rok szkolny 2014/2015

Szkoły podstawowe						
Klasa	Naruszewo	Nacpolsk	Krysk	Radzyminek	Zaborowo	Ogółem
I	36	31	7	24	19	117
II	33	22	9	9	9	82
III	22	16	10	14	8	70
IV	17	20	5	7	9	58
V	30	20	9	14	3	76
VI	26	23	4	10	4	67
Razem	164	131	44	78	52	470
Oddział „0”						
Razem	51	21	17	9	18	116
Gimnazja						
I	38	26	-	-	-	64
II	50	28	-	-	-	78
III	42	27	-	-	-	69
Razem	130	81	-	-	-	211

Źródło: dane własne Zespołu Obsługi Placówek Oświatowych

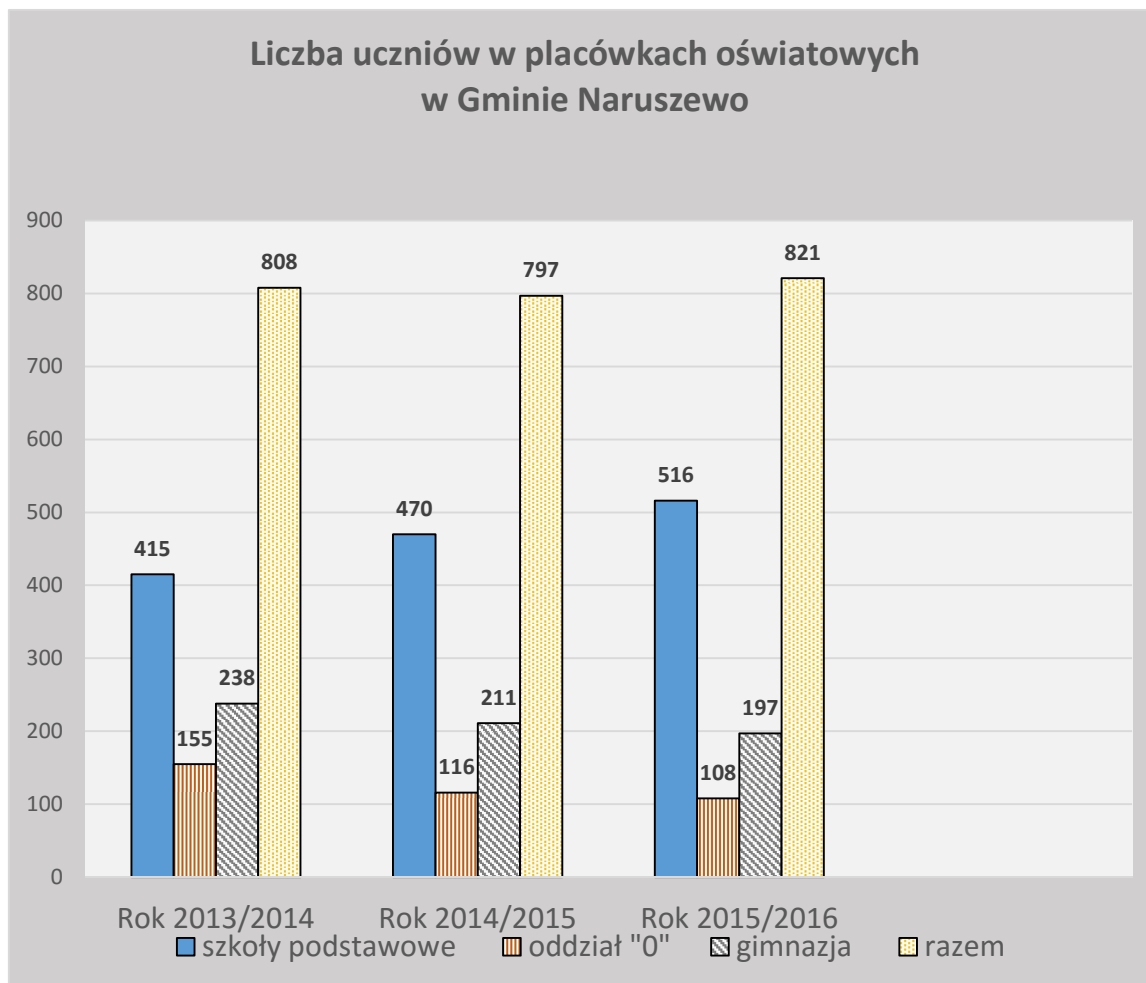
Tabela nr 20: Rok szkolny 2015/2016

Szkoły podstawowe						
Klasa	Naruszewo	Nacpolsk	Krysk	Radzyminek	Zaborowo	Ogółem
I	52	23	15	7	18	115
II	38	30	8	25	16	117
III	34	23	9	9	9	84
IV	20	16	11	14	8	69
V	19	21	4	7	8	59
VI	30	18	8	13	3	72
Razem	193	131	55	75	62	516
Oddział „0”						

Razem	25	32	23	15	13	108
Gimnazja						
I	38	24	-	-	-	62
II	37	28	-	-	-	65
III	45	25	-	-	-	70
Razem	120	77	-	-	-	197

Źródło: dane własne Zespołu Obsługi Placówek Oświatowych

Wykres nr 8: Liczba uczniów w placówkach oświatowych w Gminie Naruszewo

Z prezentowanego zestawienia wynika, że na przestrzeni trzech lat znacznie wzrosła liczba dzieci uczęszczających do szkół podstawowych. Obraz ten nie jest do końca zgodny z rzeczywistością. Gwałtowny wzrost uczniów w szkołach podstawowych wynika z obniżeniem wieku rozpoczęcia obowiązku szkolnego z 7 do 6 lat. Tym sposobem w latach 2014/2015 oraz 2015/2016 w pierwszych klasach szkół podstawowych edukację rozpoczęły zarówno dzieci 6 letnie jak i 7 letnie. Powyższy trend zostanie odwrócony już w roku szkolnym

2016/2017 kiedy to naukę w klasach pierwszych szkół podstawowych rozpocznie ok. 90 uczniów.

Nauczyciele pracujący w szkołach

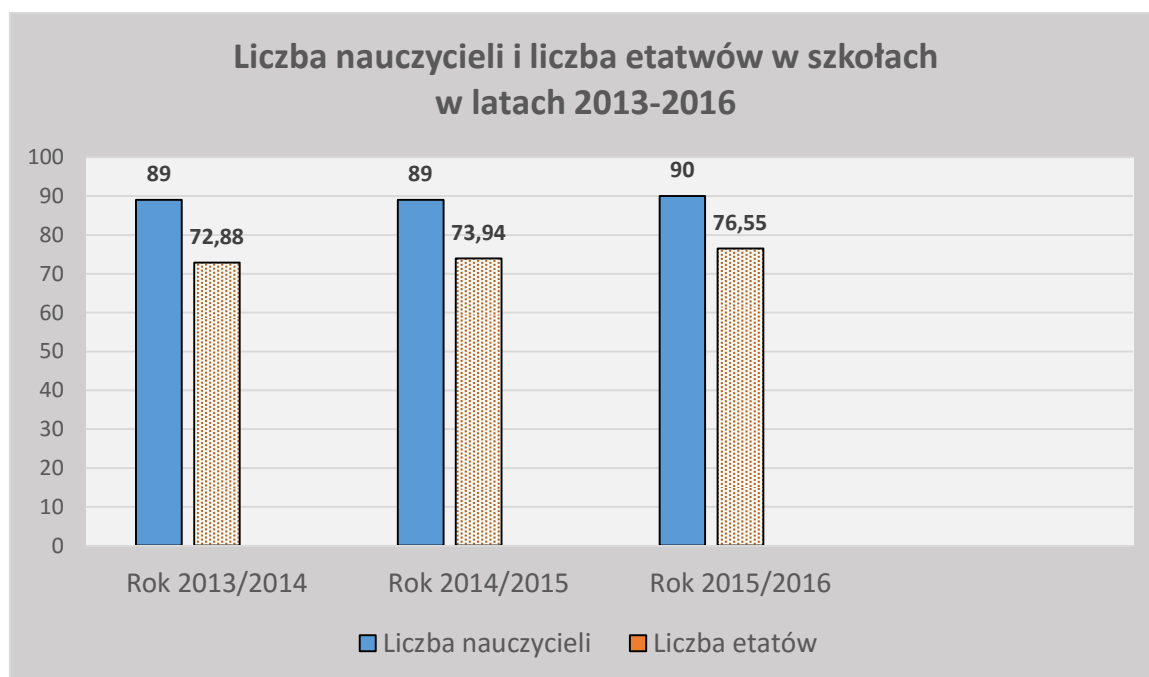
We wszystkich typach szkół funkcjonujących na terenie Gminy Naruszewo zatrudnionych jest 90 nauczycieli, którzy zabezpieczają 76,55 etatów. Na przestrzeni ostatnich trzech lat, pomimo znacznego wzrostu liczby dzieci w szkołach podstawowych, liczba nauczycieli pozostaje praktycznie bez zmian. Również na podobnym poziomie utrzymuje się liczba etatów. Pomimo, że liczba dzieci w Gminie Naruszewo będzie maleć, nie należy spodziewać się spadku poziomu zatrudnienia wśród nauczycieli. Wynika to z przeprowadzonej reformy edukacji, zgodnie z którą obowiązkiem szkolnym oraz wychowaniem przedszkolnym będą obejmowane coraz młodsze roczniki dzieci.

Tabela nr 21: Liczba nauczycieli i etatów nauczycielskich w latach 2013-2015

Nazwa szkoły	Rok szkolny 2013/2014		Rok szkolny 2014/2015		Rok szkolny 2015/2016	
	Liczba nauczycieli	w tym etaty	Liczba nauczycieli	w tym etaty	Liczba nauczycieli	w tym etaty
Gimnazjum Naruszewo	12	10,55	11	10,33	11	10,33
Gimnazjum Nacpolsk	11	9,91	12	10,52	11	9,91
SP Naruszewo	14	13,11	17	15,22	16	15,11
SP Nacpolsk	12	10,77	11	9,88	12	10,44
SP Radzyminek	15	9,83	14	9,72	13	9,62
SP Krysk	12	8,77	11	8,61	15	11,59
SP Zaborowo	13	9,94	13	9,66	12	9,55
O g ó ł e m	89	72,88	89	73,94	90	76,55

Źródło: dane własne Zespołu Obsługi Placówek Oświatowych.

Wykres nr 9: Liczba nauczycieli i etatów w szkołach w latach 2013-2016

2.10. Budżet Gminy

Budżet jest to plan dochodów i wydatków jednostki samorządu terytorialnego stanowiący podstawę gospodarki finansowej gminy. Jest przyjmowany w formie uchwał budżetowej podejmowanej przez radę gminy. Gmina samodzielnie prowadzi gospodarkę finansową właśnie na podstawie uchwały budżetowej. Budżet gminy jest rocznym planem dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów tej jednostki.

2.10.1. Dochody budżetu Gminy Naruszewo w latach 2011-2014

Tabela nr 22: Dochody budżetu gminy w roku 2011

Wyszczególnienie	Dochód	
	Kwota	%
Wpływy od osób fizycznych i prawnych z tytułu podatków i opłat	2 788 123,01	13,59
Subwencja ogólna w tym:	8 841 013,00	43,10
- Subwencja oświatowa	5 445 263,00	26,55
Dotacje na zadania zlecone i własne	3 422 238,56	16,68
Pozostałe dochody	5 461 570,48	26,63
Razem dochody	20 512 945,05	100,00

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 23: Dochody budżetu gminy w roku 2012

Wyszczególnienie	Dochód	
	Kwota	%
Wpływy od osób fizycznych i prawnych z tytułu podatków i opłat	3 259 613,16	16,79
Subwencja ogólna w tym:	9 379 482,00	48,32
- Subwencja oświatowa	5 610 320,00	28,90
Dotacje na zadania zlecone i własne	3 521 178,27	18,14
Pozostałe dochody	3 251 969,70	16,75
Razem dochody	19 412 243,13	100,00

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 24: Dochody budżetu gminy w roku 2013

Wyszczególnienie	Dochód	
	Kwota	%
Wpływy od osób fizycznych i prawnych z tytułu podatków i opłat	4 126 366,64	20,97
Subwencja ogólna w tym:	9 014 456,00	45,81
- Subwencja oświatowa	5 633 927,00	28,63
Dotacje na zadania zlecone i własne	4 007 199,86	20,36
Pozostałe dochody	2 530 591,96	12,86
Razem dochody	19 678 614,46	100,00

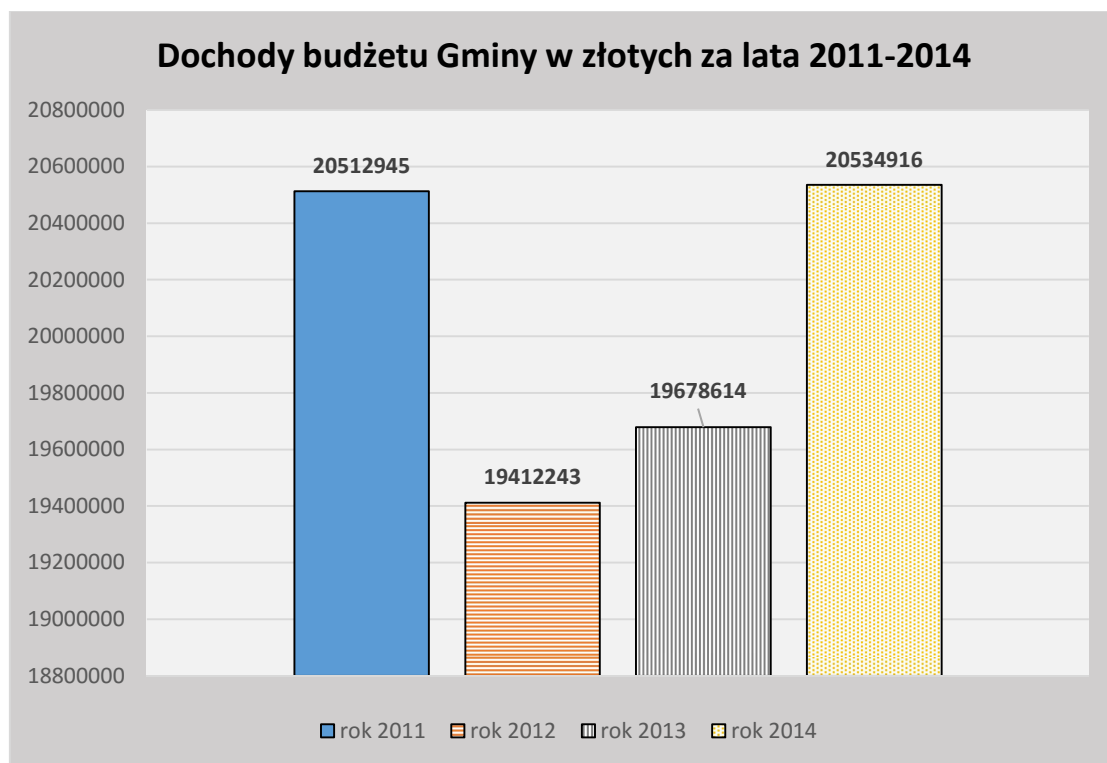
Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 25: Dochody budżetu gminy w roku 2014

Wyszczególnienie	Dochód	
	Kwota	%
Wpływy od osób fizycznych i prawnych z tytułu podatków i opłat	4 601 914,29	22,41
Subwencja ogólna w tym:	8 632 344,00	42,03
- Subwencja oświatowa	5 857 730,00	28,53
Dotacje na zadania zlecone i własne	3 964 688,90	19,31
Pozostałe dochody	3 335 969,30	16,25
Razem dochody	20 534 916,49	100,00

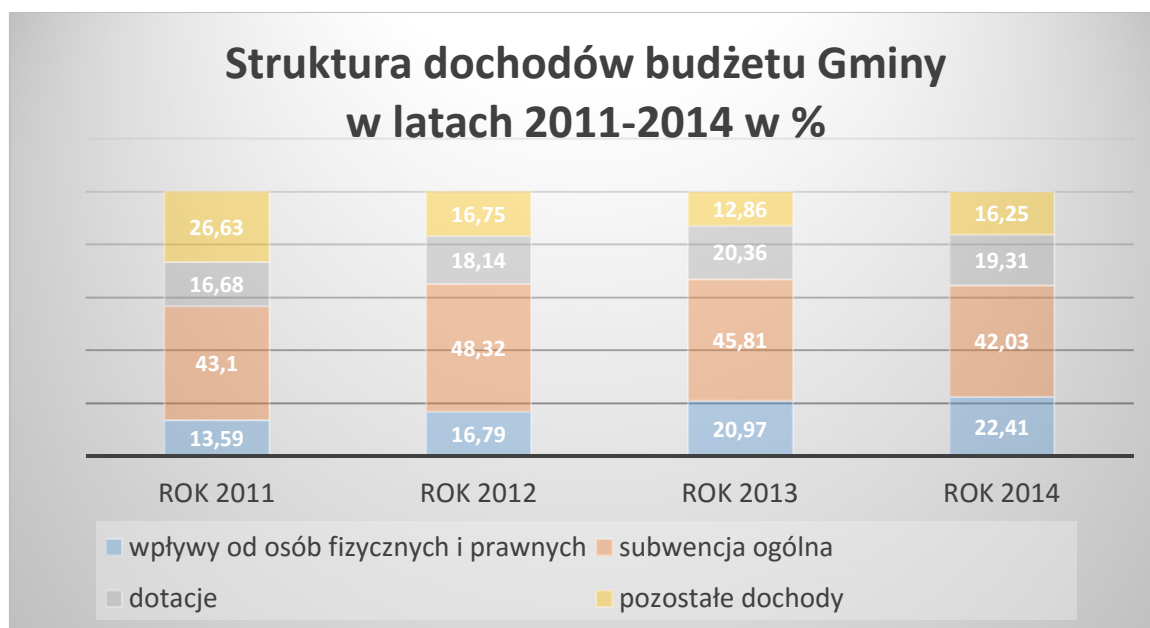
Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Wykres nr 10: Dochody budżetu gminy w złotych za lata 2011-2014

Dochody budżetu Gminy pozostają na stałym poziomie oscylującym wokół kwoty 2 000 000 zł. Zmienia się jednakże struktura dochodów. Należy odnotować, że systematycznie wzrasta udział procentowy w dochodach Gminy wpływów od osób fizycznych i prawnych z tytułu podatków i opłat oraz dotacji na zadania zlecone, maleją zaś dochody z subwencji ogólnej.

Wykres nr 11: Struktura dochodów budżetu gminy w latach 2011-2014 w %

2.10.2. Wydatki budżetu Gminy Naruszewo w latach 2011-2014

Tabela nr 26: Wydatki budżetu gminy w roku 2011

Wyszczególnienie	Wydatki	
	Kwota	%
Oświata i wychowanie	8 775 496,47	39,22
Opieka społeczna	3 292 289,46	14,72
Administracja publiczna	2 257 727,45	10,09
Gospodarka komunalna	182 233,68	0,81
Gospodarka mieszkaniowa	13 987,40	0,06
Rolnictwo i łowiectwo	2 138 949,96	9,56
Transport i łączność	4 920 929,33	22,00
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	208 458,75	0,93
Ochrona zdrowia	73 123,99	0,33
Kultura fizyczna	37 636,14	0,17
Pozostałe wydatki	471 963,70	2,11
Razem wydatki	22 372 796,33	100,00
w tym:		
- Wydatki inwestycyjne	7 223 661,69	32,29

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 27: Wydatki budżetu gminy w roku 2012

Wyszczególnienie	Wydatki	
	Kwota	%
Oświata i wychowanie	8 345 143,35	48,27
Opieka społeczna	3 410 357,20	19,73
Administracja publiczna	2 253 073,38	13,03
Gospodarka komunalna	234 826,97	1,36
Gospodarka mieszkaniowa	13 804,17	0,08
Rolnictwo i łowiectwo	720 064,01	4,17
Transport i łączność	1 378 949,29	7,98
Kultura i i ochrona dziedzictwa narodowego	482 562,31	2,79
Ochrona zdrowia	83 749,62	0,48
Kultura fizyczna	42 499,47	0,25
Pozostałe wydatki	322 865,32	1,86
Razem wydatki	17 287 895,09	100,00
w tym:		
- Wydatki inwestycyjne	1 401 831,21	8,11

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 28: Wydatki budżetu gminy w roku 2013

Wyszczególnienie	Wydatki	
	Kwota	%
Oświata i wychowanie	8 909 965,00	42,62
Opieka społeczna	3 637 572,20	17,40
Administracja publiczna	2 463 212,76	11,78

Gospodarka komunalna	483 040,47	2,31
Gospodarka mieszkaniowa	27 302,06	0,13
Rolnictwo i łowiectwo	2 240 809,73	10,72
Transport i łączność	772 904,83	3,70
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	548 721,28	2,62
Ochrona zdrowia	84 460,00	0,40
Kultura fizyczna	1 420 226,17	6,79
Pozostałe wydatki	318 649,87	1,53
Razem wydatki	20 906 864,37	100,00
w tym:		
- Wydatki inwestycyjne	3 581 626,46	17,13

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 29: Wydatki budżetu gminy w roku 2014

Wyszczególnienie	Wydatki	
	Kwota	%
Oświata i wychowanie	8 627 251,95	44,27
Opieka społeczna	3 767 877,87	19,33
Administracja publiczna	2 759 391,93	14,16
Gospodarka komunalna	832 402,93	4,27
Gospodarka mieszkaniowa	5 289,25	0,03
Rolnictwo i łowiectwo	1 109 076,59	5,69
Transport i łączność	1 002 889,77	5,15
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	276 480,14	1,42
Ochrona zdrowia	81 900,00	0,42
Kultura fizyczna	563 416,58	2,89
Pozostałe wydatki	462 224,94	2,37
Razem wydatki	19 488 201,95	100,00
w tym:		
- Wydatki inwestycyjne	1 953 978,14	10,03

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 30: Wydatki budżetu gminy – wartość uśredniona z 4 lat (2011-2014)

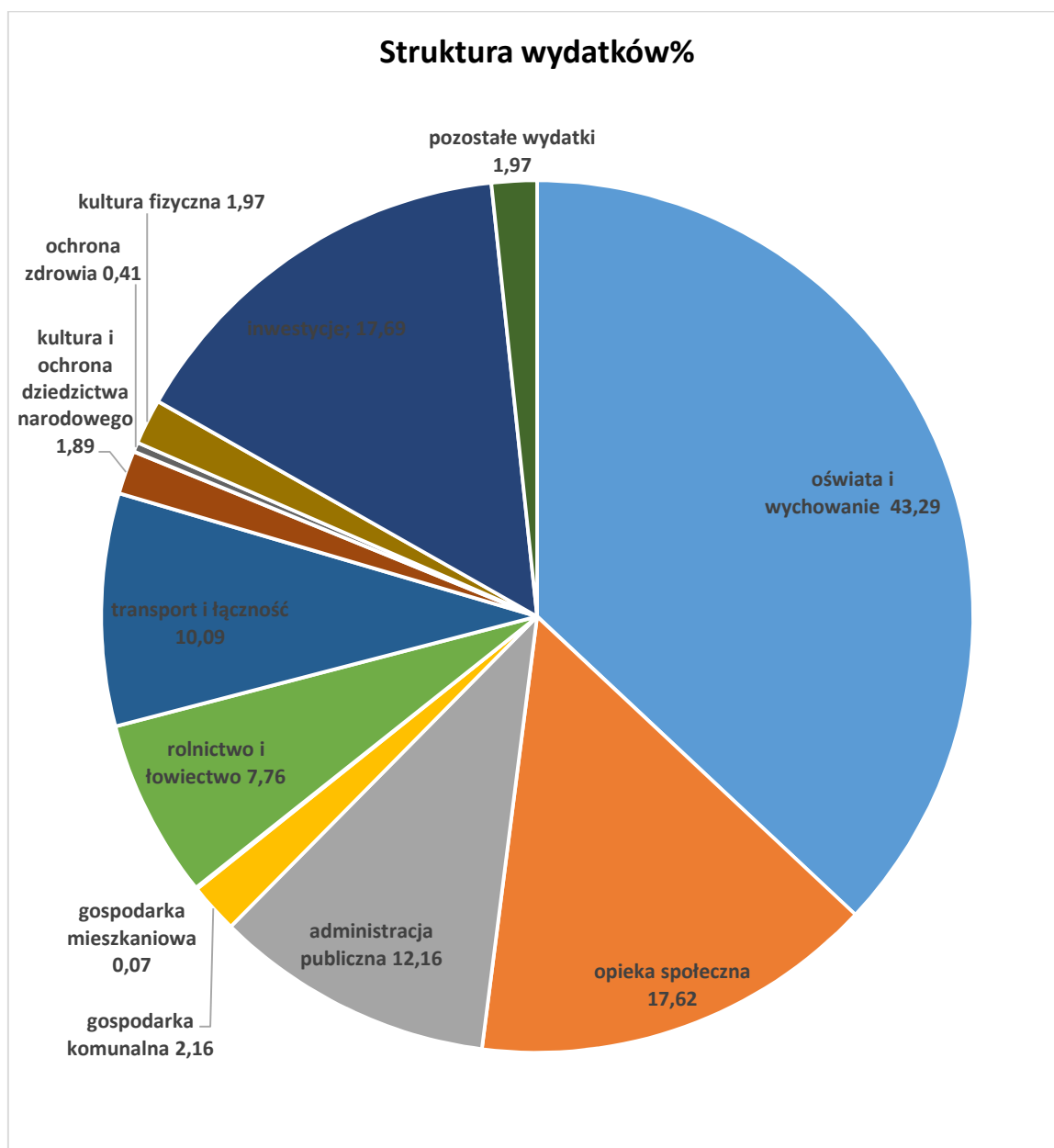
Wyszczególnienie	Wydatki	
	Kwota	%
Oświata i wychowanie	8 664 464,19	43,29
Opieka społeczna	3 527 024,18	17,62
Administracja publiczna	2 433 351,38	12,16
Gospodarka komunalna	433 126,01	2,16
Gospodarka mieszkaniowa	15 095,72	0,07
Rolnictwo i łowiectwo	1 552 225,07	7,76
Transport i łączność	2 018 918,31	10,09
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	379 055,62	1,89
Ochrona zdrowia	80 808,40	0,41
Kultura fizyczna	515 944,59	2,58
Pozostałe wydatki	393 925,96	1,97

Razem wydatki	20 013 939,43	100,00
w tym:		
- Wydatki inwestycyjne	3 540 274,38	17,69

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Średnie wydatki Gminy Naruszewo za okres 2011-2014, podobnie jak dochody, oscylują wokół kwoty 20000000 złotych. Największy udział procentowy stanowią wydatki na oświatę - średnio 43,29%, wydatki na opiekę społeczną 17,62% i inwestycje 17,69%. Łącznie te trzy grupy stanowią 78,60% ogółu wydatków. Inne pozycje, choć ważne, z konieczności nie stanowią znaczących pozycji w wydatkach gminy.

Wykres nr 12: Struktura % wydatków w Gminie Naruszewo (średnio za lata 2011-2014)

2.10.3. Inwestycje zrealizowane w Gminie Naruszewo w latach 2011 - 2014

Na uwagę w strukturze wydatków Gminy Naruszewo zasługuje stale wysoki udział środków przeznaczanych na inwestycje, co czyni gminę bardziej zasobną stanowiąc o wyższej atrakcyjności dla potencjalnych inwestorów i mieszkańców.

W latach 2011 – 2014 zrealizowano szereg inwestycji o charakterze infrastrukturalnym, wpływających na poprawę jakości życia mieszkańców. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć zadania wskazane w tabeli poniżej.

Tabela nr 31: Zadania inwestycyjne zrealizowane przez Gminę Naruszewo w latach 2011-2014

Lp.	Nazwa zadania	Wydatkowana kwota zł
1.	Przebudowa ciągu drogowego Drochówka - Strzembowo - Kębłowice, długości 9 084,59 mb	4.206.159,41
2.	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie gminy Naruszewo o wydajności do 5 m3 na dobę	1.567.556,16
3.	Termomodernizacja budynku Zespołu Szkół oraz Hali Sportowej w Naruszewie	885.596,29
4.	Zaprojektowanie i budowa szkolnego placu zabaw w Naruszewie w ramach programu rządowego Radosna Szkoła.	120.000,00
5.	Przebudowa drogi gminnej o nawierzchni żwirowej przez wieś Kozarzewo, długości 1 092 mb	177.941,25
6.	Przebudowa drogi gminnej o nawierzchni żwirowej w miejscowości Grąbczewo o długości 1 756 m	280.557,51
7.	Odnowa miejscowości Nacpolsk i Żukowo poprzez budowę chodników	365.071,08
8.	Remont strażnicy OSP w celu adaptacji na świetlicę wiejską w miejscowości Żukowo	46.699,73
9.	Odbudowa miejscowości Radzymin poprzez budowę świetlicy wiejskiej	624759,99
10.	Przebudowa drogi gminnej o nawierzchni bitumicznej przez wieś Kozarzewo, długości 1 218 mb	380.327,75
11.	Zagospodarowanie terenu przestrzeni publicznej w centrum wsi Naruszewo służące celom rekreacyjno - wypoczynkowym	28.788,10
12.	Odnowa miejscowości Naruszewo poprzez budowę zespołu boisk i urządzeń lekkoatletycznych	1.378.163,04
13.	Budowa indywidualnych, przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Naruszewo o wydajności do 5 m 3 na dobę – Etap III (wykonano 92 szt.)	1.549.663,96
14.	Wykonanie awaryjnej studni głębinowej na stacji uzdatniania wody w Pieścidlach	131.848,02
15.	Remont budynku Zespołu Szkół w Naruszewie	117.214,57
16.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej poprzez rewitalizację ul. Wspólnej w miejscowości Nacpolsk	387.686,58

17.	Budowa ogólnodostępnych placów zabaw w miejscowościach Krysk i Nacpolsk oraz modernizacja boiska sportowego w Radzyminku. Koszt: 313.543,76 zł	308.685,30
18.	Stworzenie ogólnodostępnego miejsca aktywności rekreacyjno – społecznej w miejscowości Radzyminek poprzez budowę placu zabaw	55.327,55
19.	Budowa sieci wodociągowej wraz z przyłączem wodociągowym w miejscowościach Kębłowice i Strzembowo	184.131,00
20.	Rozbudowa Stacji Uzdatniania Wody w miejscowości Potyry	879.963,24
21.	Wzmocnienie potencjału miejscowości Nacpolsk poprzez budowę boiska do piłki siatkowej	128.555,00
22.	Przebudowa drogi gminnej w miejscowości Zaborowo od km 0+000 do km 0+694,7	175.530,83
23.	Wykonanie kotłowni gazowej i instalacji zasilającej na gaz płynny w Szkole Podstawowej w Radzyminku.	132.760,03
24.	Wyposażenie świetlicy wiejskiej w miejscowości Radzymin	25.409,50
25.	Utworzenie punktu informacyjno-promocyjnego Gminy Naruszewo poprzez wyposażenie Urzędu Gminy w Naruszewie w ogólnodostępny kiosk multimedialny	15.252,00
Razem		14.153.647,89

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Tabela nr 32: Projekty miękkie realizowane przez Gminę Naruszewo w latach 2011-2014

Lp.	Nazwa zadania	Wydatkowana kwota zł
1.	Aktywność naszych dzieci	49.860,00
2.	Aktywność naszych dzieci II	49.920,00
3.	Mały człowiek z wielką wiedzą w Krysku	48.839,30
4.	Projekt edukacyjny „Bądź twórczy – obserwuj odkrywaj i działaj” 2012-201	975.128,00
5.	I Festiwal Aktywności Społecznej i Kulturalnej Sołectw Gminy Naruszewo 2014	61.223,61
6.	Program aktywizacji społeczno-zawodowej osób bezrobotnych w Gminie Naruszewo 2011-2014	422.106,34
Razem		1.607.077,20

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Łącznie w latach 2011 – 2014 Gmina Naruszewo wydatkowała na inwestycje infrastrukturalne oraz projekty miękkie kwotę 15.760.725,09 złotych. Gro z tych środków stanowiły środki zewnętrzne z budżetu Unii Europejskiej.

Tabela nr 33: Projekty Realizowane przez Gminę Naruszewo w latach 2011-2014 dofinansowane ze środków UE

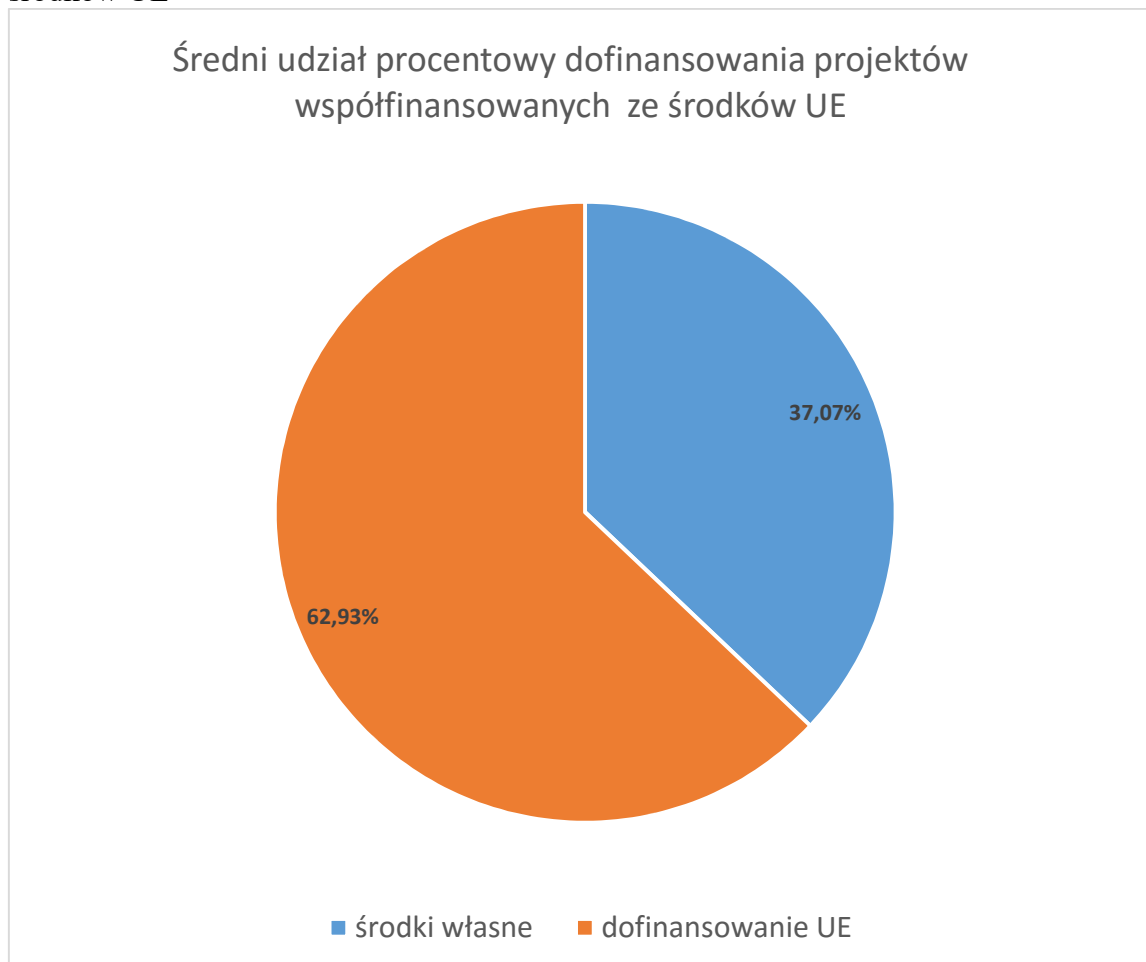
Lp.	Tytuł projektu	Informacje o projekcie	
-----	----------------	------------------------	--

		Wartość całkowita projektu (zł)	Wartość dofinansowania (zł)	Rodzaj programu pomocowego
1.	„Przebudowa ciągu drogowego Drochówka – Strzembowo – Kębłowice, długości 9 084,59 mb”	4 206 159,41	3 186 727,25	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Priorytetu III „Regionalny system transportowy” Działania 3.1 „Infrastruktura drogowa”
2.	Odbudowa miejscowości Naruszewo poprzez rozbudowę remizy OSP.	496 468,26	171 632,00	PROW, Działanie 313, 322, 323 „Odnowa i rozwój wsi”
3.	Odnowa miejscowości Nacpolsk i Żukowo poprzez budowę chodników.	365 071,08	224 428,00	PROW, Działanie 413 „Odnowa i rozwój wsi”
4.	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Naruszewo o wydajności do 5m ³ na dobę – 122 szt.	1 567 556,16	956 080,00	PROW, Działanie 321 „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”
5.	Remont strażnicy OSP w celu adaptacji na świetlicę wiejską w miejscowości Żukowo.	46 699,73	18 937,74	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów”
6.	Odbudowa miejscowości Radzymin poprzez budowę świetlicy wiejskiej.	624 759,99	367 233,00	PROW, Działanie 313, 322, 323 „Odnowa i rozwój wsi”
7.	Zagospodarowanie terenu przestrzeni publicznej w centrum wsi Naruszewo służące celom rekreacyjno – wypoczynkowym.	28 788,10	16 554,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów”
8.	Odnowa miejscowości Naruszewo poprzez budowę zespołu boisk i urządzeń lekkoatletycznych.	1 348 163,04	329 462,00	PROW, Działanie 313, 322, 323 „Odnowa i rozwój wsi”
9.	Budowa indywidualnych, przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Naruszewo o wydajności do 5 m ³ na dobę – Etap III.	1 549 663,96	942 868,00	PROW, Działanie 321 „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”
10.	Stworzenie ogólnodostępnego miejsca aktywności rekreacyjno – społecznej w miejscowości	55 327,55	24 900,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”

	Radzyminek poprzez budowę placu zabaw.			
11.	Utworzenie punktu informacyjno-promocyjnego Gminy Naruszewo poprzez wyposażenie Urzędu Gminy w Naruszewie w ogólnodostępny kiosk multimedialny.	15 252,00	8 800,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów”
12.	Wyposażenie świetlicy wiejskiej w miejscowości Radzymin.	25 409,50	16 916,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów”
13.	Budowa ogólnodostępnych placów zabaw w miejscowościach Krysk i Nacpolsk oraz modernizacja boiska sportowego w Radzyminku.	308 685,30	154 957,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”
14.	I Festiwal Aktywności Społecznej i Kulturalnej Sołectw Gminy Naruszewo 2014.	61 223,61	40 119,42	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów”
15.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej poprzez rewitalizację ul. Wspólnej w miejscowości Nacpolsk.	387 686,58	153 636,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”
16.	Wzmocnienie potencjału miejscowości Nacpolsk poprzez budowę boiska do piłki siatkowej.	128 555,00	82 063,00	PROW, Działanie 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”
17.	Aktywność naszych dzieci.	49 860,00	49 860,00	EFS POKL 2007-2013
18.	Aktywność naszych dzieci II.	49 920,00	49 920,00	EFS POKL 2007-2013
19.	Mały człowiek z wielką wiedzą w Krysku.	48 839,30	48 839,30	EFS POKL 2007-2013
20.	Bądź twórczy – obserwuj, odkrywaj i działaj.	975 128,00	945 876,16	EFS POKL 2007-2013
21.	Poprawa jakości życia mieszkańców gminy Naruszewo poprzez rozbudowę infrastruktury technicznej.	1 064 094,24	644 655, 00	PROW, Działanie 321 „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”
Razem		13.403.305,81	8.434.503,57	

Źródło: dane własne Urzędu Gminy w Naruszewie

Wykres nr 13: Średni udział procentowy dofinansowania projektów współfinansowanych ze środków UE

2.10.4. Wykaz ważniejszych zadań inwestycyjnych planowanych do realizacji na terenie Gminy Naruszewo w latach 2015-2018

1. Poprawa efektywności energetycznej budynku użyteczności publicznej zlokalizowanego w miejscowości Naruszewo (budynek Urzędu Gminy);
2. Poprawa efektywności energetycznej placówek oświatowych zlokalizowanych na terenie Gminy Naruszewo (Szkoła podstawowa w Zaborowie, Szkoła Podstawowa w Krysku, Szkoła Podstawowa w Radzyminku, Zespół Szkół w Nacpolsku);
3. Przebudowa sieci dróg przebiegających przez Gminę Płońsk, Gminę Dzierżanina i Gminę Naruszewo w celu poprawy spójności regionalnej z siecią dróg krajowych nr 10 i 50;
4. Urządzenie terenów rekreacyjnych w miejscowości Naruszewo;

5. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w miejscowości Radzymin poprzez budowę chodników, placów zabaw i dróg oraz urządzenie zieleni gminnej i zadrzewień;
6. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w miejscowości Krysk poprzez budowę chodników, placów i dróg oraz urządzenie zieleni gminnej i zadrzewień;
7. Przebudowa drogi gminnej Grąbczewo – Srebrna;
8. Przebudowa drogi żwirowej w miejscowości Łazęki;
9. Rozwój układu komunikacyjnego Gminy Naruszewo (rozbudowa ciągu dróg gminnych Zaborowo – Potyry, na terenie Gminy Naruszewo wraz z przebudową infrastruktury technicznej);
10. Zagospodarowanie terenu na potrzeby zaplecza gospodarczego dla Urzędu Gminy;
11. Budowa punktu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych;
12. Zmiana sposobu użytkowania budynku mieszkalno – usługowego na przedszkole gminne.
13. Modernizacji infrastruktury wodociągowo – kanalizacyjnej (modernizacja stacji uzdatniania wody i oczyszczalni ścieków);
14. Budowa, remonty i wyposażenie świetlic wiejskich i remiz ochotniczych straży pożarnych (Zaborowo, Kozarzewo, Sosenkowo, Sobanice, Postróże, Naruszewo, Żukowo, Strzembowo)
15. Modernizacja wyposażenia jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych (zakup samochodów ratowniczo – gaśniczych i innego sprzętu przeciwpożarowego)
16. Zakup ciągnika rolniczego na potrzeby Gminy wraz z osprzętem (pług odśnieżny, kosiarka, solarka)

2.11. Infrastruktura techniczna

2.11.1. Komunikacja

Gmina Naruszewo położona jest w centralnej części kraju około 65 km od Warszawy, 11 km od Płońska. Przez teren Gminy przechodzi droga krajowa Nr 50 Płońsk – Wyszogród, której znaczenia wzrosło zdecydowanie po jej modernizacji i wybudowaniu nowego mostu przez Wisłę w miejscowości Wyszogród. Droga ta wraz z drogami wojewódzkimi Nr 570 Wróblewo – Naruszewo – Czerwińsk n/Wisłą i Nr 571 Naruszewo – Nasielsk jest osią komunikacyjną gminy i stanowi podstawowe powiązanie obszaru gminy z terenami zewnętrznymi. Naruszewo posiada połączenie autobusowe z Czerwińskiem i Płońskiem,

z którego można dojechać autobusem praktycznie w dowolne miejsce w Kraju. Przez teren gminy nie przebiega linia kolejowa. W odległej perspektywie są plany budowy linii kolejowej relacji Modlin – Płock, której jeden z wariantów przewiduje przebieg przez tereny gminy Naruszewo. Na terenie gminy nie ma żadnego lotniska. Najbliższe lotnisko międzynarodowe znajduje się w oddalonym o około 30 km. od Naruszewa Modlinie.

Sieć drogowa na terenie Gminy Naruszewo obejmuje łącznie – 384,8 km, z czego droga krajowa – 12,4 km, drogi wojewódzkie – 18 km, powiatowe – 71 km, gminne – 153 km, w tym o nawierzchni utwardzonej 46,77 – km, rolnicze – 93,0 km. Obszar gminy należy do dość słabo obsłużonych komunikacyjnie – wskaźnik gęstości dróg publicznych o nawierzchni utwardzonej wynosi 57,9 km na 100 km². Drogi gminne stanowią uzupełnienie układu komunikacyjnego gminy. Obsługują przede wszystkim zabudowę rozproszoną, stanowią komunikację wewnątrz wsi, tworzą powiązania między wsiami i ułatwiają dojazdy do użytków rolnych. W większości (około 70 %) są to drogi o nawierzchni nieutwardzonej, gruntowej i żwirowej. Sieć dróg gminnych nie jest przystosowana do przyjęcia zwiększającego się ruchu pojazdów, drogi te nie spełniają parametrów technicznych właściwych dla występującego ruchu. Należy zatem priorytetowo traktować inwestycje związane z budową, przebudową lub zmianą nawierzchni dróg. Jest to warunek konieczny do zapewnienia prawidłowego rozwoju Gminy Naruszewo. Realizacja gminnych inwestycji drogowych przyczyni się do stworzenia sieci dojazdowych z mniejszych miejscowości do większych skupisk osadniczych. Tym samym drogi lokalne będą przyczyniać się do rozbudowy wewnątrzregionalnej infrastruktury transportowej.

2.11.2. Energetyka

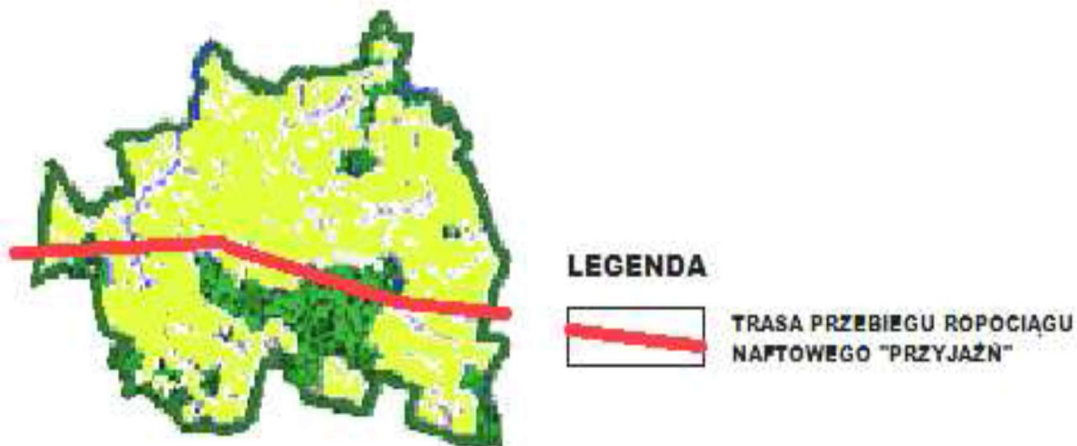
Zaopatrzenie w energię elektryczną odbiorców na terenie gminy odbywa się z GPZ 110/15 kV w Płońsku i częściowo z GPZ w Wyszogrodzie. Energia elektryczna rozprowadzana jest do odbiorców poprzez rozdzielczą sieć linii napowietrznych średnich napięć 15 kV oraz stacje transformatorowe 15/0,4 kV i sieć odbiorczą niskiego napięcia 220/380. Sieci i urządzenia elektroenergetyczne są własnością Energa Operator S.A. Oddział w Płocku. Dostawy energii elektrycznej pokrywają zapotrzebowanie odbiorców na terenie gminy. Działania Energa Operator polegają przede wszystkim na utrzymaniu ciągłości dostaw energii, konserwacji linii i urządzeń, rozbudowie sieci w rejonie skupisk odbiorców. W celu zmniejszenia awaryjności układu konieczna jest sukcesywna modernizacja sieci, wymiana linii i rozbudowa sieci stacji transformatorowych w celu zmniejszenia długości odbiorczych linii niskich napięć.

2.11.3. Gazownictwo

Przez obszar gminy nie przebiega żaden gazociąg i mieszkańcy gminy nie korzystają z gazu sieciowego. Zaopatrywani są w butlowy gaz propan – butan, poprzez sieć punktów wymiany butli. W ostatnich latach zdecydowanie wzrosło zużycie gazu do potrzeb ogrzewania domów i ciepłej wody użytkowej w kotłowniach przydomowych. W tym przypadku mieszkańcy wyposażają posesję w zbiorniki gazu płynnego. Przez tereny sąsiednich gmin Załuski i Płońsk przebiega przesyłowa sieć gazowa wysokiego ciśnienia 6,4 MPa – dwa gazociągi DN 500 relacji Rembelszczyzna – Włocławek. Zaopatrzenie mieszkańców Gminy w gaz ziemny pozostaje w sferze planów.

2.11.4. Rurociągi

W południowej części gminy, w relacji wschód – zachód, przez teren wsi Dłutowo, Strzembowo, Grąbczewo, Potyry, Kozarzewo, Nacpolsk, Sosenkowo – Osiedle, Skarszyn - na długości ok. 18,0 km przebiega ropociąg w kierunku Płocka. Nie ma on bezpośredniego znaczenia dla gminy, wprowadza jednak ograniczenia w możliwościach zainwestowania w pasie 200 m wzdłuż swojego przebiegu.

2.11.5. Wodociągi

Na terenie gminy funkcjonuje 5 stacji uzdatniania wody będących w eksploatacji Zakładu Usług Wodnych w Mławie. Należą do nich:

- Stacja uzdatniania wody w Naruszewie, która ma podstawowe znaczenie dla zaopatrzenia w wodę mieszkańców sołectw: Naruszewo, Nowe Naruszewo, Skarboszewo, Krysk, Skwary, Radzymin, Wichorowo, Postróże, Drochowo, Drochówka;
- Stacja uzdatniania wody w Nacpolsku obejmuje swym zasięgiem sołectwa: Nacpolsk, Stary Nacpolsk;
- Stacja uzdatniania wody w Pieścidlach zaopatruje w wodę sołectwa: Pieścidla, Januszewo, Dłutowo, Strzembowo i Kębłowice;
- Stacja uzdatniania wody w Potyrach dostarcza wodę do sołectw Potyry, Grąbczewo, Troski, Michałowo, Skarboszewo, Kozarzewo, Zaborowo I, Zaborowo II, Stachowo, Wronino
- Stacja uzdatniania wody w Łazękach obsługuje południowy fragment gminy, w tym sołectwa: Łazęki, Sobanice, Srebrna, Żukowo.

Wszystkie stacje uzdatniania wody wybudowane zostały na gruntach stanowiących własność gminy. Łącznie na terenie gminy wybudowano sieć wodociągową o długość około 205 km. Liczba przyłączy do sieci wodociągowej budynków jednorodzinnych i wielorodzinnych wynosi 1370. Procentowy wskaźnik zwodociągowania gminy wynosi niemalże 100 %. Długość przyłączy do sieci wodociągowej budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania wynosi 52 km. Zakończenie procesu wodociągowania stanowi dość znaczny problem z uwagi na fakt, iż do przyłączenia pozostały pojedyncze posesje, oddalone niejednokrotnie od sieci wodociągowej o ponad kilometr. Przyłączenie tych posesji do sieci jest niezwykle kosztowne. Obecnie Gmina zamierza rozbudować sieć wodociągową w miejscowościach Krysk i Postróże, celem przyłączenia kilku gospodarstw domowych. W perspektywie kolejnych lat należy dążyć do zapewnienia dostępu do wodociągu gminnego dla wszystkich mieszkańców Gminy.

Tabela nr 34: Sieć wodociągowa w Gminie Naruszewo

Lp.	Miejscowość	Nazwa ujęcia zasilającego wodociąg	Ilość przyłączy
1.	Pieścidla	SUW Pieścidla	44
2.	Januszewo		62
3.	Kębłowice		36
4.	Strzembowo		71
5.	Dłutowo		18

6.	Potyry	SUW Potyry	38
7.	Grąbczewo		10
8.	Zaborowo		124
9.	Kozarzewo		36
10.	Skarboszewo		14
11.	Troski		25
12.	Wróblewo		6
13.	Michałow Beszyno		28
14.	Stachowo		13
15.	Wronino		10
16.	Łazęki	SUW Łazęki	34
17.	Sobanice		51
18.	Srebrna		42
19.	Żukowo		33
20.	Żukówek		17
21.	Naruszewo	SUW Naruszewo	112
22.	Nowe Naruszewo		73
23.	Skarboszewo		21
24.	Skwary		44
25.	Radzymin		104
26.	Postróże		15
27.	Wichorowo		41
28.	Wola Krysk		12
29.	Wróblewo		2
30.	Nowy Krysk		11
31.	Strzembowo		7
32.	Drochowo		27
33.	Krysk		46
34.	Dłutowo		8
35.	Rąbież		67
36.	Radzyminek		22
37.	Nacpolsk	SUW Nacpolsk	24

38.	Żukowo Poświętne		10
39.	Stary Nacpolsk		38
40.	Sosenkowo	SUW Kucice (gm. Dzierżąnia)	40
41.	Nowy Nacpolsk		20
42.	Skarszyn		36

Źródło: dane własne Urzędu Gminy.

2.11.6. Oczyszczanie ścieków i kanalizacja

W ostatnich latach w Gminie Naruszewo, w następstwie dynamicznego wodociągowania wsi, systematycznie wzrastała ilość wytwarzanych ścieków komunalnych. Obecnie teren gminy jest niemalże w 100% zwodociągowany, dlatego zadaniem priorytetowym jest wyposażenie gospodarstw posiadających instalację wodną w urządzenia do oczyszczania ścieków. Na przeważającej powierzchni gminy brak jest zorganizowanego systemu odbioru i oczyszczania ścieków. Obecnie ścieki gromadzone są najczęściej w zbiornikach bezodpływowych, z których po mineralizacji beztlenowej wywożone są taborem asenizacyjnym, w celu dalszego unieszkodliwiania, do oczyszczalni ścieków.

Na terenie Gminy Naruszewo eksploatowane są dwie oczyszczalnie ścieków. Pierwsza to ponad dwudziestoletnia oczyszczalnia ścieków komunalnych należąca do Spółdzielni Mieszkaniowej „Żurawianka” w Nacpolsku, natomiast druga to nowa, oddana do użytku w 2009 roku osiedlowa oczyszczalnia ścieków w miejscowości Wróblewo-Osiedle:

- **Oczyszczalnia „Żurawianka”** - zlokalizowana jest w Nacpolsku, na północ od osiedla mieszkaniowego w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Żurawianki, odbiornika ścieków odprowadzanych z oczyszczalni, na wydzielonej i ogrodzonej działce nr 10/1, o powierzchni ok. 0,2 ha. Działkę otaczają użytki rolne. Oczyszczalnia ta jest oczyszczalnią mechaniczno-biologiczną, która jest eksploatowana od roku 1988. Przepustowość oczyszczalni wynosi 100 m³/d. Średnia ilość ścieków dopływających do oczyszczalni wynosi 44m³, a maksymalna 52m³. Oczyszczalnia obsługuje osiedle mieszkaniowe w miejscowości Nacpolsk. Dawniej przyjmowała również ścieki dowożone z miejscowości: Wróblewo, Naruszewo, Kozarzewo. W 2004r. oczyszczalnia ta była modernizowana. Powodem przystąpienia do modernizacji obiektu była niewystarczająca sprawność oczyszczalni, zarówno w stosunku do obciążenia hydraulicznego, jak i ładunkiem substancji organicznych. Wyniki analiz ścieków oczyszczonych wykazywały permanentne przekraczanie dopuszczalnych warunków, jakim powinny odpowiadać ścieki wprowadzane do wód. W związku z powyższym przystąpiono do modernizacji obiektu, której zakres sprowadził się zasadniczo do zmodyfikowania technologii

oczyszczania ścieków poprzez wymianę urządzeń technologicznych, dobudowę komory denitryfikacji z kratą, osadnika wtórnego i poletka ociekowego.

- **Oczyszczalnia osiedlowa „Wróblewo”** - zlokalizowana w miejscowości Wróblewo-Osiedle. Powstała w wyniku zrealizowania w latach 2007-2008 przez Gminę Naruszewo inwestycji, polegającej na budowie oczyszczalni ścieków wraz z kanalizacją sanitarną obsługującej 150 RLM, o przepustowości 18m³/dobę. Projekt objął budowę sieci kanalizacyjnej wraz z przewodem tłocznym ścieków oczyszczonych oraz budowę oczyszczalni ścieków na terenie wsi Wróblewo-Osiedle, gm. Naruszewo. Jest to typowa oczyszczalnia dla 150 RLM składająca się ze studzienek połączeniowych, osadnika, złoża biologicznego, studni pomiarowej oraz 2 pompowni ścieków. Wcześniej miejscowość Wróblewo, gm. Naruszewo nie posiadała zorganizowanego systemu odbioru oczyszczania ścieków, żadnej kanalizacji sanitarnej (poza odcinkami od budynków do zbiorników bezodpływowych). Wszystkie ścieki były gromadzone w zbiornikach „szambach” najczęściej nieszczelnych i w złym stanie technicznym. W miejscowości znajduje się: jeden budynek mieszkalny 18-sto rodzinny, 2 budynki mieszkalne dwurodzinne, 3 budynki mieszkalne czterorodzinne, 1 budynek mieszkalny kilkurodzinny oraz zespół pałacowy. Budowa takiej oczyszczalni polepszyła znacząco jakość życia mieszkańców Wróblewa-Osiedle, a przede wszystkim wyeliminowała dużą ilość zbiorników bezodpływowych stanowiących uciążliwość ze względu na wywóz ścieków oraz zagrożenie dla wód podziemnych.

Przydomowe oczyszczalnie ścieków.

Gmina Naruszewo biorąc pod uwagę uwarunkowania lokalne oraz napotkane trudności w realizacji systemu kanalizacji zbiorczej była zmuszona zweryfikować plany sanitacji gminy. Zrezygnowano z planów realizacji zadań w zakresie wyposażenia aglomeracji w systemy kanalizacji zbiorczej na rzecz budowy przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach, gdzie budowa kanalizacji jest ekonomicznie nieuzasadniona. W wyniku prac nad koncepcją sanitacji gminy, Gmina Naruszewo podjęła decyzję o realizacji projektu pod nazwą: „Budowa Przydomowych Oczyszczalni Ścieków na terenie gminy Naruszewo o wydajności do 2,55m³ na dobę”. W roku 2009 wybudowano 100 sztuk przydomowych oczyszczalni ścieków. Wybór tej technologii wynikał z ciągłego poszukiwania optymalnych rozwiązań gospodarki wodno-ściekowej na terenie gminy Naruszewo dla osiągnięcia stanu równowagi i uporządkowania spraw gospodarowania ściekami. Mechaniczno-biologiczne oczyszczalnie ścieków, przeznaczone są do odbioru i oczyszczania ścieków bytowo-gospodarczych z: domów

mieszkalnych jedno lub wielorodzinnych. Ścieki oczyszczone w w/w oczyszczalniach posiadają parametry II klasy czystości.

W latach 2011-2013 kontynuowano budowę przydomowych oczyszczalni ścieków. Łącznie w dwóch projektach „Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Naruszewo o wydajności do 5m³ na dobę” i “Budowa indywidualnych, przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Naruszewo o wydajności do 5 m³ na dobę – Etap III” Gmina Naruszewo wykonała ponad 200 przydomowych oczyszczalni ścieków.

Przydomowe oczyszczalnie ścieków będą wykonywane w kolejnych latach – stosownie według potrzeb i możliwości finansowych gminy.

Zbiorniki bezodpływowe

Z uwagi na to, że Gmina Naruszewo na większości terenów nie posiada zorganizowanej kanalizacji sanitarnej, będąc w trakcie realizacji planu sanitacji gminy poprzez budowę przydomowych oczyszczalni ścieków - nadal ogromna większość ścieków jest gromadzona w zbiornikach bezodpływowych. Z uwagi na częste nieszczelności tych zbiorników oraz postępującą ich degradację, jak również niedogodności związane z koniecznością ich regularnego opróżniania, należy dążyć do stopniowej ich wymiany na przydomowe oczyszczalnie ścieków.

2.12. Gospodarka odpadami

Jednym z czynników mających niebagatelny wpływ na jakość środowiska naturalnego i poziom mieszkańców życia gminy jest sposób prowadzenia gospodarki odpadami.

Do lipca 2013 roku system gospodarki odpadami komunalnymi opierał się na indywidualnych umowach podpisywanych przez mieszkańców gminy z podmiotem zajmującym się wywozem i zagospodarowaniem odpadów. Wprowadzona w 2012 roku nowelizacja ustawy z dnia 13 września 1996 roku o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, dokonała rewolucji w zasadach gospodarowania odpadami komunalnymi na terenie gmin. Zgodnie z delegacją ustawową zawartą w art. 6r ust. 3 ustawy cytowanej ustawy obecnie do wyłącznej kompetencji rad gmin należy określenie, w drodze uchwały stanowiącej akt prawa miejscowego, szczegółowego sposobu i zakresu świadczenia usług w zakresie odbierania odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości i zagospodarowania tych odpadów, w zamian za uiszczoną przez właściciela nieruchomości opłatę za gospodarowanie odpadami komunalnymi. Od 1 lipca 2013 roku na samorządy gminne przerzucono całkowitą odpowiedzialność za zorganizowanie i prowadzenie systemu odbioru odpadów z nieruchomości zamieszkałych na

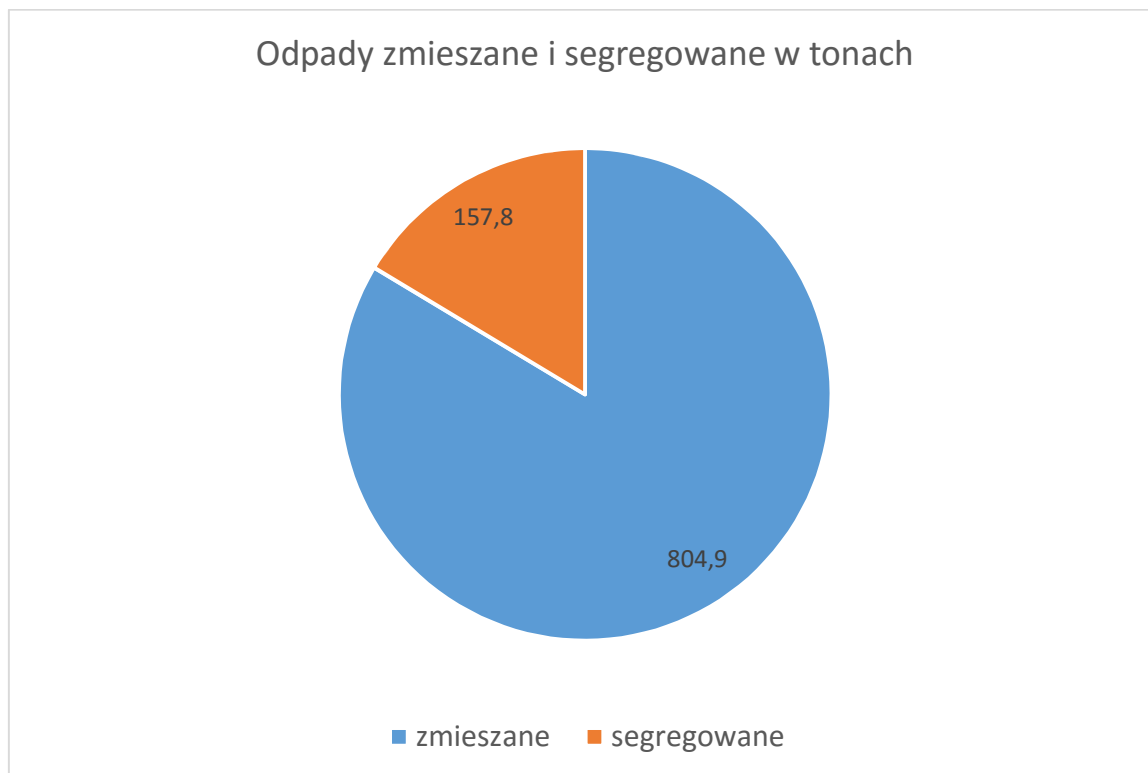
ich terenie. Obecnie obowiązkiem gminy jest wyłonienie w drodze przetargu podmiotu, który będzie odbierał i zagospodarowywał powstałe na terenie gminy odpady komunalne. Mieszkańcy nie muszą podpisywać indywidualnych umów z przedsiębiorcą odbierającym odpady komunalne. Nowym systemem zostali objęci wszyscy mieszkańcy gminy, którzy w zamian za uiszczaną miesięczną opłatę, mają prawo oddać wszystkie wyprodukowane na swoich nieruchomościach odpady komunalne, bądź to za pośrednictwem pojemników na odpady, bądź do punktu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych zorganizowanego przez gminę. Nowy system gospodarki odpadami komunalnymi promuje te podmioty, które przed oddaniem odpadów dokonują ich segregacji. W obowiązującym systemie gospodarowania odpadami komunalnymi przedsiębiorstwo wyłonione przez gminę odbiera odpady komunalne od 1471 podmiotów, w tym 197 podmiotów zbiera odpady w sposób selektywny. Odpady komunalne z nieruchomości, na których nie zamieszkują mieszkańcy, odbierane są na podstawie indywidualnych umów zawieranych przez właścicieli nieruchomości z przedsiębiorstwem zajmującym się odbiorem i zagospodarowaniem odpadów.

Tabela nr 35: Roczna ilość odpadów komunalnych zbierana z terenu Gminy Naruszewo

Lp.	Rodzaj odpadów	Ilość odpadów (w tonach)
1.	Niesegregowane (zmieszane) odpady komunalne	804,9
2.	Inne odpady nieulegające biodegradacji	77,3
3.	Odpady wielkogabarytowe	1,9
4.	Szkło	12,3
5.	Tworzywa sztuczne	16,2
6.	Zużyte urządzenia elektryczne i elektroniczne	0,3
7.	Baterie i akumulatory	0,2
8.	Oleje i tłuszcze	0,2
9.	Rozpuszczalniki	0,2
10.	Zmieszane odpady z betonu, gruzu betonowego, odpady ceramiczne	22,44
11.	Zużyte opony	1,6
12.	Farby drukarskie, tusze, kleje, lepiszcze, żywice	0,02
13.	Odpady ulegające biodegradacji	0,2
14.	Opakowania zawierające pozostałości substancji niebezpiecznych lub nimi zanieczyszczone	0,02
15.	Opakowania z papieru i tektury	5,3
16.	Papier i tektura	3,6
17.	Tworzywa sztuczne	16,02
Razem		962,7

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

Wykres nr 14: Odpady odbierane z terenu Gminy Naruszewo - zmieszane i segregowane w tonach

2.13. Telekomunikacja

Telefonię przewodową na obszarze gminy zapewnia Orange Polska S.A. Abonentów na obszarze gminy obsługują automatyczne centrale telefoniczne w Naruszewie i Nacpolsku. Łączność odbywa się z wykorzystaniem głównie linii napowietrznych, jednak na obszarach o zwartej zabudowie coraz częściej stosowane są kable podziemne.

Ponadto gmina pozostaje w całości w zasięgu stacji bazowych telefonii komórkowej. Połączenia wysokiej jakości w sieciach komórkowych możliwe są dzięki usytuowanym w Drochowie, Strzembowie, Żukowie Poświętnem, Troskach, Radzyminie, Nowym Naruszewie stacjom bazowym telefonii komórkowej.

Mieszkańcy Gminy mają dostęp do sieci internet, w tym w technologii szerokopasmowej, zapewniony przez operatora telefonii stacjonarnej oraz operatorów telefonii komórkowej. Dodatkowo w trakcie realizacji jest projekt województwa mazowieckiego pod nazwą „Internet dla Mazowsza”, którego założeniem jest rozwój infrastruktury internetu szerokopasmowego na Mazowszu, obejmujący swym zasięgiem również Gminę Naruszewo.

2.14. Rolnictwo

2.14.1. Uprawa roślin

Powierzchnia gruntów rolnych w Gminie Naruszewo wnosi 10707 ha. Struktura wielkości gospodarstw rolnych wskazuje na bardzo duży udział gospodarstw małych do 7 ha wynoszący 46,28%. Udział gospodarstw dużych (powyżej 20 ha) wynosi 8,88%. Tendencja w Gminie Naruszewo jest zgodna z tendencją ogólnokrajową. Systematycznie spada liczba gospodarstw rolnych. Zmniejszeniu ulega głównie liczba gospodarstw małych (do 7,00 ha), rośnie natomiast liczba gospodarstw większych. Jest to spowodowane głównie wykupem gruntów przez właścicieli dużych gospodarstw. Średnia powierzchnia gospodarstwa w Gminie Naruszewo wynosi 10,48 ha i jest nieco wyższa niż średnia powierzchnia gospodarstwa w Polsce wynosząca 8,55 ha.

Tabela nr 36: Struktura gospodarstw rolnych w Gminie Naruszewo

Powierzchnia ha	Liczba gospodarstwo	Udział %
1,01 – 2,00	73	6,67
2,01 – 5,00	234	21,40
5,01 – 7,00	198	18,12
7,01 – 10,00	209	19,12
10,01 – 15,00	197	18,02
15,01 – 20,00	85	7,79
20,01 – 50,00	83	7,60
50,01 – 100,00	10	0,91
pow. 100	4	0,37
Razem	1093	100

Zródło: dane własne Urzędu Gminy

Wykres nr 15: Struktura powierzchniowa gospodarstw rolnych w %

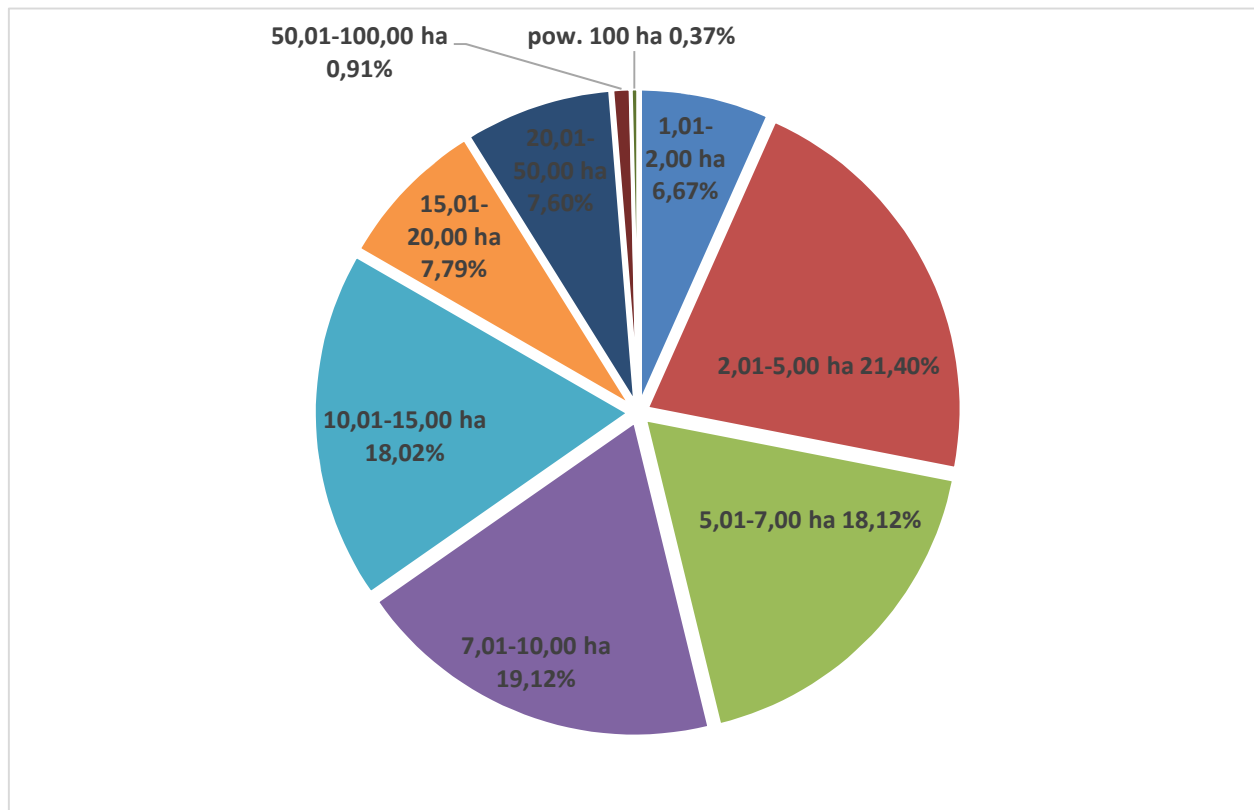

Tabela nr 37: Powierzchnia gruntów według klas bonitacyjnych

Ogółem ha	Powierzchnia według klas bonitacyjnych								
	I	II	IIIa	IIIb	IVa	IVb	V	VI	Nieżytki
11455	-	65	1140	2520	3363	1870	1369	380	748

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

Tabela nr 38: Struktura zasiewów w Gminie Naruszewo

Zasiewy	Powierzchnia w ha	Udział w %
Pszenica ozima	840	7,33
Pszenica jara	630	5,50
Żyto	1540	13,44
Jęczmień ozimy	240	2,09
Jęczmień jary	150	1,40
Pszenżyto ozime	600	5,24

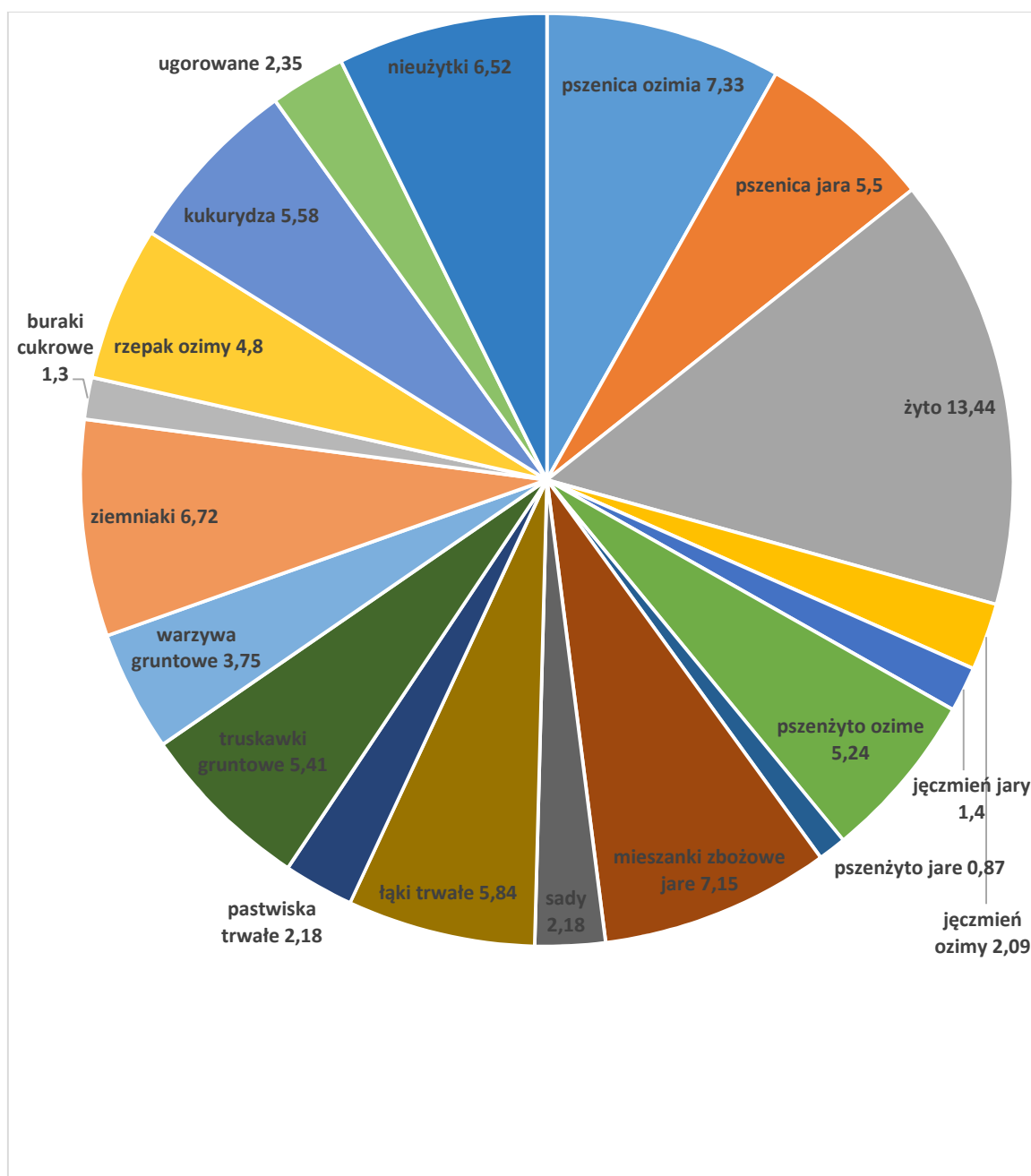
Pszenżyto jare	100	0,87
Mieszanki zbożowe jare	820	7,15
Sady	250	2,18
Łąki trwałe	670	5,84
Pastwiska trwałe	250	2,18
Truskawki gruntowe	620	5,41
Warzywa gruntowe	430	3,75
Ziemniaki	770	6,72
Buraki cukrowe	150	1,30
Rzepak ozimy	550	4,80
Zioła, przyprawy	150	1,30
Kukurydza	640	5,58
Ugorowane	270	2,35
Nieużytki	748	6,52
inne	1037	8,54
Razem	11455	100

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

Zaprezentowana struktura zasiewów w Gminie Naruszewo charakteryzuje się wysokim udziałem roślin zbożowych, w szczególności żyta i pszenicy, co jest charakterystyczne dla takiej struktury wielkości gospodarstw rolnych (średnia powierzchnia gospodarstwa 10,48 ha). Na drugiej pozycji w strukturze zasiewów są mieszanki zbożowe, a następnie ziemniaki, których udział jest nieco wyższy niż w gospodarstwach w Polsce. Związane jest to z zapotrzebowaniem na lokalnym rynku oraz stanowić może o możliwościach rozwojowych uprawy ziemniaków, odmian konsumpcyjnych z przeznaczeniem na pobliski rynek warszawski. W strukturze upraw systematycznie wzrasta udział warzyw gruntowych i truskawek. Jest to wynikiem istniejącej wcześniej kultury uprawy owoców jagodowych (truskawek i malin) oraz warzyw z przeznaczeniem dla Horteksu. Brak odbiorcy spowodował czasowy spadek w strukturze zasiewów, jednak otwarcie w pobliskim Nowym Przybojewie targowiska oraz bezpośrednie sąsiedztwo aglomeracji warszawskiej spowodował ponowny wzrost. Wpływ na wzrost produkcji warzywniczej na terenie gminy miał również zakup od Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa około 250 ha gruntów przez grupę producentów

rolnych z branży warzywniczej i uruchomienie w miejscowości Wróblewo – Osiedle nowoczesnego zakładu przetwórstwa warzyw. Kierunek wzrostowy w uprawie warzyw i truskawek uznać należy za właściwy dla Gminy Naruszewo, co będzie jednakże wymagało podjęcia próby wypracowania płaszczyzn współpracy wśród rozdrobnionych gospodarstw rolnych, w celu organizacji zbytu i wypracowania strategii marketingowej produktów rolnych.

Wykres nr 16: struktura zasiewów w Gminie Naruszewo w %

2.14.2. Hodowla zwierząt

Tabela nr 39: Pogłowie zwierząt

Wyszczególnienie	Sztuk
Bydło ogółem	4300
W tym krowy	2340
Trzoda chlewna	10400
W tym lochy	ok. 170
Konie	ok. 70

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

W ostatnich latach obserwuje się spadek liczby gospodarstw zajmujących się hodowlą zwierząt przy braku wyraźnego spadku pogłowia zwierząt. Należy zatem wyciągnąć wniosek, że zwiększa się liczba zwierząt hodowanych w poszczególnych gospodarstwach rolnych. Mali producenci rolni rezygnują z hodowli w ogóle, z kolei duże gospodarstwa systematycznie powiększają hodowlę. Tendencja ta jest zgodna z ogólnopolską i będzie utrzymywała się w kolejnych latach.

2.15. Melioracje wodne

Dobre warunki glebowe oraz wysoki poziom rolnictwa wymusiły rozwój melioracji wodnych. Na początku wykonano systemy drenarskie i odwodnienie rowami, w późniejszych latach rozwinięto na użytkach zielonych systemy nawodnień podsięgowych w oparciu o piętrzenie wodne na rzekach, kanałach i rowach melioracyjnych. Jednak w ostatnim dwudziestoleciu zakres inwestycji melioracyjnych został zahamowany, a bieżące prace konserwacyjne wykonywane przez Spółkę Wodną nie są w stanie utrzymać urządzeń które szybko ulegają degradacji. Aktualny stan infrastruktury melioracyjnej w Gminie Naruszewo przedstawiono w tabeli. Zestawienie to wskazuje na to, że inwestycje melioracyjne pokrywają niecałą połowę potrzeb, zarówno w odniesieniu do gruntów rolnych jak i użytków zielonych. Dla właściwego wykorzystania potencjału rolnictwa musi nastąpić rozwój inwestycji melioracyjnych zarówno nowych jak i podniesienie poziomu konserwacji urządzeń istniejących.

Tabela nr 40: Melioracje na terenie Gminy Naruszewo

Wieś	Zmeliorowane użytki rolne w ha	Rzeki i kanały	
		Ogółem mb	W tym uregul. mb
Beszyno	22	-	-
Dłutowo	25	-	-
Drochowo	11	1.000	-
Drochówka	-	-	-
Grąbczewo	178	-	-
Januszewo	59	-	-
Kębłowice	149	-	-
Kozarzewo	317	-	-
Krysk	-	1.600	-
Krysk Nowy	-	800	1.330
Łazęki	51	-	-
Michałowo	136	1.330	-
Naruszewo Nowe	12	-	-
Naruszewo Stare	-	1.610	-
Nacpolsk Nowy	107	-	-
Nacpolsk Stary	95	-	-
Pieścidla	68	-	-
Potyry	122	-	-
Postróże	3	-	-
Radzymin	159	-	-
Radzyminek	57	-	-
Rąbież	-	-	-
Skarboszewo	166	-	-
Skarszyn	236	-	-
Skwary	129	-	-
Sobanice	189	1.500	1.500
Sosenkowo	133	-	-
Srebrna	66	1.720	1.720

Stachowo	66	500	500
Strzembowo	171	-	-
Troski	168	-	-
Wichorowo	-	-	-
Wola Krysk	-	-	-
Wronino	45	-	-
Wróblewo	37	-	-
Zaborowo	821	4.050	4.050
Żukowo	16	-	-
Żukowo Poświętne	48	-	-
Nacpolsk	419	2.390	2.390
Sosenkowo Osiedle	299	1.870	1.870
Wróblewo, Radzyminek	350	-	-
Żukówek	322	2.740	2.740
RAZEM:	5.252	21.110	16.100

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

Zakres zadań inwestycyjnych w dziedzinie melioracji nie zmienia się od wielu lat. Wynika to przede wszystkim z faktu, że od dziesięcioleci, poza bieżącym utrzymaniem, nie są prowadzone żadne prace nad nowymi melioracjami. Stan taki zapewne się zmieni po wprowadzeniu w życie przepisów nowo projektowanej ustawy prawo wodne, które przerzuca zadania z zakresu melioracji szczegółowych na gminy.

2.16. Działalność gospodarcza

Położenie gminy w pobliżu Warszawy, trasy Warszawa - Gdańsk dróg krajowych nr 10 i 50 sprzyja osadnictwu ludzi z miast. Obszar Gminy Naruszewo nie jest skażony przemysłem. Podmioty gospodarcze funkcjonujące na tym terenie spełniają głównie rolę usługowo-handlową w stosunku do podstawowej działalności rolniczej, zwłaszcza w zakresie usług remontowych, budowlanych i transportowych. Formą prowadzonej działalności są najczęściej małe warsztaty i obiekty drobnej wytwórczości. Dużo jest również podmiotów prowadzących działalność handlową.

Tabela nr 41: Liczba wpisów według rodzajów działalności gospodarczej

Kod PKD	Opis kodu PKD	Ilość działalności
0161Z	Działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną	11
0162Z	Działalność usługowa wspomagająca chów i hodowlę zwierząt gospodarskich	2
1072Z	Produkcja sucharów i herbatników; produkcja konserwowanych wyrobów ciastkarskich i ciastek	1
1083Z	Przetwórstwo herbaty i kawy	1
1419Z	Produkcja pozostałej odzieży i dodatków do odzieży	1
1623Z	Produkcja pozostałych wyrobów stolarskich i ciesielskich dla budownictwa	3
1629Z	Produkcja pozostałych wyrobów z drewna; produkcja wyrobów z korka, słomy i materiałów używanych do wyplatania	1
2211Z	Produkcja opon i dętek z gumy; bieżnikowanie i regenerowanie opon z gumy	1
2369Z	Produkcja pozostałych wyrobów z betonu, gipsu i cementu	1
2511Z	Produkcja konstrukcji metalowych i ich części	1
2561Z	Obróbka metali i nakładanie powłok na metale	1
2562Z	Obróbka mechaniczna elementów metalowych	1
3101Z	Produkcja mebli biurowych i sklepowych	1
3102Z	Produkcja mebli kuchennych	1
3312Z	Naprawa i konserwacja maszyn	2
3832Z	Odzysk surowców z materiałów segregowanych	1
4120Z	Roboty budowlane związane ze wznoszeniem budynków mieszkalnych i niemieszkalnych	16
4211Z	Roboty związane z budową dróg i autostrad	1
4311Z	Rozbiórka i burzenie obiektów budowlanych	1
4312Z	Przygotowanie terenu pod budowę	1
4321Z	Wykonywanie instalacji elektrycznych	1
4322Z	Wykonywanie instalacji wodno-kanalizacyjnych, ciepłych, gazowych i klimatyzacyjnych	10

4329Z	Wykonywanie pozostałych instalacji budowlanych	1
4331Z	Tynkowanie	2
4332Z	Zakładanie stolarki budowlanej	2
4339Z	Wykonywanie pozostałych robót budowlanych wykończeniowych	8
4391Z	Wykonywanie konstrukcji i pokryć dachowych	4
4399Z	Pozostałe specjalistyczne roboty budowlane, gdzie indziej niesklasyfikowane	1
4511Z	Sprzedaż hurtowa i detaliczna samochodów osobowych i furgonetek	2
4519Z	Sprzedaż hurtowa i detaliczna pozostałych pojazdów samochodowych, z wyłączeniem motocykli	1
4520Z	Konserwacja i naprawa pojazdów samochodowych, z wyłączeniem motocykli	7
4532Z	Sprzedaż detaliczna części i akcesoriów do pojazdów samochodowych, z wyłączeniem motocykli	1
4619Z	Działalność agentów zajmujących się sprzedażą towarów różnego rodzaju	3
4621Z	Sprzedaż hurtowa zboża, nieprzetworzonego tytoniu, nasion i pasz dla zwierząt	1
4622Z	Sprzedaż hurtowa kwiatów i roślin	1
4631Z	Sprzedaż hurtowa owoców i warzyw	1
4636Z	Sprzedaż hurtowa cukru, czekolady, wyrobów cukierniczych i piekarskich	1
4645Z	Sprzedaż hurtowa perfum i kosmetyków	1
4690Z	Sprzedaż hurtowa niewyspecjalizowana	1
4711Z	Sprzedaż detaliczna prowadzona w niewyspecjalizowanych sklepach z przewagą żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	18
4719Z	Pozostała sprzedaż detaliczna prowadzona w niewyspecjalizowanych sklepach	3
4752Z	Sprzedaż detaliczna drobnych wyrobów metalowych, farb i szkła prowadzona w wyspecjalizowanych sklepach	1
4759Z	Sprzedaż detaliczna mebli, sprzętu oświetleniowego i pozostałych artykułów użytku domowego prowadzona w wyspecjalizowanych sklepach	3
4762Z	Sprzedaż detaliczna gazet i artykułów piśmiennych prowadzona w wyspecjalizowanych sklepach	1
4771Z	Sprzedaż detaliczna odzieży prowadzona w wyspecjalizowanych sklepach	1

4773Z	Sprzedaż detaliczna wyrobów farmaceutycznych prowadzona w wyspecjalizowanych sklepach	2
4776Z	Sprzedaż detaliczna kwiatów, roślin, nasion, nawozów, żywych zwierząt domowych, karmy dla zwierząt domowych prowadzona w wyspecjalizowanych sklepach	3
4782Z	Sprzedaż detaliczna wyrobów tekstylnych, odzieży i obuwia prowadzona na straganach i targowiskach	2
4789Z	Sprzedaż detaliczna pozostałych wyrobów prowadzona na straganach i targowiskach	2
4791Z	Sprzedaż detaliczna prowadzona przez domy sprzedaży wysyłkowej lub Internet	2
4799Z	Pozostała sprzedaż detaliczna prowadzona poza siecią sklepową, straganami i targowiskami	2
4941Z	Transport drogowy towarów	16
5010Z	Transport morski i przybrzeżny pasażerski	1
5320Z	Pozostała działalność pocztowa i kurierska	1
5610A	Restauracje i inne stałe placówki gastronomiczne	1
5812Z	Wydawanie wykazów oraz list (np. adresowych, telefonicznych)	1
6622Z	Działalność agentów i brokerów ubezpieczeniowych	3
6629Z	Pozostała działalność wspomagająca ubezpieczenia i fundusze emerytalne	2
6820Z	Wynajem i zarządzanie nieruchomościami własnymi lub dzierżawionymi	1
6831Z	Pośrednictwo w obrocie nieruchomościami	1
6910Z	Działalność prawnicza	1
6920Z	Działalność rachunkowo-księgową; doradztwo podatkowe	1
7022Z	Pozostałe doradztwo w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej i zarządzania	3
7112Z	Działalność w zakresie inżynierii i związane z nią doradztwo techniczne	1
7430Z	Działalność związana z tłumaczeniami	1
7500Z	DZIAŁALNOŚĆ WETERYNARYJNA	2
7721Z	Wypożyczanie i dzierżawa sprzętu rekreacyjnego i sportowego	1
7912Z	Działalność organizatorów turystyki	1

8010Z	Działalność ochroniarska, z wyłączeniem obsługi systemów bezpieczeństwa	2
8020Z	Działalność ochroniarska w zakresie obsługi systemów bezpieczeństwa	1
8121Z	Niespecjalistyczne sprzątanie budynków i obiektów przemysłowych	2
8211Z	Działalność usługowa związana z administracyjną obsługą biura	2
8552Z	Pozaszkolne formy edukacji artystycznej	1
8559B	Pozostałe pozaszkolne formy edukacji, gdzie indziej niesklasyfikowane	1
8621Z	Praktyka lekarska ogólna	1
8623Z	Praktyka lekarska dentystyczna	1
8690A	Działalność fizjoterapeutyczna	1
8690C	Praktyka pielęgniarek i położnych	1
9001Z	Działalność związana z wystawianiem przedstawień artystycznych	1
9329Z	Pozostała działalność rozrywkowa i rekreacyjna	1
9491Z	Działalność organizacji religijnych	1
9602Z	Fryzjerstwo i pozostałe zabiegi kosmetyczne	5
9609Z	Pozostała działalność usługowa, gdzie indziej niesklasyfikowana	1
Suma:		198

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

2.17. Kultura

Z uwagi, że w Gminie Naruszewo nie funkcjonuje Gminny Ośrodek Kultury, życie kulturalne koncentruje się wokół Gminnej Biblioteki Publicznej w Naruszewie. Oprócz podstawowej działalności jaką jest wypożyczanie książek i zapewnienie miejsca dla czytelników, biblioteka organizuje różnego rodzaju wydarzenia, począwszy od organizacji imprez dla dzieci (mikołajki) poprzez organizację ferii zimowych, spotkania z ciekawymi ludźmi, organizację odczytów, prelekcji czy różnego rodzaju konkursów. Organizacją życia kulturalnego zajmuje się też Urząd Gminy – w szczególności poprzez organizowanie różnego rodzaju imprez plenerowych. Ważnymi ośrodkami kultury w Gminie są Ochotnicze Straże Pożarne, które w swoich statutach zapisaną mają również działalność kulturalną na rzecz środowiska lokalnego oraz Koła Polskiego Związku Emerytów Inwalidów i Rencistów w Naruszewie i Skarszynie.

2.18. Walory turystyczno – krajobrazowe

O atrakcyjności turystycznej obszaru gminy Naruszewo i jego przydatności do rozwoju funkcji turystycznej decydują walory i jakość środowiska przyrodniczego:

- czyste powietrze i korzystne warunki klimatyczne,
- urozmaicona rzeźba terenu – zróżnicowanie hipsometryczne i genetyczne form ukształtowania terenu,
- powierzchnie leśne (16,6 % pow. gminy) o korzystnych dla rekreacji warunkach siedliskowych i mikroklimatycznych,
- osobliwości przyrodnicze w obrębie Obszarów Chronionego Krajobrazu, rezerwatu Noskowo i użytków ekologicznych (na terenie gminy) oraz w międzynarodowym korytarzu ekologicznym – dolina Wisły z rezerwatami (w sąsiedztwie gminy), które mogą być udostępnione dla zainteresowanych turystów ekologów dzięki szlakom turystycznym i dydaktycznym,
- sąsiedztwo z rezerwatem biosfery (15 km) czyni teren gminy atrakcyjnym rekreacyjnie z uwagi na możliwość (i warunki) lokalizacji wypadowej bazy turystycznej ogólnodostępnej i indywidualnej.

Dla rozwoju turystyki i wypoczynku istotna jest również dostępność terenów, tj. dogodny dojazd (sieć dróg) do miasta powiatowego i do stolicy oraz znaczny udział gleb o niskiej przydatności do produkcji rolnej. Zabudowa o charakterze letniskowym (w niewielkim zakresie) występuje jedynie we wsiach: Strzembowo, Srebrna, Sobanice, Krysk. Niewielki stopień turystycznego zainwestowania można uznać za czynnik korzystny, można bowiem zaplanować kompleksowo rozwój funkcji rekreacyjnej, zgodnie z wymogami ekorozwoju gminy.

Warunki przyrodnicze predysponują obszar gminy do rozwoju funkcji rekreacyjnej, w tym turystyki pobytowej głównie na bazie istniejących siedlisk (agroturystyka), głównie w Obszarach Chronionego Krajobrazu. Lokalizacja terenów rekreacyjnych wskazana jest w istniejących jednostkach osadniczych lub w ich sąsiedztwie, co umożliwi w przyszłości uzbrojenie terenu.

Gmina charakteryzuje się korzystnymi warunkami klimatycznymi. Notuje się tam: mniejsze zachmurzenie, duże nasłonecznienie, wyższe średnie temperatury, mniejsza wilgotność i niższe opady (w skali województwa). Na kształtowanie się warunków klimatycznych

w gminie wpływają zasadniczo:

- ukształtowanie terenu – moreny czołowe, równina sandrowa, obniżenia terenowe tj. doliny rzeczne i obszary źródłiskowe,
- kompleksy leśne – łagodzące wahania temperatury i siłę wiatru.

Rzeźba terenu i las przyczyniają się do zróżnicowania mikroklimatu w obszarze gminy. Znacznie chłodniej i wilgotniej jest w dolinie Naruszewki i podmokłych obszarach źródłiskowych, gdzie również notuje się niniejsze wahania temperatury. Ciszej i cieplej jest w lasach, enklawach śródleśnych i w ich bezpośrednim sąsiedztwie. W obrębie wyniesień terenowych (moreny) i równiny sandrowej (np. w porównaniu do lasów) notuje się znaczne amplitudy temperatury (również w ciągu dnia), na co ma wpływ nasłonecznienie i większa siła wiatru. W skali aktywności biologicznej na analizowanym obszarze występuje klimat nizinny o umiarkowanych bodźcach klimatycznych, z miejscami o cechach klimatu leśnego. Najbardziej korzystne warunki mikroklimatyczne, tj. termiczne i bioklimatyczne stwarzają bory sosnowe, szczególnie korzystne dla wypoczynku. Dzięki produkcji fitoncydów (substancji bakteriobójczych) i odpowiedniej jonizacji powietrza bory działają leczniczo na drogi oddechowe i układ krążenia (normalizując ciśnienie tętnicze) oraz system nerwowy (uspokajająco). Czyste powietrze i brak dużych źródeł emisji zanieczyszczeń jest niewątpliwym walorem obszaru gminy. Warunki mikro klimatyczne i aerosanitarne w połączeniu z dogodnymi warunkami terenowymi (geologiczno – gruntowe), dostępnością terenu (korzystny dojazd do miast), podaż gruntów (terenów) i atrakcyjnością krajobrazową decydują o przydatności obszaru gminy dla rozwoju różnych form wypoczynku.

Ukształtowanie terenu i jego pokrycie (szatą roślinną) to podstawowe czynniki decydujące o walorach krajobrazowych tak istotnych dla rozwoju różnych form turystyki i wypoczynku. Zróżnicowanie hipsometryczne (różnice wysokości względnych wynoszą ponad 20 m) i genetyczne formy rzeźby terenu (obniżenia terenowe w obrębie obszarów źródłiskowych, moreny czołowe i boczne, oraz równina sandrowa) decydują o znacznej atrakcyjności obszaru. W wyniku działalności lądolodu utworzyła się powierzchnia wysoczyzny morenowej w obrębie, której (lekko falistej) występuje rzeźba polodowcowa (morenami oraz zagłębieniami wytopiskowymi). Na znacznym obszarze spadki terenu nie przekraczają tu 5 % (2 – 5), co jest korzystne dla zainwestowania również rekreacyjnego. Większe urozmaicenie występuje w centralnej części gminy, gdzie wzgórza moren czołowych tworzą pagórki 10 – 30 m wysokości względnej, o nachyleniu zboczy do 10%, co nieznacznie ogranicza rekreacyjne zagospodarowanie terenu. Wysoczyznę lodowcową rozcinają

(w północnej części) doliny rzeczne: Naruszewki, Żurawianki oraz w części południowej dolina Strugi, urozmaicające krajobraz. Najciekawszej pod względem konfiguracji terenu: wzgórze moren czołowych tzw. Kobylnickie, pagórki kemowe oraz obniżenia powytopiskowe, występują w strefie marginalnej. Jedno pasmo wzgórz moren czołowych ciągnie się od Nacpolska przez Naruszewo do Kryska, drugie od Żukowa w kierunku południowo – wschodnim. Występujące na zapleczu moren czołowych pagórki kemowe o wysokości względnej do 15 m i nachyleniach zboczy 5 – 8 % oraz towarzyszące im prawie płaskie obniżenia (wytopiskowe), urozmaicają monotony mazowiecki krajobraz.

Warunki wodno – gruntowe, mogą sprzyjać rekreacyjnemu zagospodarowaniu (np. malowniczy ciek albo zbiornik wodny) lub mimo dużej atrakcyjności stwarzać duże ograniczenie w zakresie zainwestowania turystycznego, ze względu na konieczność ochrony wód (powierzchniowych) przed zanieczyszczeniem.

Do terenów z ograniczeniami (na obrzeżu Wzniesień Naruszewskich) należy zaliczyć obszary źródliskowe cieków:

- Naruszewka (dopływ Płonki) – w rejonie Radzymina,
- Żurawianka (dopływ Płonki). – w rejonie wsi Srebrna,
- Struga (dopływ Wisły) – w rejonie wsi Strzembowo.

Warunki gruntowo – wodne w tym rejonie nie są sprzyjające do lokalizacji turystycznych obiektów kubaturowych. Z uwagi na płytko zalegające wody gruntowe (w warstwach piaszczystych budujących dna dolin) kontaktujące się z wodami występującymi w osadach piaszczystych wysoczyzny. Mikroklimatyczne warunki obniżeń terenowych z olszami i zaroślami lęgowymi są niekorzystne dla rekreacji. Ze wzrostem odległości od obszarów dolinnych, zmniejsza się zależność okresowych wahań lustra wody (od opadów atmosferycznych i warunków infiltracji) oraz zagrożenie dla jakości wód. Poprawia się mikroklimat i warunki geologiczno – gruntowe dla lokalizacji obiektów o charakterze turystyczno – wypoczynkowym. Wzrasta przydatność terenów dla zabudowy i zagospodarowania turystycznego.

Lasy i zieleń wysoka zajmują w gminie 16,6% ogólnej powierzchni. Na terenach nizinnych za korzystną dla rekreacji uznaje się lesistość powyżej 15%. Szata roślinna obok rzeźby terenu jest bardzo istotnym walorem przyrodniczo – krajobrazowym i rekreacyjnym Gminy Naruszewo. Obszary leśne oraz tereny do nich przyległe mają szczególnie korzystne warunki mikroklimatyczne dla rekreacji. Drzewostany przyczyniają się do łagodzenia ekstremalnych

temperatur, ogranicza prędkość i siłę wiatrów oraz zwiększa częstotliwość występowania cisz, wpływa korzystnie na wyrównanie dobowych wahań wilgotności. Tereny leśne rozproszone po całym obszarze gminy, wpływają w znacznym stopniu na poprawę walorów krajobrazowych terenu.

Położony w centralnej części terenu gminy największy kompleks leśny znajduje się w obszarze chronionego krajobrazu (predysponowanym do rozwoju turystyki i wypoczynku). Duża powierzchnia leśna o znacznej różnorodności siedliskowej sprzyja tworzeniu biocenoz odpornych na antropopresję (i na użytkowanie rekreacyjne).

W ocenie przydatności lasów dla potrzeb turystyki uwzględnia się następujące kryteria:

- funkcje ochronne lasu (wodo- i glebochronne lasów obszaru chronionego krajobrazu),
- typ siedliska (najbardziej korzystne dla rekreacji są bory suche, świeże i mieszane) wiek drzewostanu – powyżej 20 lat (młodniki i lasy do lat 20-tu powinny być wyłączone z turystycznego użytkowania – niska odporność na antropopresję),
- warunki zdrowotne i klimatyczne wnętrza lasu,
- obecny stan równowagi ekologicznej lub stopień degradacji oraz odporność na antropopresję.

Jest to las na siedliskach boru mieszanego, świeżego i lasu mieszanego świeżego z dominującym drzewostanem sosnowym i dębowym w wieku powyżej 40 lat, co decyduje o znacznej odporności na antropopresję (na niszczenie). Urozmaicona rzeźba terenu w tym rejonie sprawia, że są to lasy atrakcyjne krajobrazowe, o korzystnych warunkach mikroklimatycznych i zdrowotnych, dobrze naświetlone – odpowiednie dla wszelkich form wypoczynku.

Bardzo korzystne warunki termiczne i bioklimatyczne dla rekreacji wytwarzają bory sosnowe. Z uwagi na wytwarzane fitoncydy i jonizację powietrza, wykazują działania lecznicze na drogi oddechowe i układ krwionośny (normalizując ciśnienie tętnicze) oraz na układ nerwowy (działając uspokajająco).

Rola lasów łągowych i olsów (w obrębie obniżen terenowych i dolin rzecznych) w krajobrazie nizinnym i biocenozach wodno – lądowych jest znacząca. W gminie przeważają lasy korzystne dla rekreacji (siedlisko, mikroklimat). Najbardziej atrakcyjne dla wypoczynku dziennego są lasy położone w środkowej części gminy, gdzie przydatność ich może być miejscami ograniczona niskim wiekiem drzewostanu.

Rzeki w gminie nie mogą być szlakami wodnymi. Ograniczeniami rekreacyjnego wykorzystania cieków są nierównomierne, niskie przepływy (występowanie niżówek w okresie letnim).

Środowisko tworzy warunki do realizacji funkcji rekreacyjnej. Obszary o najcenniejszych zasobach przyrodniczych, w tym objęte ochroną prawną (włączone do systemu obszarów chronionych), oraz dobra kultury (walory kulturowe) podnoszą walory turystyczne obszaru gminy. Jedną z funkcji obszaru chronionego krajobrazu (fragmenty Naruszewskiego i Krysko – Jenieckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu) obejmującego środkową, południową i wschodnią części gminy (obok funkcji ochronnej) jest tworzenie warunków do rekreacji – wypoczynku i biologicznej odnowy człowieka.

Rezerwat leśny „Noskowo” (o powierzchni 75,79 ha), to obszar wielogatunkowy starodrzewia o charakterze naturalnym (wzbogaca i uatrakcyjnia obszar gminy), na pewno zainteresuje turystę i przyrodnika.

Ponadto elementami wzbogacającymi walory przyrodniczo – rekreacyjne są:

- użytki ekologiczne (na terenie leśnictwa – Tustań),
- pomniki przyrody (pojedyncze drzewa, grupy drzew oraz gład narzutowy),
- parki podworskie w wsiach: Krysk, Nacpolsk, Pieścidla, Radzymin, Sobanice, Strzembowo, Zaborowo.

Obszary i obiekty chronione to osobliwości przyrodnicze terenu, które uatrakcyjniają turystycznie gminę, ale jednocześnie zgodnie z zasadami gospodarowania stwarzają pewne ograniczenia.

2.19. Walory kulturowe

Na terenie Gminy Naruszewo występują zabytkowe obiekty architektury, zarówno drewnianej jak i murowanej. Drewniane to w przeważającej części pozostałości budownictwa zagrodowego, często współistnieją z glinianymi, murowanymi lub ziemnymi. Datowanie tych obiektów przypada na koniec XIX w. i początek XX w., wchodzą one w skład zagród rolników indywidualnych i zazwyczaj wykorzystywane z ich pierwotnym przeznaczeniem. Jednak nieprawidłowa konserwacja, wznoszenie nowych budynków i brak zainteresowania właścicieli starymi domami powodują stopniową degradację tych obiektów. Budownictwo ludowe jest najtrudniejszym problemem konserwatorskim. Drewniane domy były nieodłącznym elementem krajobrazu Mazowsza stanowią ginące relikty kultury materialnej. Tego typu obiekty są równomiernie rozrzucone na terenie całej gminy jako pozostałości wsi włościńskich

z przełomu wieków. Znajdują się tu pozostałości 12 zespołów pałacowych podworskich z XIX i początków XX wieku. Większość jest zdewastowana przez niewłaściwą eksploatację. W miejscowościach Skarboszewo i Wichorowo dwory są wykorzystywane do celów mieszkalnych, w miejscowości Strzembowo była dawniej szkoła, obecnie odnowiony budynek będący własnością prywatną. W miejscowości Zaborowo, w dawnym dworku również mieściła się szkoła. Obecnie budynek stanowi własność prywatną. Jest w stanie grożącym zawaleniem. W Pieścidlach pozostały jedynie ruiny, a w dawnej oborze jest magazyn zbożowy. Pozostałości zagród w Sosenkowie, Wróblewie i Żukówku są nadal wykorzystywane do celów gospodarskich.

Pięć zabytkowych zespołów kościelnych znajduje się w miejscowościach: Krysk, Naruszewo, Radzymin, Żukowo, i Radzyminek (zespół klasztorny Mariawitów).

Najstarsze informacje dotyczące istnienia na terenie obecnej gminy dotyczą miejscowości: Postróże - XII w., Żukowo - 1247r., Nacpolsk i Wróblewo - 1254r. Naruszewo - XIV w., Radzymin - 1353 r., Krysk -1481r., Sobanice - XVI w. (prawdopodobnie są wiele starsze).

2.19.1. Dziedzictwo archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Jedną z form ochrony zabytków stanowi wpis do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 6 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. ochronie i opiece nad zabytkami podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki archeologiczne będące w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Najstarsze ślady bytności człowieka na terenie obecnej Gminy Naruszewo pochodzą z neolitu, tj. młodszej epoki kamiennej (ok. 3000 lat p.n.e.) i związane są z kulturą amfor kulistych. Zabytki archeologiczne to głównie cmentarzyska, lecz we wczesnym średniowieczu na terenie tym funkcjonowały dwa grody: w Pieścidlach i Radzyminie. Istnieje duże prawdopodobieństwo wystąpienia innych stanowisk archeologicznych w Naruszewie, Pieścidlach, Radzyminie. Odkrycie niezbyt wielu stanowisk archeologicznych na terenie gminy nie jest jednoznaczny z pustką osadniczą - jest przede wszystkim wynikiem niepełnego przebadania pod tym względem oraz być może wcześniejszego zniszczenia stanowisk. Pomimo niepełnego przebadania archeologicznego można wnioskować, że obszar gminy był dość gęsto

zasiedlony. Na terenie gminy są wyznaczone strefy ochrony archeologicznej. W przypadku prowadzenia prac budowlanych, modernizacji dróg, melioracji itp. konieczny jest nadzór konserwatorski.

Tabela nr 42: Wykaz stanowisk archeologicznych

Miejscowość	Nr stanowiska	Typ stanowiska	chronologia	kultura	Strefa ochrony konserwatorskiej
Kębłowice	1/51-60	cmentarzysko	okr. lateński	przeworska	nie
Łazęki	5/51-59	cmentarzysko	neolit	amfor kulistych	tak
Nacpolsk	4/51-59	cmentarzysko	neolit	amfor kulistych	nie
Naruszewo	3/50-60	cmentarzysko	neolit	amfor kulistych	nie
	5/50-60	skarb	wczesne średniowiecze	-	nie
Pieścidla	1/51-61	grodzisko	wczesne średniowiecze	-	nie
	2/52-61	cmentarzysko	wczesne średniowiecze	-	tak
Potyry	1/50-59	cmentarzysko najstarszy grób konia	neolit	amfor kulistych	tak
	7/50-60	znal. luźne	nowożytność	-	nie
Radzymin	1/49-60	cmentarzysko	wczesne średniowiecze	-	tak
	1/50-60	grodzisko	wczesne średniowiecze	-	tak
Skarboszewo	2/50-60	cmentarzysko	wczesne średniowiecze	-	tak
	4/50-60	znaleziska luźne	neolit	-	nie
Skwary	6/50-60	znaleziska luźne	neolit	-	nie
Sobanice	1/51-59	znaleziska luźne	okres wpł. Rzymskich	-	nie
	2/51-59	cmentarzysko	neolit	amfor kulistych	nie
	3/51-59	cmentarzysko	wczesne średniowiecze		tak
Żukowo	6/51-59	cmentarzysko	wczesne średniowiecze	-	tak

Źródło: dane własne Urzędu Gminy

2.19.2. Obiekty zabytkowe

Zgodnie z obowiązującymi przepisami zabytek to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. W szeregu miejscowości gminy zachowało się sporo obiektów zabytkowych, z których jedynie niewielka ilość została wpisana do rejestru zabytków. Wśród obiektów zabytkowych większość stanowią budynki mieszkalne i gospodarskie, powstałe na przełomie wieków i na początku XX wieku. Są one stopniowo wypierane przez nową zabudowę, która często swą nieodpowiednią skalą, bryłą i detalem z otoczeniem dewastuje krajobraz wiejski. Z najważniejszych obiektów zabytkowych gminy Naruszewo, podlegających ochronie konserwatorskiej na podobnych zasadach jak zabytki posiadające wpis do rejestru są m.in.: Żukowo - Zespół Kościoła Parafialnego: kościół, dzwonnica, plebania (drewn.) XVIII w., cmentarz przykościelny; Radzyminek - Zespół Parafii Mariawitów, cmentarz mariawicki - pocz. XX w., Wichorowo - dworek, mur - 1 ćw. XX w., Sosenkowo - pozostałości zespołu folwarcznego, Tustań - Leśniczówka drewn. - pocz. XX w.,

Tabela nr 43: Obiekty wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Funkcja	Nr rej.	Okres powstania
1.	Krysk	kościół paraf. p.w. Św. Floriana, ogrodzenie, dzwonnica, cmentarz kośc.	118/76-696/62WA	
2.	Krysk	park podworski	165/76	XVIII/XIX
3.	Nacpolsk	park podworski	166/76	Pocz. XIX
4.	Nacpolsk	budynek pałacu, oficyna, most, brama do parku	410/98	
5.	Naruszewo	kościół paraf. p.w. Trójcy Przenajśw., dzwonnica, cmentarz przykościelny.	309/91	
6.	Pieścidła	park podworski	167/76	II poł. XIX
7.	Pieścidła	grodzisko wczesnośredn.	337/93	XII w.
8.	Radzymin	kościół paraf. p.w. Św. Piotra i Pawła, cmentarz przykośc., warstwa kulturowa, dzwonnica	84/76-562/62WA	XV w.
9.	Radzymin	grodzisko	208/79 – 774/67 WA	Wcz. średniow.
10.	Radzymin	park podworski	222/80	Pocz. XX w.
11.	Sobanice	zespół podworski: dwór, szpaler wiązowo-lipowy i dwie aleje przydrożne drzew	223/80	I poł. XIX w.
12.	Strzembowo	park podworski	168/76	II poł. XIX

13.	Wróblewo	zespół podworski: dwór, piwnica, park, warstwa kultur.	402/97	Pocz. XX w.
14.	Zaborowo	zespół podworski, park	224/80	Pocz. XX w.
15.	Żukowo	Cmentarzysko szkielet	45/76-243/60 WA	Wcz. Średniow.

Źródło: materiały własne Urzędu Gminy.

Tabela nr 44: Cmentarze

Miejscowość	wyznanie	rok budowy najstarszego nagrobka
Krysk	rzym.-kat.	1842
Naruszewo	rzym.-kat.	1872
Radzymin	rzym.-kat.	1867
Radzyminek	Mariawickie	1906
Żukowo	rzym.-kat.	1890

Źródło: materiały własne Urzędu Gminy.

20.19.3. Obiekty prawnie chronione

Na obszarze gminy funkcjonuje rozbudowany przestrzennie system obszarów prawnie chronionych, w skład którego wchodzi: rezerwat przyrody „Noskowo”, obszar chronionego krajobrazu (Naruszewski i Krysko-Jeniecki) i użytki ekologiczne. Całość obszarów prawnie chronionych na obszarze gminy wynosi 6 884,33 ha i stanowi 43,1% jej terenu. **rezerwat przyrody „Noskowo”** – utworzony został Zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 4 kwietnia 1977 roku (M.P. Nr 10 z 1977 roku, póź. 64) na powierzchni 75,79 ha. Położony jest na terenie Nadleśnictwa Płońsk, Leśnictwa Tustań. Nazwa rezerwatu pochodzi od nazwy uroczyska, na terenie którego się znajduje. Rezerwat utworzony został dla ochrony wielogatunkowego lasu liściastego, w którym dominują 200 letnie pomnikowe drzewa (jesion, wiąz, grab, klon, jawor, dąb). Najbardziej okazałym drzewem jest jesion wyniosły, rosnący na krawędzi doliny strumienia (pierśnica 166 cm, wysokość 39 m). W skład rezerwatu wchodzi następujące kategorie gruntów:

- grunty leśne – 74,02 ha,
- nieużytki, bagna – 0,52 ha,
- tereny komunikacyjne – 0,90 ha,

- rowy – 0,35 ha.

Obszary **chronionego krajobrazu** na terenie gminy Naruszewo zajmują 6 874,76 ha co stanowi 43,0% ogólnej powierzchni.

W obrębie OCHK w gminie wyróżnia się fragmenty obszarów: Naruszewski i Krysko–Joniecki Obszar Chronionego Krajobrazu.

Tabela nr 45: Użytkowanie gruntów w OChK przedstawia poniższe zestawienie

OChK	Pow. ogółem w ha	w tym					
		użytki rolne		lasy i grunty leśne		nieużytki	
		ha	%	ha	%	ha	%
Krysko-Joniecki	857,85	661,23	77,1	125,50	14,6	11,33	1,3
Naruszewski	6016,91	3 634,38	60,4	2 060,33	34,2	25,59	0,4
Razem:	6 874,76	4 295,61	62,5	2 185,83	31,8	36,92	0,5

Źródło: materiały własne Urzędu Gminy.

W obszarze chronionego krajobrazu w gminie Naruszewo grunty biologicznie czynne zajmują 6518,36 ha, co stanowi 94,8% jego powierzchni. Widoczny jest duży udział użytków rolnych – 62,5% oraz znaczny udział lasów, które zajmują 2185,83 ha j stanowią 31,8 % jego powierzchni. W okresie perspektywicznym zakłada się wzrost lesistości tego obszaru poprzez zalesienia gleb mało przydatnych dla rolnictwa.

Użytki ekologiczne – utworzone Rozporządzeniem nr 14/96 Wojewody Ciechanowskiego z dnia 30 października 1996 roku o łącznej powierzchni 1,95 ha na terenie Leśnictwa Tustań – nr 33, oddz. 310, o pow. 0,31 ha, nr 34, oddz. 31 o pow. 0,74 ha, nr 35, oddz. 341 o pow, 0,90 ha,

Elementami podlegającymi ochronie są również **pomniki przyrody**:

– *ożywionej* (drzewa lub grupy drzew) na terenie:

- wsi Krysk – jesion wyniosły zwany „Mocarzem”, –jesion wyniosły, dąb szypułkowy (teren parku),
- Radzymina – dąb szypułkowy (teren parku),
- Strzembowa – 3 topole (teren parku),
- Drochowa – dąb szypułkowy,
- Naruszewa – lipa drobnolistna,
- Leśnictwa Tustań – 3 dęby szypułkowe,
- Leśnictwa Nacpolsk – 5 lip drobnolistnych

–*nieożywionej* - gład narzutowy (granitognejs) na terenie gruntów wsi Wróblewo.

2.20. Zachęty dla inwestorów

- Bliska odległość od stolicy – Warszawy,
- Bliska odległość od miasta powiatowego – Płońsk,
- Stosunkowo niskie ceny ziemi i nieruchomości,
- Brak konkurencji,
- Piękna przyroda (pomniki przyrody) i położenie gminy w obszarze funkcjonalnym „Zielone Płuca Polski”,
- Obszary chronionego krajobrazu, rezerwatu, użytków ekologicznych,
- Występowanie dużych obszarów leśnych,
- Wysoka jakość wód powierzchniowych,
- Brak zagrożeń powodziowych,
- Obiekty zabytkowe,
- Dobra infrastruktura (wodociągi, drogi, telekomunikacja),
- Korzystne położenie przy drodze krajowej i drogach wojewódzkich,
- Dostępność do złóż kruszyw naturalnych,
- Ekologiczna żywność,
- Bliskość hurtowych odbiorców płodów rolnych,
- Rezerwy na rynku pracy i niskie koszty pracy,
- Urozmaicona struktura upraw rolnych,
- Możliwość rekreacji i sportu (hala sportowa, kompleksy boisk, place zabaw),
- Niskie podatki i opłaty lokalne,
- Zorganizowana gospodarka odpadami komunalnymi

2.21. Główne problemy i bariery w rozwoju Gminy

Do najważniejszych problemów Gminy Naruszewo należy zaliczyć:

- Konieczność dalszego rozwoju infrastruktury drogowej,
- Konieczność dostosowania infrastruktury w zakresie ochrony środowiska do obowiązujących przepisów prawa,
- Brak sieci gazu ziemnego,
- Konieczność modernizacji bazy oświatowej,
- Brak większej liczby zakładów pracy, przede wszystkim przetwórstwa rolnego,

przechowalni pólów rolnych, punktów skupu pólów rolnych,

- Rozproszone osadnictwo,
- Mała dochodowość gospodarstw rolnych,
- Niski poziom zamożności mieszkańców,
- Duży procent osób długotrwale bezrobotnych oraz bezrobotnych bez kwalifikacji,
- Bardzo niski przyrost naturalny,
- Brak lokali komunalnych i socjalnych dla mieszkańców gminy o niskim kryterium dochodowym,
- Duży procent ludności utrzymującej się z rolnictwa przy stosunkowo niewielkiej średniej powierzchni gospodarstw rolnych,
- Bardzo duży udział w budżecie gminy wydatków przeznaczonych na oświatę i pomoc społeczną,
- Duża liczba osób w trudnej sytuacji materialnej korzystających z usług Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej.

Część III. Analiza i Ocena Stanu Gminy Naruszewo

3.1. Analiza SWOT – zagadnienia ogólne

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych metod diagnozy sytuacji, w jakiej znajduje się wspólnota samorządowa. Służy porządkowaniu i segregacji informacji, dzięki czemu stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony (strenghts), słabe strony (weaknesses), szanse (opportunities) i zagrożenia (threats).

S - STRENGHTS, czyli mocne strony

W - WEAKNESSES, czyli słabe strony

O - OPPORTUNITIES, czyli możliwości

T - THREATS, czyli zagrożenia

Zgodnie z powyższym, czynniki rozwoju podzielić można na wewnętrzne, na które

społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia).

Skonstruowana w oparciu o ten schemat strategia stanowi zespół działań, przy pomocy których Gmina Naruszewo osiągnie swoje długofalowe cele. Cele te zostaną zaprezentowane w końcowej części opracowania. Będą one wynikiem możliwie wszechstronnej analizy, ale powodzenie ich realizacji zależy będzie również od czynników natury zewnętrznej.

Schemat 2. Analiza SWOT

Mocne strony (Strengths)

Zestawienie mocnych stron daje obraz atutów gminy. Nie ma jednoznacznych kryteriów definiujących mocne strony, dlatego konieczne jest dogłębne rozeznanie istniejących warunków. Dopiero w wyniku ich wieloaspektowej analizy można ustalić mocne i słabe strony gminy

Naruszewo.

Słabe strony (Weaknesses)

Często ustalenie słabych stron funkcjonowania gminy jest trudne ze względu na konieczność sformułowania wspólnych konstruktywnych wniosków. Są one później uzbrojone w odpowiednie środki zaradcze stanowiąc kierunki działań samorządów lokalnych.

Słabe strony zestawione (porównane) z mocnymi dają możliwość do spojrzenia na gminę z innej perspektywy, czego wynikiem może być poszukiwanie zupełnie nowych rozwiązań.

Możliwości (Opportunities)

Związane są z możliwie wszechstronną i dogłębną analizą danych pierwotnych i wtórnych w celu określenia możliwości realizacji mocnych stron przy efektywnym wykorzystaniu istniejących zasobów i z pełną świadomością słabych stron. Aby dobrze były wykorzystane możliwości gminy jej władze muszą niejednokrotnie przyjąć nowy styl działania, akceptować zaistniałe zmiany i nie bać się ryzyka płynącego z podejmowanych decyzji.

Zagrożenia (Threats)

Zagrożenia są przeciwieństwem możliwości i wynikają ze słabych stron gminy. Niedocenianie lub przecenianie zagrożeń oraz powiększanie się słabych stron niesie ze sobą ogromne zagrożenie dla gospodarki gminy, zmniejszając zdecydowanie jej szanse na rozwój. Stąd świadomość słabości i zagrożeń ma zasadnicze znaczenie w wytwarzaniu atmosfery sprzyjającej rozwojowi gospodarczemu. Umacniając mocne strony lub wykorzystując możliwości wywołujemy pozytywną reakcję na negatywne oddziaływanie słabych stron i zagrożeń. Niekiedy można i należy zmieniać słabe strony na możliwości przyjmując inny punkt widzenia lub akceptując wyniki prac.

3.2. Analiza SWOT Gminy Naruszewo

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
Potencjał gospodarczy	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Korzystne położenie komunikacyjne gminy; 2. Bliskość aglomeracji warszawskiej – rynek pracy, możliwość kształcenia, usługi publiczne wysokiej jakości; 3. Dynamiczna polityka wdrażania wysokiej jakości inwestycji infrastrukturalnych; 4. Niskie podatki lokalne; 5. Dość niskie ceny gruntów, 6. Bezpośredni dostęp do producentów rolnych, 7. Obecność kilku dużych gospodarstw rolnych wdrażających nowe technologie; 8. Dobrze funkcjonujący system gospodarki odpadami komunalnymi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak gminnych terenów inwestycyjnych; 2. Brak instytucji wsparcia biznesu na terenie gminy; 3. Niewystarczająca ilość szkół zawodowych w bezpośrednim sąsiedztwie gminy; 4. Brak dostosowania kształcenia do potrzeb rynku pracy; 5. Brak zakładów produkcyjnych; 6. Wysoki udział osób bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności; 7. Słaby stan techniczny dróg gminnych.
Potencjał turystyczny	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Walory przyrodniczo – krajobrazowe; 2. Występowanie obszarów chronionego krajobrazu oraz innych obszarów chronionych; 3. Czyste środowisko naturalne; 4. Potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; 5. Duża lesistość gminy; 6. Możliwość korzystania z atrakcji turystycznych aglomeracji warszawskiej – baza wypadowa; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mała liczba turystów; 2. Brak postrzegania gminy jako regionu potencjalnie turystycznego przez mieszkańców Mazowsza; 3. Brak zaplecza turystycznego (gospodarstwa agroturystyczne, pensjonaty); 4. Brak ścieżek rowerowych; 5. Brak typowych atrakcji turystycznych (góry, rzeki, jeziora, zabytki)
Dziedzictwo przyrodniczo - kulturowe	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Duża powierzchnia terenów zielonych i zalesionych; 2. Naturalny charakter cieków wodnych; 3. Bioróżnorodność; 4. Występowanie obszarów chronionego krajobrazu oraz innych obszarów chronionych; 5. Zróżnicowany krajobraz przyrodniczy i 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wzrost zanieczyszczenia powietrza w okresie grzewczym; 2. Niski poziom edukacji ekologicznej mieszkańców (zaśmiecanie lasów, spalanie śmieci); 3. Słabo rozwinięta sieć ścieżek przyrodniczo – edukacyjnych; 4. Rozproszona zabudowa;

<p>kulturowy;</p> <p>6. Działalność kół PZIEiR oraz ochotniczych straży pożarnych;</p> <p>7. Działalność Gminnej Biblioteki Publicznej w Naruszewie.</p>	<p>5. Brak retencji;</p> <p>6. Niekorzystne warunki dla wykorzystania źródeł energii odnawialnej;</p> <p>7. Brak obiektów zabytkowych;</p> <p>8. Niska świadomość społeczna w zakresie własnego dziedzictwa;</p> <p>9. Zdewastowane obiekty zabytkowe (dwory) i brak wykorzystania ich potencjału.</p>
<p>Kapitał ludzki</p>	
<p>1. Stosunkowo niski (jeszcze) wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (osoby w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym);</p> <p>2. Stosunkowo wysoki (jeszcze) wskaźnik obciążenia demograficznego osobami młodymi (osoby w wieku przedprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym);</p> <p>3. Dobre przeciętne wyniki uczniów ze sprawdzianu po VI klasie oraz egzaminu gimnazjalnego.</p> <p>4. Sukcesywne tworzenie i rozwój infrastruktury użyteczności publicznej (światlice wiejskie, place zabaw, boiska)</p>	<p>1. Ujemne przeciętne saldo migracji;</p> <p>2. Brak polityki senioralnej gminy;</p> <p>3. Brak sprecyzowanej polityki prorodzinnej;</p> <p>4. Brak systemu aktywizacji osób starszych;</p> <p>5. Brak edukacji prozdrowotnej;</p>
<p>Jakość życia</p>	
<p>1. Wysoka jakość usług edukacyjnych dla dzieci i młodzieży;</p> <p>2. Rozwinięta baza oświatowa;</p> <p>3. Bogata oferta zajęć pozalekcyjnych;</p> <p>4. Rozwinięta infrastruktura sportowa na terenie gminy: boiska, sale gimnastyczne;</p> <p>5. Ogólnodostępne place zabaw;</p> <p>6. Osiągnięcia, sukcesy sportowe dzieci i młodzieży;</p> <p>7. Wystarczająca podstawowa opieka lekarska lekarzy rodzinnych;</p> <p>8. Bezpieczeństwo przeciwpożarowe – 9 jednostek OSP;</p> <p>9. Dostosowana oferta Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej do lokalnych potrzeb</p> <ul style="list-style-type: none"> • Szeroki zakres bezpłatnych 	<p>1. Brak żłobka;</p> <p>2. Brak gminnego ośrodka kultury;</p> <p>3. Niskie wskaźniki dotyczące poziomu czytelnictwa wśród mieszkańców gminy;</p> <p>4. Brak sal gimnastycznych przy niektórych szkołach;</p> <p>5. Brak ścieżek rowerowych;</p> <p>6. Słaba dostępność specjalistycznych usług lekarskich;</p> <p>7. Brak stomatologów w szkołach;</p> <p>8. Niewystarczająca infrastruktura mieszkalnictwa socjalnego wraz z infrastrukturą towarzyszącą;</p> <p>9. Coraz większa liczba zadań nakładanych Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej;</p> <p>10. Wzrastająca liczba osób korzystających</p>

<p>usług specjalistycznych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Usługi opiekuńcze. <p>10. Program dożywiania dzieci w szkołach, 11. Działalność kulturalna Gminnej Biblioteki Publicznej.</p>	<p>z pomocy społecznej;</p> <p>11. Problemy społeczne (uzależnienie od alkoholu, hazard, przemoc w rodzinie).</p>
Zarządzanie i współpraca	
<p>1. Dobra współpraca z sąsiednimi samorządami;</p> <p>2. Wspólny dla Gminy Naruszewo i sąsiednich samorządów obszar Lokalnej Grupy Działania „Przyjazne Mazowsze”</p> <p>3. Doświadczenie w realizacji projektów partnerskich – w tym finansowanych ze źródeł zewnętrznych;</p> <p>4. Aktywne uczestnictwo władz samorządowych w różnych forach współpracy;</p> <p>5. Dobra współpraca z organizacjami pozarządowymi;</p> <p>6. Dobra promocja gminy,</p> <p>7. Zrównoważony budżet Gminy – brak zadłużenia.</p>	<p>1. Mała ilość organizacji pozarządowych;</p> <p>2. Niska zdolność istniejących NGO w zakresie pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych;</p> <p>3. Znaczny procent wydatków z budżetu gminy przeznaczanych na funkcjonowanie oświaty i pomocy społecznej;</p> <p>4. Niska aktywność społeczeństwa obywatelskiego (słaba frekwencja wyborcza).</p>

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<p>1. Dostępność zewnętrznych źródeł finansowania, w tym między innymi nowa perspektywa finansowa Unii Europejskiej;</p> <p>2. Rozwój współpracy terytorialnej, międzysektorowej i międzyorganizacyjnej;</p> <p>3. Poprawa wewnętrznej i zewnętrznej dostępności komunikacyjnej;</p> <p>4. Współpraca międzynarodowa;</p> <p>5. Rozwój wysoko wydajnego rolnictwa;</p> <p>6. Rozwój skutecznego systemu promocji i informacji turystycznej w województwie mazowieckim;</p> <p>7. Rozwój regionalnej sieci ścieżek rowerowych (współpraca z LGD Przyjazne Mazowsze i Powiatem Płońskim);</p>	<p>1. Niepewna sytuacja gospodarcza kraju oraz państw Unii Europejskiej (globalny kryzys gospodarczy mający wpływ na kondycję ekonomiczną, sytuację przedsiębiorców, zakładów pracy)</p> <p>2. Napływ uchodźców z państw bliskiego wschodu;</p> <p>3. Biurokracja, w szczególności związana z pozyskiwaniem funduszy ze źródeł zewnętrznych;</p> <p>4. Przepisy prawne i praktyki administracyjne hamujące rozwój przedsiębiorczości;</p> <p>5. Niewystarczający poziom finansowania infrastruktury drogowej przez powiat płoński i województwo mazowieckie;</p> <p>6. Wzrastające koszty inwestycji infrastrukturalnych;</p>

8. Rozwój współpracy pomiędzy przedsiębiorcami lokalnymi;	7. Eurosieroctwo;
9. Tworzenie grup producentów rolnych;	8. Duże koszty opracowania planów zagospodarowania przestrzennego;
10. Programy aktywizujące z zakresu sportu i rekreacji, moda na zdrowy tryb życia;	9. Upadające drobne gospodarstwa rolne.
11. Rozwój sektora ekonomii społecznej;	
12. Promocja produktów lokalnych.	

3.3. Podsumowanie

Po przedstawieniu analizy SWOT należy podkreślić, że nie jest ona i nie może być traktowana jako recepta na sukces, aczkolwiek właściwie spożytkowana powinna się do niego przyczyniać. W analizie SWOT nie istnieją żadne ścisłe reguły, które określałyby liczbę i źródła analizowanych informacji. Analiza SWOT powinna obejmować jak największą ilość informacji o gminie i jej mieszkańcach, wykorzystywać wszelkie dane udostępnione przez Urząd Gminy w Naruszewie, dane z roczników statystycznych i opracowań problemowych Głównego Urzędu Statystycznego i Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego, a także informacje o tym, jak miejscowa ludność i przedsiębiorcy widzą swoją gminę, do czego dążą, jak oceniają zmiany, jakie są ich główne bolączki, niedostatki, z czego są dumni, w czym postrzegają i jak oceniają szanse rozwoju gminy w poszczególnych dziedzinach. Pytano wreszcie o niezaspokojone potrzeby i oczekiwania oraz gotowość do działania na rzecz swojej społeczności.

Część IV. Wizja i misja do roku 2025

Wizja rozwoju Gminy Naruszewo jest stanem docelowym, który planowany jest do osiągnięcia z wykorzystaniem możliwości i zasobów gminy w perspektywie do roku 2025. Zdefiniowana wizja stawia do realizacji cele i wyznacza kierunki działania, obszary interwencji, które wygenerują wzrost poziomu jakości życia obecnych mieszkańców, a także zachęci do osiedlania się nowych. Spowoduje tym samym wzrost atrakcyjności turystycznej, inwestycyjnej, a także atrakcyjności gminy jako inkubatora działalności gospodarczej i przedsiębiorczości.

4.1. Wizja

Do roku 2025 Gmina Naruszewo będzie nowoczesnym i przyjaznym dla środowiska ośrodkiem rolniczo – gospodarczym, z udziałem usług turystycznych, dzięki czemu stworzy wysokiej jakości przestrzeń do życia dla obecnych i nowych mieszkańców. Będzie to obszar ze sprawną i efektywną gospodarką, spójny społecznie i terytorialnie bazujący na kapitale intelektualnym. Zrównoważony i sprawny rozwój będzie możliwy dzięki otwartej, konkurencyjnej społeczności, włączonej w życie społeczno - gospodarcze. Inteligentna gospodarka będzie oparta na nowoczesnej społeczności i wiedzy ze szczególnym uwzględnieniem lokalnej demokracji i pielęgnowaniem tożsamości.

4.2. Misja

Kreowanie zrównoważonego i spójnego rozwoju gminy atrakcyjnej turystycznie, ekonomicznie i inwestycyjnie dzięki racjonalnemu i efektywnemu wykorzystaniu istniejących zasobów przyrodniczych, kulturowych, nowoczesnej infrastruktury technicznej, wyspecjalizowanemu rolnictwu, przedsiębiorczym i wykształconym mieszkańcom dla stworzenia przestrzeni życiowej wysokiej jakości.

Misja strategii warunkuje sformułowanie kierunków bezpośrednich i pośrednich działań – celów strategicznych i operacyjnych. Gmina Naruszewo za pomocą wyznaczonych celów będzie dążyć do podwyższenia jakości życia mieszkańców w taki sposób, aby poszczególne dziedziny życia i gospodarki wzajemnie się uzupełniały i przenikały tak, aby stworzyć kompleksową poprawę warunków. Położenie geograficzne oraz stosunkowo bogate walory przyrodniczo – kulturowe, powodują iż gmina jest atrakcyjnym miejscem zarówno pod względem turystycznym, jak i gospodarczym. Świadomość ekologiczna mieszkańców oraz czyste i zadbane środowisko będą sprzyjać naturalnej produkcji rolnej.

Celem rozwoju gminy, który skorelowany jest również z dokumentem planistycznym - studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, jest stworzenie na terenie gminy strefy wysokorozwiniętego rolnictwa, rozwój indywidualnego budownictwa mieszkaniowego w oparciu o tereny wyposażone w infrastrukturę techniczną, utworzenie w Naruszewie ośrodka - centrum usług administracyjnych, kulturalnych, sportu i rekreacji, centrum usług i handlu. Ponadto, gmina będzie dążyć do stworzenia warunków rozwoju dla rzemiosła, handlu, przetwórstwa, zwłaszcza w sektorze rolnictwa. Celem rozwojowym gminy będzie również dążenie do rozwiązywania problemów społecznych, stymulowania aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu oraz podniesienia jakości życia mieszkańców.

Dotychczas przeprowadzone inwestycje w sposób znaczący podnoszą atrakcyjność inwestycyjną gminy. Przeprowadzona analiza SWOT wskazuje jednak obszary wymagające dalszej pracy i interwencji, koniecznych do utrzymania właściwej polityki prorozwojowej. Diagnoza społeczno – gospodarcza przeprowadzona w pierwszej części dokumentu w wielu sferach pokazuje bardzo pozytywne zjawiska zachodzące na terenie gminy. Są to zarówno intensywnie prowadzone inwestycje jak i duża aktywność mieszkańców w sferze przedsiębiorczości, czy stopniowy rozwój gospodarstw rolnych. Analiza wewnętrznych czynników warunkujących zrównoważony rozwój gminy w wielu przypadkach pokazuje dynamiczne i prorozwojowe trendy. Jednak analiza czynników zewnętrznych wskazuje na pojawiające się zagrożenia zahamowania procesów przyczyniających się do dalszej, zrównoważonej polityki prorozwojowej gminy. Pogłębiający się w 2012 r. kryzys strefy euro, trwająca konsolidacja finansów publicznych oraz proces oddłużania sektora prywatnego, które były głównymi przyczynami spowolnienia gospodarczego w całej Europie, negatywnie wpływa na jednostki zarządzania administracją publiczną w tym jednostki samorządu terytorialnego. Wpływ ten odczuwają również mieszkańcy gminy, czyli konsumenci oraz

przedsiębiorcy, którzy napotykają liczne problemy, w szczególności z uwagi na znaczny spadek dynamiki udzielanych kredytów przez banki, spadek cen płodów rolnych oraz problemy na rynku pracy. Czynniki zewnętrzne, które mogą utrzymać spowolnienie gospodarcze na rynkach Europy są pogarszające się perspektywy wzrostu dla krajów strefy euro, jak również ogólna niekorzystna sytuacja polityczna w niektórych krajach na świecie, która w sposób znaczący wpływa na wszystkie rynki finansowe. Wskazuje to na konieczność podjęcia działań prewencyjnych oraz rozważnego planowania przyszłości gminy.

Część V. Strategiczny Program Rozwoju – cele strategiczne, cele operacyjne i kierunki działania

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej Gminy Naruszewo oraz przeprowadzona analiza SWOT pozwoliły na wyznaczenie czterech filarów - obszarów strategicznych (infrastruktura, gospodarka, kapitał ludzki i środowisko), które w znaczący sposób wpływają na jej przyszły rozwój gospodarczy, społeczny, ekologiczny i przestrzenny. Wokół wskazanych obszarów strategicznych skoncentruje się działalność Gminy Naruszewo. Wskazana jest przy tym współpraca z partnerami sektora publicznego, prywatnego, trzeciego sektora oraz społeczeństwem.

INFRASTRUKTURA

CEL STRATEGICZNY I:

ZINTEGROWANA I NOWOCZESNA INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Cele operacyjne:

- **Rozwój infrastruktury drogowej,**
- **Dalsza rozbudowa systemów wodno - kanalizacyjnych,**
- **Rozwój gospodarki przestrzennej,**
- **Rozwój infrastruktury i technologii informacyjno - komunikacyjnej.**

LUDZIE

CEL STRATEGICZNY II:

OTWARTY, KREATYWNY I KONKURENCYJNY KAPITAŁ LUDZKI

Cele operacyjne

- **Rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu,**
- **Podniesienie poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych społeczności lokalnej,**
- **Podniesienie jakości usług oraz poprawa dostępności opieki nad małymi dziećmi (żłobki, przedszkola),**
- **Rozwój i poszerzenie funkcji obiektów dydaktycznych, kulturalnych, sportowo - rekreacyjnych oraz świetlic wiejskich,**
- **Budowanie i upowszechnianie społeczeństwa informacyjnego,**
- **Rozwijanie tożsamości i integracji społeczeństwa.**

GOSPODARKA

CEL STRATEGICZNY III:

INNOWACYJNA I EFEKTYWNA WIELOSEKTOROWA GOSPODARKA

Cele operacyjne

- Rozwój i wzrost konkurencyjności mikro, małych i średnich przedsiębiorstw,
- Wsparcie rozwoju usług rolno - spożywczych, handlu i rzemiosła,
- Transfer nowych technologii zmierzających do modernizacji gospodarstw rolnych,
- Opracowanie i wdrożenie systemu promocji gospodarczej i inwestycyjnej,
- Stworzenie atrakcyjnej oferty agroturystycznej i turystycznej gminy w oparciu o zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz ich wykorzystanie.

ŚRODOWISKO

CEL STRATEGICZNY IV:

ŚRODOWISKO NATURALNE WYSOKIEJ JAKOŚCI, OCHRONA WARTOŚCI PRZYRODNICZYCH I HISTORYCZNYCH

Cele operacyjne

- Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i racjonalna gospodarka zasobami,
- Renowacja i ochrona dziedzictwa historycznego i obiektów zabytkowych,
- Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii,
- Zmniejszenie energochłonności budynków użyteczności publicznej,
- Promocja ochrony środowiska, postaw proekologicznych i zdrowego trybu życia.

5.1. Cel strategiczny I: Zintegrowana i nowoczesna infrastruktura techniczna

Na terenie Gminy Naruszewo występuje istotny problem w zakresie rozwoju budownictwa, tak indywidualnego jak i komunalnego. W latach 2010 – 2014 inwestorzy indywidualni oddali do użytku 153 budynki mieszkalne. Nie zbudowano żadnego lokalu socjalnego bądź komunalnego. Ważnym elementem dalszego rozwoju budownictwa powinno być dostosowanie niezbędnej infrastruktury technicznej (drogi, oczyszczalnie ścieków, wodociągi) do występujących potrzeb. Jednym z istotnych zadań stojących przed gminą jest również wspieranie rozwoju i poprawy jakości gospodarki mieszkaniowej, poprawa standardu istniejących zasobów mieszkaniowych, rozwój infrastruktury mieszkalnictwa socjalnego.

W sferze infrastruktury technicznej za wartość pozytywną należy uznać dynamiczny proces inwestycyjny przebiegający w ostatnich latach. Przyczynił się on do znacznej poprawy jakości życia mieszkańców oraz atrakcyjności inwestycyjnej gminy. Zmodernizowano w dużej części drogi gminne, wybudowano ponad 300 przydomowych oczyszczalni ścieków wykorzystywanych przez mieszkańców. Z sieci wodociągowej na terenie gminy korzysta niemalże 100% mieszkańców. Obserwuje się również wzrost dostępu mieszkańców do

urządzeń techniczno – sanitarnych. Wartością działającą „in minus” jest brak infrastruktury w zakresie sieci gazowniczych – co z kolei rekompensowane jest w niewielkim stopniu przez przydomowe kotłownie zasilane paliwem gazowym. Koniecznym jest również podejmowanie działań w kierunku dalszej budowy przydomowych oczyszczalni oraz modernizacji istniejących stacji uzdatniania wody i systemów wodociągowych.

Infrastruktura drogowa, mimo uzyskania znacznej poprawy jakości, nadal wymaga poniesienia ogromnych nakładów inwestycyjnych w miejscach, gdzie jej stan jest wciąż niezadowalający oraz ciągłej modernizacji. Koniecznym jest również dążenie do budowy nowej infrastruktury drogowej w miejscach o potencjale inwestycyjnym wraz z infrastrukturą towarzyszącą. Należy zatem priorytetowo traktować inwestycje związane z budową, przebudową lub zmianą nawierzchni dróg. Jest to warunek konieczny do zapewnienia prawidłowego rozwoju Gminy Naruszewo. Realizacja gminnych inwestycji drogowych przyczyni się do stworzenia sieci dojazdowych z mniejszych miejscowości do większych skupisk osadniczych. Tym samym drogi lokalne będą przyczyniać się do rozbudowy wewnątrzregionalnej infrastruktury transportowej. Drogi powiatowe i wojewódzkie przebiegające przez gminę wymagają pilnej przebudowy.

Sfera zagospodarowania przestrzeni w Gminie Naruszewo wymaga reorganizacji, co polegać będzie na wskazaniu takiego przeznaczenia terenów, które w sposób zasadniczy będzie określało przyszły typ i charakter przestrzeni gminy z zachowaniem ładu ekologicznego. Funkcje terenu powinny ukierunkować się na rozwój przestrzeni turystycznej i aktywności gospodarczej, co powinno zostać uwzględnione również w miejscowych planach zagospodarowania. Rozważne planowanie przestrzeni może zapobiec spadkowi liczby ludności obserwowanej zarówno w skali globalnej jak i w Gminie Naruszewo, a także znacznie ułatwi prowadzenie interesów i inwestycji na terenie gminy. Najistotniejsze problemy stojące przed Gminą Naruszewo w sferze przestrzennej to niewystarczające zaplecze turystyczne w stosunku do potencjału zasobów krajobrazu, brak obiektów infrastruktury turystycznej oraz niepełne wykorzystanie terenów dla turystyki wypoczynkowej. Infrastruktura rekreacyjna wymaga kontynuacji rozbudowy, modernizacji obiektów, w szczególności publicznych obiektów zamkniętych i infrastruktury na otwartych terenach rekreacyjnych w miejscach o potencjale dla rozwoju sfery turystyki i wypoczynku. Dużych nakładów finansowych wymaga również uzupełnienie bazy noclegowej, gdyż aktualnie opiera się ona na jednym hotelu – Szkockie Ranczo w Skarboszewie oraz Centrum Rozrywki i Rekreacji w Sobanicach. Stąd koniecznym jest podjęcie działań mających na celu pozyskanie inwestorów oraz stworzenie im „przyjaznych” warunków do realizacji inwestycji. Działania, które będą miały na to decydujący

wpływ to m.in. zabezpieczenie terenów pod budownictwo letniskowe, hoteli i pensjonatów, aktualizacja planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie nowych terenów pod działalność gospodarczą.

Zrównoważony rozwój w sferze infrastruktury technicznej będzie możliwy również dzięki poprawie infrastruktury i technologii informacyjno – komunikacyjnych. Powszechny dostęp do szerokopasmowego Internetu i usług elektronicznych wysokiej jakości znacznie poprawi komfort życia mieszkańców gminy, uczniów, ale również osób prowadzących działalność gospodarczą lub chcących ją uruchomić. Kluczowym zadaniem będzie udostępnienie szerokopasmowej sieci Internet w niektórych miejscowościach gminy, które jeszcze go nie posiadają. Wsparcie rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest priorytetowym działaniem wielu programów operacyjnych funduszy strukturalnych. Jest to ważne przedsięwzięcie, w wielu środowiskach opiniotwórczych wskazuje się, że najszybszy rozwój w gospodarce i usługach będzie następował w tym właśnie sektorze. Należy więc podjąć działania mające na celu rozbudowę i poprawę jakości infrastruktury teleinformatycznej, która usprawni i poprawi dostęp do informacji publicznej oraz e – usług. Rosnące potrzeby mieszkańców gminy w zakresie telekomunikacji będą zaspokajane przez działające na rynku telekomunikacji firmy, których oferta jest zróżnicowana i konkurencyjna, a stanowią ją nowoczesne rozwiązania takie jak sieci stacjonarne, radiotelefoniczne, telefonia komórkowa.

5.1.1. Cel operacyjny: Rozwój infrastruktury drogowej

Kierunki działania:

1. Uczestnictwo w przebudowie dróg powiatowych i wojewódzkich przy współpracy z zarządcami tych dróg,
2. Modernizacja i poprawa stanu technicznego istniejącej gminnej infrastruktury drogowej.
3. Rozwój układu komunikacyjnego Gminy Naruszewo, w szczególności poprzez rozbudowę ciągu drogowego Zaborowo – Potyry wraz z przebudową infrastruktury technicznej,
4. Budowa i modernizacja infrastruktury towarzyszącej: chodników, oświetlenia ulicznego,
5. Modernizacja i poprawa oznakowania istniejących i tworzenie nowych szlaków rowerowych.

5.1.2. Cel operacyjny: Dalsza rozbudowa systemów wodno - kanalizacyjnych

Kierunki działania:

1. Kontynuacja rozbudowy i dalsza modernizacja ujęć wody i stacji uzdatniania wody zaopatrujących odbiorców na terenie Gminy Naruszewo,
2. Rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej,
3. Modernizacja gminnej oczyszczalni ścieków,
4. Wsparcie mieszkańców w budowie przydomowych oczyszczalni ścieków.

5.1.3. Cel operacyjny: Rozwój gospodarki przestrzennej

Kierunki działania:

1. Inwentaryzacja gruntów, bazy lokalowej, infrastruktury towarzyszącej mającej potencjał do wykorzystania i inwestycji w działalności gospodarczej w celu uwzględnienia jej w ofercie inwestycyjnej,
2. Tworzenie i aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie nowych terenów pod działalność gospodarczą,
3. Uzbieranie terenów stref o potencjalnej aktywności gospodarczej,
4. Rekultywacja terenów przyrodniczo zdegradowanych,
5. Systematyczne wyznaczanie terenów pod budownictwo jednorodzinne,
6. Rozwój terenów pod budownictwo mieszkaniowe oraz poprawa standardu istniejących zasobów mieszkaniowych,
7. Rozwój infrastruktury mieszkalnictwa socjalnego,
8. Tworzenie planów zagospodarowania przestrzennego pod kątem infrastruktury turystycznej, wskazujących funkcje kluczowe dla gminy obszarów, o wysokich walorach przyrodniczych w celu odpowiedniego zorganizowania ruchu turystycznego i okółoturystycznego,
9. Tworzenie zintegrowanych programów terytorialnych z miastem Płońsk i gminami ościennymi (realizacja polityki konkurencyjności i spójności terytorialnej).

5.1.4. Cel operacyjny: Rozwój infrastruktury i technologii informacyjno – komunikacyjnej

Kierunki działania:

1. Wykorzystanie światłowodów realizowanych w ramach projektu województwa mazowieckiego „Internet dla Mazowsza” dla potrzeb społeczności lokalnej,
2. Wdrożenie działań mających na celu zapewnienie dostępu do szerokopasmowego Internetu w miejscowościach na terenie gminy,
3. Zapewnienie powszechnego dostępu do e –usług i e-administracji,
4. Uruchomienie większej ilości usług na Elektronicznej Platformie Usług Administracji Publicznej e-PUAP,
5. Nawiązanie współpracy z parterami świadczącymi nowoczesne usługi telekomunikacyjne.

5.2.Cel strategiczny II: Otwarty, kreatywny i konkurencyjny kapitał ludzki

Bezpieczeństwo społeczne to przede wszystkim dostęp do bazy instytucjonalnej, medycznej, pewność zabezpieczenia bytu materialnego. W ostatnich latach zanotowano negatywne zjawiska demograficzne charakteryzujące się ujemnym przyrostem naturalnym i stałym spadkiem liczby ludności. Obecnie w strukturze mieszkańców przeważają osoby w wieku produkcyjnym – 55,4%, niestety liczba urodzeń jest mniejsza niż zgonów, podobnie jak liczba mieszkańców meldujących się niż wymeldowanych z pobytu stałego. Kapitał społeczny charakteryzuje dość duża aktywność pod względem przedsiębiorczości oraz działalności emerytów i druhów Ochotniczych Straży Pożarnych. Diagnoza społeczna wskazała niekorzystne cechy lokalnego społeczeństwa: słaba aktywność społeczeństwa obywatelskiego, niski poziom integracji, brak aktywności organizacji trzeciego sektora w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na działalność prospołeczną. W procesie przekształcania niekorzystnych cech kapitału ludzkiego kluczowe znaczenie mają wspólnoty lokalne, które opierają się na wspólnej tożsamości, tradycjach i wartościach. Ważnym zadaniem będzie więc rozwijanie tożsamości i integracji społeczności poprzez m.in. integrację mieszkańców wokół działalności organizacji trzeciego sektora, a także wdrożenie działań aktywizujących.

Wartością działającą „in minus” i niekorzystnym zjawiskiem jest również bezrobocie wynoszące obecnie 16,1% (357 osób). Narzędzia bezpośrednie do walki z bezrobociem są w posiadaniu ustawodawcy, na szczeblu krajowym, ale również Powiatowego Urzędu Pracy w Płońsku, aczkolwiek gmina może wesprzeć podejmowanie działań w kierunku zapobiegania oraz zmniejszania jego skutków. Szczęśliwie, według danych zgromadzonych przez Powiatowy Urząd Pracy w Płońsku i Główny Urząd Statystyczny od roku 2013 liczba osób bezrobotnych na terenie gminy systematycznie spada, w korelacji 2013/2015 ubyło 67 osób

pozostających bez pracy. Bezrobocie w Gminie Naruszewo dotyczy w podobnym stopniu kobiet jak i mężczyzn, są to głównie osoby z niskim wykształceniem, bez doświadczenia zawodowego i długotrwale bezrobotne. Pomimo spadku bezrobocie stanowi poważny problem w skali gminy. Zjawisko bezrobocia generuje szereg negatywnych skutków społecznych, m.in. pogorszenie standardu życia, zagrożenia w sferze psychologicznej człowieka, a także ma bezpośredni wpływ na kondycję gospodarczą gminy, migracje zarobkowe i wyższe koszty świadczeń socjalnych. W roku 2012 objętych pomocą społeczną było 420 rodzin.

Dwa najpoważniejsze problemy w gminie w sferze społecznej to bezrobocie i ubóstwo, które w wielu przypadkach są wzajemnie powiązane. Preferowanym kierunkiem podjęcia działań naprawczych w tej sferze będzie rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu. Przeciwdziałanie patologiom poprzez rozwiązywanie problemów społecznych oraz zwiększenie konkurencyjności mieszkańców na rynku pracy zostanie zrealizowane poprzez m.in. podniesienie poziomu ich wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, zorganizowanie możliwości staży dla młodzieży. Stymulowanie wzrostu poziomu kwalifikacji mieszkańców powinno ukierunkować się na dziedzinę turystyki, handlu i rzemiosła oraz zawodów nierolniczych. Koniecznym jest również wprowadzenie działań mających na celu wsparcie aktywności zawodowej poprzez pomoc w sferze psychologicznej, prawnej, w kierunku wyboru zawodów na podstawie indywidualnych predyspozycji, tworzenie programów pomocy rodzinie i pomocy społecznej, system szkoleń zawodowych.

Aby kapitał ludzki stał się otwarty, kreatywny i konkurencyjny niezbędne jest również zapewnienie edukacji na najwyższym poziomie we wszystkich grupach wiekowych lokalnego społeczeństwa. Pozytywnym zjawiskiem występującym w gminie jest dobry poziom usług edukacyjnych na szczeblu podstawowym i gimnazjalnym – wyniki z testów są wyższe od średniej w powiecie. Problemem jest także baza lokalowa niektórych budynków szkół, która wymaga doposażenia i modernizacji. Placówki kształcenia podstawowego posiadają braki nie tylko w sferze infrastrukturalnej, dydaktycznej, ale również sportowej. Poziom aktywności fizycznej, sportowej mieszkańców jest wciąż niski, choć na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się stopniowy wzrost zainteresowania sportem (wzrost liczby młodzieży i osób dorosłych ćwiczących biorących udział w zajęciach). Poziom wzrostu zainteresowania sportem wynika w głównej mierze z rozwoju infrastruktury sportowej (budowa zespołu boisk w Naruszewie, boiska wielofunkcyjnego w Nacpolsku, boiska w Radzyminku, boiska do siatkówki w Nacpolsku) oraz zatrudnienia przez Urząd Gminy trenerów piłki nożnej i piłki siatkowej. Kluczowym zadaniem w sferze oświaty będzie utworzenie systemu opieki nad małym

dzieckiem oraz poprawa jakości usług przedszkolnych. Brakuje przede wszystkim miejsc gdzie mieszkańcy powierzyliby swoje najmłodsze pociechy – żłobków.

Zapewnienie wysokiej jakości usług społecznych, takich jak oświata, kultura i sport jest istotnym oczekiwaniem mieszkańców wobec władz gminy oraz ważnym działaniem w kierunku podniesienia jakości życia w sferze społecznej. Wciąż jednak niezbędne będzie poniesienie nakładów finansowych na poszerzenie zakresu i poprawę jakości tej grupy usług.

5.2.1. Cel operacyjny: Rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu

Kierunki działania:

1. Tworzenie, udoskonalanie i realizacja programów pomocy rodzinie i pomocy społecznej przeciwdziałających wyłączeniu społecznemu,
2. Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w Płońsku przy wdrażaniu programów przeciwdziałania bezrobociu,
3. Wprowadzenie działań mających na celu ograniczenie patologii społecznych poprzez profilaktykę, np. grupy wsparcia, profesjonalne doradztwo prawne, zawodowe, pomoc psychologiczną, poradnictwo i inne,
4. Wsparcie opieki nad dziećmi (poprawa dostępu do usług przedszkolnych i opieki nad małym dzieckiem) oraz nad osobami starszymi (formy instytucjonalne, rodzinne, pomoc sąsiedzka i inne),
5. Wspieranie działań związanych z aktywizacją zawodową osób bezrobotnych w szczególności osób długotrwale bezrobotnych, bez kwalifikacji i bez doświadczenia zawodowego oraz działań mających na celu zwiększenie adaptacji do nowych zawodów i mobilności mieszkańców,
6. Podnoszenie kwalifikacji mieszkańców w szczególności w zakresie obsługi ruchu turystycznego, handlu i rzemiosła oraz zawodów nierolniczych, kształtowanie postaw rynkowych i innowacyjnych,
7. Budowanie przyjaznej polityki dla przedsiębiorców inwestujących w zawodowy rozwój zasobów ludzkich i system szkoleń,
8. Zwiększenie absorpcji środków z Unii Europejskiej na programy służące podnoszeniu kwalifikacji osób pozostających bez pracy

5.2.2. Cel operacyjny: Podniesienie poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych społeczności lokalnej

Kierunki działania:

1. Stymulowanie powstania współpracy placówek oświatowych oraz wymiany doświadczeń w zakresie efektywnego przygotowania młodzieży do życia zawodowego,
2. Współpraca z Powiatowym Urzędem pracy w Płońsku w zakresie opracowania i wdrożenie systemu doradztwa zawodowego,
3. Nawiązanie współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami w celu promocji i przybliżenia charakteru zawodów oraz tworzenie miejsc staży w celu nabycia praktycznych umiejętności,
4. Organizacja zajęć pozalekcyjnych, szkoleniowych w obiektach placówek oświatowych i świetlicach wiejskich,
5. Wspieranie i promocja innowacyjnych form kształcenia (np. e-edukacja).

5.2.3. Cel operacyjny: Podniesienie jakości usług oraz oprawa dostępności nad małymi dziećmi (żłobki, przedszkola)

Kierunki działania:

1. Utworzenie systemu opieki nad małym dzieckiem (punktów żłobkowych), wspieranie powstania rodzinnych dziennych punktów opieki nad dzieckiem na terenie gminy,
2. Rozwój różnych form wychowania przedszkolnego,
3. Dostosowanie ilości placówek przedszkolnych oraz godzin ich funkcjonowania do potrzeb mieszkańców oraz poprawa dostępności miejsc,
4. Racjonalizacja struktury placówek oświatowych w zależności od zmian struktury demograficznej,
5. Podniesienie jakości oferty edukacji przedszkolnej oraz dostosowanie jej do zmieniających się potrzeb lokalnej społeczności (uzupełnienie o zajęcia korekcyjne, językowe, prozdrowotne, proekologiczne, sportowe i inne),
6. Stymulowanie aktywności organizacji pozarządowych oraz władz szkolnych w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na projekty skierowane do dzieci w wieku przedszkolnym.

5.2.4. Cel operacyjny: Rozwój i poszerzenie funkcji obiektów dydaktycznych, kulturalnych, sportowo – rekreacyjnych oraz świetlic wiejskich

Kierunki działania:

1. Dalsza modernizacja i rozbudowa infrastruktury bazy oświatowej oraz doposażenie w sprzęt komputerowy, audiowizualny i pomoce dydaktyczne,
2. Utrzymanie wysokiego poziomu usług edukacyjnych oraz stworzenie oferty edukacji pozaszkolnej (zajęcia pozalekcyjne, sportowe, kursy, zajęcia taneczne, aktorskie i inne) na bazie gminnych placówek oświatowych i kulturalnych skierowane do dzieci, dorosłych, osób starszych, niepełnosprawnych,
3. Wspieranie młodzieży najzdolniejszej (system nagród i stypendiów),
4. Budowa nowej i modernizacja istniejącej infrastruktury sportowo – rekreacyjnej (sal sportowych, boisk szkolnych, placów zabaw, skwerów, zieleńców, zagospodarowanie terenu wokół wymagających tego szkół),
5. Kontynuacja budowy świetlic wiejskich, modernizacja i doposażanie istniejących,
6. Budowa siłowni zewnętrznych,
7. Wyznaczenie terenu pod utworzenie infrastruktury dla różnych form aktywności ruchowej,
8. Wzmocnienie współpracy i przedsięwzięć społecznych lokalnie działających podmiotów sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego,
9. Poszukiwanie nowych, atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego dla dzieci, młodzieży i dorosłych, osób starszych i niepełnosprawnych,
10. Likwidacja barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych ruchowo,
11. Poszerzenie istniejącej oferty dla mieszkańców gminy (organizacja festynów, koncertów, promocja czytelnictwa i uzupełnienie punktów bibliotecznych) z uwzględnieniem włączenia w przedsięwzięcia kulturalne osób niepełnosprawnych oraz starszych,
12. Promocja sportu i aktywnego wypoczynku, zwiększenie ilości animatorów sportowych, trenerów,
13. Rozwijanie funkcjonalności i oferty kulturalnej Gminnej Biblioteki Publicznej w Naruszewie jako głównego ośrodka kreującego rozwój kultury na terenie gminy,
14. Zwiększenie aktywności organizacji pozarządowych w pozyskiwaniu zewnętrznych źródeł finansowania przedsięwzięć edukacyjnych, kulturalnych i sportowych.

5.2.5. Cel operacyjny „Budowanie i upowszechnianie społeczeństwa informacyjnego”

Kierunki działania:

1. Zapewnienie dostępu do szerokopasmowego internetu budowanego przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w ramach projektu „Internet dla Mazowsza”, w miejscowościach, które go nie posiadają,
2. Współdziałanie z odpowiednimi instytucjami w zakresie umożliwienia rozwoju e-administracji, e-edukacji, e-zdrowia, e-bezpieczeństwa,
3. Budowa stanowisk PIAP w miejscach strategicznych pod względem spędzania wolnego czasu przez mieszkańców, w placówkach kultury i oświaty, w Urzędzie Gminy itp.,
4. Dalsza informatyzacja szkół.

5.2.6. Cel operacyjny: Rozwijanie tożsamości i integracji społeczeństwa

Kierunki działania:

1. Współpraca z odpowiednimi instytucjami w zakresie ochrony zabytków oraz miejsc pamięci,
2. Integracja mieszkańców wokół działalności organizacji trzeciego sektora,
3. Wspieranie inicjatyw oddolnych organizacji wydarzeń kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych,
4. Wdrożenie systemu działań aktywizujących osoby starsze oraz kultywowanie tradycji i tożsamości lokalnej społeczności,
5. Promocja postaw prospołecznych i obywatelskich,
6. Wdrożenie działań przeciwko dyskryminacji społeczeństwa, w tym kobiet, osób niepełnosprawnych, likwidowanie barier społecznych,
7. Poprawa estetyki przestrzeni, tworzenie placów zabaw, siłowni zewnętrznych, skwerów, zieleńców i innych jako miejsc spędzania wolnego czasu dzieci, młodzieży i dorosłych.

5.3. Cel strategiczny III: Innowacyjna i efektywna wielosektorowa gospodarka

Aktywność zawodowa mieszkańców stanowi jeden z podstawowych warunków rozwoju każdej gminy. Rozwiązanie problemów w sferze gospodarczej zdeterminuje rozwój gminy we wszystkich pozostałych sferach.

Ze względu na rolniczy charakter Gminy Naruszewo jednym z głównych obszarów gospodarczej aktywności jest rolnictwo, które charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem. Wiodącym kierunkiem produkcji rolniczej jest uprawa zbóż, ziemniaków oraz owoców i warzyw - w szczególności truskawek. W ostatnich latach obserwuje się stopniowy spadek liczby gospodarstw rolnych, których obecna liczba wynosi 1093. Jednocześnie zwraca uwagę fakt, iż w przedziale 1 – 10 ha znajduje się spośród 714 gospodarstw rolnych (65,31%), co oznacza iż zajmują powierzchnię niewystarczającą do zapewnienia odpowiedniego poziomu dochodów i opłacalności produkcji. Kierunek interwencji w tym zakresie skupiać się będzie na stymulowaniu działań mających na celu utworzenie na terenie gminy strefy wysokorozwiniętego, wyspecjalizowanego rolnictwa poprzez transfer nowych technologii opartych na kapitale intelektualnym. Rozwiązaniem może być również stymulowanie rozwoju powiązań kooperacyjnych pomiędzy producentami rolnymi. W ramach wsparcia rolnictwa konieczne jest podjęcie działań w kierunku kompleksowej edukacji rolników, profesjonalnego doradztwa, modernizacji gospodarstw rolnych oraz wskazania i promocji kierunków rozwoju (rolnictwo ekologiczne, promocja upraw na cele przemysłowe i energetyczne, rozwój produkcji warzywniczej). Żywność ekologiczna, zdrowa w połączeniu z nową ofertą turystyczną może stanowić innowacyjne rozwiązanie napędu ekonomicznego. Producenci rolni podejmując współpracę z obiektami turystycznymi nie tylko podnieśliby jakość usług turystycznych, ale również rozpoczęliby budowę marki i promocję lokalnej produkcji rolnej.

W Gminie Naruszewo w sferze gospodarczej niemalże 100 % podmiotów działających na rynku to mikroprzedsiębiorstwa, zatrudniające od 1 do 9 osób. Dlatego zatem najintensywniejsze działania winny zostać skierowane właśnie w kierunku umacniania pozycji tych przedsiębiorstw, a także ułatwienia i stymulacji powstawania nowych. Istotnym potencjałem rozwojowym dla gminy jest również obecność kilku dużych zakładów pracy.

Kluczowym zadaniem jest stymulowanie rozwoju i wzrost konkurencyjności mikro, małych i średnich przedsiębiorstw poprzez m.in. współpracę z odpowiednimi podmiotami w zakresie zapewnienia wsparcia instytucjonalnego, systemu profesjonalnych szkoleń i doradztwa

Dużym motorem gospodarki będzie również wsparcie w zakresie rozwoju usług rolno – spożywczych, handlu i rzemiosła. Determinantem przesądzającym o atrakcyjności inwestycyjnej gminy jest bliskość dużego rynku – Warszawy oraz dobra dostępność komunikacyjna. Realizacja tego zadania podniesie koniunkturę gospodarki gminy oraz przyczyni się do rozwoju kapitału intelektualnego.

Istotny i do tej pory niewykorzystany, potencjał rozwojowy w sferze gospodarczej posiada sektor turystyki ze względu na walory krajobrazowe gminy. Stworzenie pozytywnego

wizerunku i marki daje możliwość rozwoju w wielu sferach życia mieszkańców gminy. Jest to przede wszystkim duży atut w działaniach na rzecz pozyskania inwestorów. Poważne wyzwanie dla władz gminy stanowi zwiększenie aktywności mieszkańców w sferze podjęcia działalności w turystyce wiejskiej, agroturystyce, turystyce specjalistycznej. Może to w sposób znaczący wesprzeć dochody mieszkańców, w szczególności w sektorze rolnictwa, a także zdeterminować powstanie nowych miejsc pracy oraz wpłynąć na napęd lokalnej gospodarki. Wpływ jaki może wywrzeć rozwój tej dziedziny gospodarki jest nieoceniony: dostarczenie miejsc pracy lokalnemu rzemiosłu, usługom, rolnictwu, napęd rynku zbytu produktów rolnych wytwarzanych na terenie gminy, zakwaterowanie turystów, zróżnicowanie oferty turystycznej. Koniecznym jest wdrożenie profesjonalnej oferty turystycznej. Działania podjęte w tym kierunku powinny wyrazić się w zwiększeniu efektywności wykorzystania lokalnego potencjału przyrodniczego, stworzeniu odpowiedniej, atrakcyjnej infrastruktury oraz przygotowania różnych alternatyw zagospodarowania czasu. Rozwój w sektorze turystyki wspomogą również wypracowanie modelu powtarzalnych imprez kulturalnych, które powinny przyjąć innowacyjną formułę.

Kluczowym zadaniem stojącym przed gminą będzie opracowanie i wdrożenie zintegrowanego systemu promocji gospodarczej i inwestycyjnej. Ten niezwykle trudny rodzaj promocji należy skierować do podmiotów gospodarczych i inwestorów. Trudność zasadniczo polega na tym, iż firm i podmiotów chcących inwestować jest niewiele, a dodatkowo są rozproszeni i o zróżnicowanych preferencjach. W celu realizacji skutecznej promocji inwestycyjnej i gospodarczej koniecznym jest wypracowanie właściwej oferty i strategii działań marketingowych.

5.3.1. Cel operacyjny: Rozwój i wzrost konkurencyjności mikro, małych i średnich przedsiębiorstw

Kierunki działania:

1. Wsparcie zróżnicowania działalności gospodarczej w kierunku działalności nierolniczej,
2. Zapewnienie mikro, małym i średnim przedsiębiorcom wsparcia instytucjonalnego, pomoc i ułatwienie dostępu do informacji o możliwościach pozyskania środków na utworzenie lub rozwój firmy, w tym środków z Powiatowego Urzędu Pracy w Płońsku, środków przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich i innych funduszy Unii Europejskiej,

3. Wsparcie przepływu informacji dotyczących innowacji na rynku i najnowszych badań naukowych,
4. Wsparcie i promocja postaw przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy w szczególności dla osób długotrwale bezrobotnych i bez kwalifikacji,
5. Nawiązanie współpracy z instytucjami prowadzącymi fundusze pożyczkowe i poręczeniowe dla mikro, małych i średnich firm.

5.3.2. Cel operacyjny: Wsparcie rozwoju usług rolno – spożywczych, handlu i rzemiosła

Kierunki działania:

1. Stymulowanie działań mających na celu utworzenie na terenie gminy centrum usług, handlu i rzemiosła poprzez aktywne poszukiwanie inwestorów,
2. Pomoc w zakresie pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania dla przedsiębiorców,
3. Wsparcie rozwoju usług rolno – spożywczych, handlu i rzemiosła wysokiej jakości poprzez promocję nowoczesnych technologii.

5.3.3. Cel operacyjny: Transfer nowych technologii zmierzających do modernizacji gospodarstw rolnych

Kierunki działania:

1. Stymulowanie działań mających na celu utworzenie na terenie gminy strefy wysokorozwiniętego rolnictwa,
2. Stymulowanie specjalizacji gospodarstw rolnych opartej na postępie technologicznym i ekonomicznym,
3. Wspieranie edukacji rolników na temat opłacalności produkcji rolniczej poprzez organizowanie profesjonalnego doradztwa,
4. Wspieranie modernizacji infrastruktury rolniczej oraz wsparcie systemu szkoleń dla rolników z zakresu nowoczesnych technologii i potencjalnych źródeł ich finansowania,
5. Stymulowanie rozwoju powiązań kooperacyjnych pomiędzy producentami rolnymi,
6. Promocja rolnictwa ekologicznego,
7. Promocja upraw nieżywnościowych na cele przemysłowe i energetyczne,
8. Promocja lokalnej produkcji rolnej.

5.3.4. Cel operacyjny: Opracowanie i wdrożenie systemu promocji gospodarczej i inwestycyjnej

Kierunki działania:

1. Przyjazne dla inwestorów planowanie przestrzenne,
2. Analiza systemu zachęt inwestycyjnych dla przedsiębiorców i inwestorów,
3. Przygotowanie przyjaznej polityki podatkowej dla inwestorów chcących prowadzić działalność gospodarczą na terenie gminy,
4. Dystrybucja materiałów informacyjnych o gminie,
5. Reklama w mediach, publiczne wystąpienia władz gminy,
6. Organizacja wydarzeń kulturalnych o tematyce gospodarczej,
7. Organizacja konkursu na przedsiębiorcę roku,
8. nawiązanie współpracy z ościennymi i zagranicznymi samorządami, partnerami sektora gospodarczego i pozarządowego.

5.3.5. Cel operacyjny: Stworzenie atrakcyjnej oferty agroturystycznej i turystycznej gminy w oparciu o zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz ich wykorzystanie

Kierunki działania:

1. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej oraz bazy noclegowej,
2. Wspieranie rozwoju oferty usługowej przeznaczonej dla turystów,
3. Oznakowanie atrakcji turystycznych gminy,
4. Wypracowanie modelu markowych imprez cyklicznych jako atrakcji turystycznej,
5. Rozwój produktów turystycznych, w tym wykreowanie jednego, głównego produktu turystycznego będącego „wizytówką” gminy,
6. Wykorzystanie potencjału lokalnych zespołów, a także zdefiniowanych produktów turystycznych do promocji turystycznej gminy,
7. Stworzenie spójnej, kompleksowej oferty turystycznej z uwzględnieniem turystyki, aktywnej, rekreacyjnej, specjalistycznej jak również konferencyjnej,
8. Organizacja rajdów pieszych, konnych, rowerowych i ich promocja,
9. Nawiązanie współpracy z podmiotami branży turystycznej, sąsiednimi, wojewódzkimi i centralnymi punktami informacji turystycznej w celu efektywnej dystrybucji oferty.

5.4. Cel strategiczny IV: Środowisko naturalne wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych

Zrównoważony rozwój społeczno – gospodarczy Gminy Naruszewo stawiany za cel w niniejszej strategii musi przebiegać z zachowaniem standardów wysokiej jakości środowiska naturalnego i ochrony wartości historycznych.

Optymalne i harmonijne połączenie wzrostu gospodarczego oraz podniesienia atrakcyjności ekonomicznej i turystycznej gminy z ochroną środowiska i zachowaniem potencjału przyrodniczo – historycznego oraz zachowaniem różnorodności biologicznej stanowi najważniejszy warunek zrównoważonego rozwoju. Rozwój urbanizacji i osadnictwa w Gminie Naruszewo powinien być stale monitorowany pod kątem zachowania ciągłości terenów otwartych, ciągów ekologicznych, istniejących cieków wodnych oraz użytków zielonych.

Poprawa stanu środowiska naturalnego i krajobrazu zdeterminuje lepsze i efektywniejsze wykorzystanie tego potencjału dla kreowania turystyki i rekreacji na terenie gminy. Rozwój Gminy Naruszewo w zakresie poprawy i ochrony dziedzictwa przyrodniczego będzie możliwy dzięki racjonalnej gospodarce zasobami oraz wdrożeniu działań mających na celu ochronę lokalnego krajobrazu. Tworzenie nowej, spójnej oferty turystycznej, która składa się również na wizję rozwojową gminy, poprzez m.in. budowę infrastruktury turystycznej powinna przebiegać na obrzeżach obszarów ważnych przyrodniczo i historycznie z punktu widzenia stymulowania ruchu turystycznego. Dlatego obszary te w wyniku zwiększonego ruchu turystycznego muszą zostać objęte ochroną przed degradacją.

Również inne priorytetowe działania gminy określone w pozostałych celach strategicznych, w tym realizacja działań związanych z rozbudową i modernizacją infrastruktury oraz poprawą atrakcyjności ekonomicznej gminy powinny być przeprowadzane ze szczególnym uwzględnieniem celu strategicznego nr IV. Ekorozwój bowiem zakłada prowadzenie działalności człowieka w harmonii z ekosystemami i wyznacza rozwój sfer gospodarczej i społecznej w taki sposób, aby nie naruszał stanu środowiska naturalnego. Dlatego niezwykle ważne jest, aby podjąć działania zmierzające do ochrony różnorodności biologicznej przed degradacją i zachowania najcenniejszych zasobów przyrodniczych. Wprowadzanie zmian powinno przebiegać z zachowaniem najwyższych standardów ochrony wysokich walorów obszarów wyróżniających Gminę Naruszewo i stanowiących dla niej najważniejszy atut. Przynależność terenów gminy do Naruszewskiego oraz Krysko – Jonieckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu oraz a także obecność na terenie gminy rezerwatu „Noskowo”

i licznych pomników przyrody ożywionej świadczą o nietuzinkowej atrakcyjności turystycznej gminy i wyróżniają ją na tle nie tylko sąsiednich gmin, ale również w skali powiatu.

Najistotniejsze wyzwania stojące przed Gminą Naruszewo w sferze zachowania i ochrony środowiska naturalnego to renowacja i ochrona dziedzictwa historycznego i obiektów zabytkowych. Niezwykle ważne jest także zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Rosnący popyt na energię oraz jej rosnące ceny, a przede wszystkim zanieczyszczenie środowiska są determinantem trendu intensyfikacji działań mających na celu zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii na całym świecie. Odnawialne źródła energii uzyskiwane z niekopalnych źródeł energii (wody, wiatru, promieniowania słonecznego, energia wytwarzana z biomasy stałej, biogazu i biopaliw), które mają techniczną możliwość zastosowania na terenie gminy powinny być promowane i wspierane, ponieważ są jak dotąd najskuteczniejszą metodą wpływającą na ochronę klimatu.

Ważnym zadaniem jest również racjonalna gospodarka odpadami, ich zbiórka, transport, odzysk, unieszkodliwianie w przypadku braku możliwości zastosowania procesów recyklingu, a także dążenie do usprawnienia całego procesu. W czasie, kiedy odpowiedzialność za odbiór i zagospodarowanie odpadów komunalnych został przeniesiony na gminy ważne jest, aby edukować mieszkańców w tym zakresie oraz wesprzeć przedsięwzięcia i inicjatywy związane z ekologią i ochroną środowiska.

Kluczowe znaczenie ma również rozwój rolnictwa ekologicznego oraz wdrożenie programów rolno – środowiskowych ze względu na to, iż produkcja rolnicza wywiera znaczący wpływ na stan środowiska, a jednocześnie podlega silnej interwencji Wspólnej Polityki Rolnej. Wraz z rozwojem gospodarki i preferencji współczesnych konsumentów zmienia się również podejście do wytwarzania żywności. Rolnictwo ekologiczne jest oparte na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego, a nie na wytworach technologicznych, dlatego korzystnie wpływa na naturalne zasoby środowiska naturalnego.

Do zachowania i ochrony środowiska naturalnego wysokiej jakości w sposób nieoceniony przyczyni się również promocja zdrowego trybu życia wśród dzieci, młodzieży szkolnej i dorosłych. Zapobieganie (profilaktyka) jest znacznie tańsze i efektywniejsze niż likwidacja poniesionych strat.

5.4.1. Cel operacyjny: Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i racjonalna gospodarka zasobami

Kierunki działania:

1. Zachowanie ciągłości terenów otwartych, ciągów ekologicznych, istniejących na terenie gminy cieków wodnych i użytków zielonych,
2. Realizacja programu usuwania azbestu,
3. Wspieranie działań mających na celu ochronę środowiska przyrodniczego i krajobrazu,
4. Wspieranie racjonalnej gospodarki zasobami wodnymi,
5. Promocja i wspieranie ekologicznych przedsięwzięć inwestycyjnych,
6. Rekultywacja terenów przyrodniczo zdegradowanych,
7. Kontynuacja budowy, rozbudowy i modernizacji systemów wodociągowych i kanalizacyjnych na terenie gminy,
8. Wsparcie mieszkańców gminy w budowie przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach o rozproszonej zabudowie,
9. Prowadzenie i monitorowanie racjonalnej gospodarki odpadami,
10. Edukacja mieszkańców z zakresu naturalnych zasobów środowiska oraz ich ochrony,
11. Wsparcie rolnictwa ekologicznego oraz wdrażania programów rolno – środowiskowych,
12. Termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej,
13. Likwidacja dzikich wysypisk śmieci.

5.4.2. Cel operacyjny: Renowacja i ochrona dziedzictwa historycznego i obiektów zabytkowych

Kierunki działania:

1. Odnowa i konserwacja obiektów zabytkowych i historycznych przy współudziale partnerów prywatnych, publicznych oraz trzeciego sektora z wykorzystaniem między innymi środków Unii Europejskiej,
2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenie roli zabytków w ofercie turystycznej gminy.

5.4.3. Cel operacyjny: Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii

Kierunki działania:

1. Zwiększenie udziału innowacyjnych technologii z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii,
2. Promocja innowacyjnych technologii grzewczych jako naturalnego źródła energii cieplnej i jej pozytywnego wpływu na środowisko naturalne,
3. Wspieranie przedsięwzięć budowy odnawialnych źródeł energii na terenie gminy,

4. Modernizacja infrastruktury oświetlenia ulicznego.

5.4.4. Cel operacyjny: Zmniejszenie energochłonności budynków użyteczności publicznej

Kierunki działania:

1. Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej,
2. Modernizacja instalacji centralnego ogrzewania oraz ciepłej wody użytkowej w budynkach użyteczności publicznej, z wykorzystaniem szeroko rozumianych odnawialnych źródeł energii,
3. Modernizacja oświetlenia w budynkach użyteczności publicznej z wykorzystaniem technologii LED,
4. Wymiana energochłonnych urządzeń komputerowych i innego sprzętu elektronicznego wykorzystywanego w urzędzie gminy oraz szkołach na nowy, o dużej sprawności energetycznej.

5.4.5. Cel operacyjny: Promocja ochrony środowiska, postaw proekologicznych i zdrowego trybu życia

Kierunki działania:

1. Zwiększanie świadomości ekologicznej mieszkańców, w szczególności edukacji ekologicznej w placówkach oświatowych,
2. Organizacja zajęć terenowych dla uczniów placówek oświatowych w ekologicznych gospodarstwach rolnych,
3. Wdrożenie w placówkach oświatowych zajęć z zasad prawidłowego odżywiania i upowszechniania kultury sportu,
4. Promocja ochrony środowiska i zdrowego trybu życia,
5. Organizacja akcji sprzątania świata,
6. Organizacja akcji informacyjnych.

Sformułowane powyżej strategiczne kierunki rozwoju gminy wynikają z założenia, że stabilna i długofalowa realizacja opracowanych celów strategicznych i operacyjnych przyniesie wymierne efekty poprawy jakości życia mieszkańców. Kształt merytoryczny strategii rozwoju gminy stanowi i opisuje kierunkowe działania gminy, które docelowo zapewnią jej oczekiwany zrównoważony wieloaspektowy rozwój.

Strategia jest dokumentem otwartym i nie wyczerpuje wszystkich sfer działalności gminy, a wyznaczone w programie rozwoju cztery filary - obszary strategiczne/obszary interwencji, czyli infrastruktura, kapitał ludzki, gospodarka oraz środowisko wymagają opracowania branżowych strategii, szczegółowych programów rozwoju i wieloletnich planów inwestycyjnych. Takie rozwiązanie usprawni proces zarządzania gminą oraz pozwoli na zaplanowanie i zabezpieczenie odpowiednich do tego narzędzi.

Część VI. Finansowanie

Gmina Naruszewo mimo, że jest gminą niewielką obszarowo, prowadzi aktywną politykę inwestycji i wdrażania nowych rozwiązań i technologii. Przejawia się to w ilości zrealizowanych projektów i zadań inwestycyjnych. Bliskim gminie działaniem są również inwestycje w sferze społecznej – realizacja przedsięwzięć miękkich, skierowanych do lokalnej społeczności, dzieci i młodzieży szkolnej. Znajduje to swoje największe odzwierciedlenie w ilości zrealizowanych zadań wymienionych szczegółowo we wcześniejszej części strategii. W dominującej większości są to działania zrealizowane z udziałem środków zewnętrznych, z budżetu Unii Europejskiej i innych dotacji.

Mimo dużej samodzielności gminy i zrównoważonej gospodarki finansowej niezbędne jest wsparcie planowanych procesów rozwojowych środkami zewnętrznymi. Środki zabezpieczające realizację zadań zapisanych w poszczególnych celach operacyjnych pochodzić będą z następujących źródeł:

- a) z programów pomocowych UE,
- b) z programów rządowych,
- c) budżetu państwa,
- d) budżetu Gminy Naruszewo,
- e) ze środków zaangażowanych przez krajowych i zagranicznych inwestorów prywatnych,
- f) krajowych i zagranicznych organizacji pozarządowych,
- g) instytucji finansowych i funduszy inwestycyjnych.

Na etapie przygotowania strategii niemożliwe jest precyzyjne określenie programów operacyjnych, z których jednostka samorządu terytorialnego będzie mogła korzystać, ponieważ sektorowe programy rozwoju oraz pakiety regulacji prawnych są, w większości, w dalszym ciągu w fazie przygotowania do nowej perspektywy finansowej na lata 2014 – 2020.

Część VII. Monitoring i ewaluacja

Gwarancją prawidłowego wdrażania i monitorowania realizacji Strategii Rozwoju Gminy Naruszewo jest ścisła współpraca wielu instytucji sektora publicznego, prywatnego, pozarządowego, a także mieszkańców gminy.

Sformułowana strategia zrównoważonego rozwoju gminy w rozdziale na cztery cele strategiczne i podległe im cele operacyjne jest wyzwaniem dla wszystkich podmiotów związanych z gminą. Równie ważne co posiadanie planu rozwoju gminy jest kontrola jego właściwego wdrażania.

W celu uzyskania właściwej kontroli nad tym procesem i weryfikacji postępów, konieczne jest wprowadzenie zasad stałego, okresowego monitoringu, którego celem jest uzyskanie konkretnych mierników osiągnięcia założonych celów. Wybór właściwych mierzalnych wskaźników dostępnych w statystyce publicznej i wewnętrznej gminy spowoduje efektywne monitorowanie procesów wdrażania strategii.

Strategia rozwoju gminy jest dokumentem żywym i dynamicznie reagującym na zmiany. W celu zapewnienia sprawnej realizacji i oceny jej postępów, ale również aktualizacji i dostosowania do zmieniających się warunków społeczno – gospodarczych, konieczne jest powołanie jednostki odpowiedzialnej za monitoring i ewaluację. Zespół ds. strategii powinien składać się z osób różnych środowisk opiniotwórczych. Rekomenduje się, aby nie rzadziej niż okres wyborczy, czyli raz na cztery lata, zespół ds. strategii dokonał szczegółowej analizy realizacji celów strategicznych w oparciu o opracowane wskaźniki dostępne w statystyce publicznej i wewnętrznej gminy. Szczegółowa, systematyczna analiza powinna opierać się na sporządzaniu rocznych sprawozdań z oceny stopnia realizacji i oddziaływania (oceny wpływu na poprawę komfortu i jakości życia mieszkańców). W przypadku stwierdzenia zmian warunków i bieżącej sytuacji gminy konieczna jest aktualizacja dokumentu. Ważnym elementem tego sprawozdania powinna być również analiza zagrożeń utrudniających jej realizację oraz opracowanie systemu działań naprawczych.

Poza stałym monitoringiem zaleca się również dokonywanie ewaluacji dokumentu na podstawie rocznych sprawozdań, tj. oceny stopnia realizacji strategii do założonych wskaźników, prawidłowości ich realizacji, oceny przyjętych wskaźników w odniesieniu do celów strategicznych i operacyjnych. Ewaluacja powinna dostarczyć odpowiedzi na pytanie jakie są efekty realizacji strategii, pokazać szanse i zagrożenia z nią związane oraz celowość

przyjętych zasad i procedur, może także zmierzyć poziom zadowolenia mieszkańców z dokonanych zmian.

Poniżej przedstawiona lista rekomendowanych mierników realizacji strategii stanowi propozycję oraz może podlegać modyfikacjom.

Rekomendowane mierniki realizacji Strategii Gminy Naruszewo na lata 2015 – 2025:

Cel strategiczny I. Zintegrowana i nowoczesna infrastruktura techniczna

1. Liczba km wyremontowanych, zmodernizowanych dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich,
2. Liczba km nowo wybudowanych dróg gminnych,
3. Liczba km nowo wybudowanych chodników,
4. Ludność korzystająca z sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i przydomowych oczyszczalni ścieków w %,
5. Liczba zmodernizowanych gminnych ujęć wody i stacji uzdatniania wody,
6. Liczba mieszkańców, którzy skorzystali ze wsparcia gminy w budowie przydomowych oczyszczalni ścieków,
7. Powierzchnia terenów inwestycyjnych,
8. Powierzchnia terenów pod budownictwo mieszkaniowe,
9. Powierzchnia terenów przeznaczonych na rozwój funkcji turystycznej,
10. Liczba wybudowanych i zmodernizowanych budynków mieszkalnictwa socjalnego.

Cel strategiczny II. Otwarty, kreatywny i konkurencyjny kapitał ludzki

1. Liczba zarejestrowanych w PUP w Płońsku osób bezrobotnych,
2. Liczba osób (rodzin) korzystających z pomocy społecznej,
3. Średnia punktacja z testów szóstoklasistów,
4. Średnia punktacja z testów gimnazjalnych,
5. Liczba dzieci w przedszkolach,
6. Liczba dzieci w nowoutworzonych punktach żłobkowych/ żłobkach,
7. Wartość inwestycji infrastrukturalnych w zakresie wyposażania placówek edukacyjnych (w tym sprzętu technologii teleinformacyjnych),
8. Ilość organizacji pozarządowych zarejestrowanych w rejestrze REGON.

Cel strategiczny III. Innowacyjna i efektywna wielosektorowa gospodarka

1. Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON,
2. Liczba gospodarstw rolnych zrzeszonych w grupach producenckich i kooperacyjnych,
3. Liczba utworzonych miejsc pracy poza rolnictwem,
4. Liczba zakładów przetwórstwa rolno - spożywczego i rzemiosła,
5. Powierzchnia terenów zarezerwowana pod działalność usługowo- handlową,
6. Ilość przeprowadzonych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym – szkoleń, warsztatów, konferencji,
7. Ilość obiektów prowadzących obsługę ruchu turystycznego, w tym gospodarstw agroturystycznych,
8. Wartość inwestycji przeznaczonych na budowę i modernizację infrastruktury turystycznej,
9. Liczba instytucji i podmiotów zaangażowanych w tworzenie i funkcjonowanie systemu promocji inwestycyjnej i gospodarczej gminy.

Cel strategiczny IV. Środowisko naturalne wysokiej jakości, ochrona wartości przyrodniczych i historycznych

1. Długość nowo wybudowanej lub zmodernizowanej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej,
2. Liczba nowo wybudowanych przydomowych oczyszczalni ścieków,
3. Liczba obiektów użyteczności publicznej, w których przeprowadzono termomodernizację, wymieniono instalację centralnego ogrzewania i ciepłej wody użytkowej z wykorzystaniem szeroko rozumianych odnawialnych źródeł energii, wymieniono oświetlenie z uwzględnieniem technologii LED,
4. Liczba odnowionych obiektów zabytkowych i historycznych,
5. Liczba gospodarstw domowych korzystających z innowacyjnych technologii grzewczych,
6. Liczba powstałych na terenie gminy źródeł energii odnawialnych,

Spis tabel

- Tabela nr 1: Udział poszczególnych kompleksów w użytkach rolnych gminy,
- Tabela nr 2: Powierzchnia i ludność Gminy Naruszewo, powiatu płońskiego oraz województwa mazowieckiego,
- Tabela nr 3: Podział administracyjny Gminy Naruszewo,
- Tabela nr 4: Ruch naturalny ludności w Gminie Naruszewo,
- Tabela nr 5: Prognoza ludności według wieku (stan w dniu 30.06.2015) w tys,
- Tabela nr 6: Prognoza ludności według wieku (w tysiącach),
- Tabela nr 7: Ludność według płci i wieku,
- Tabela nr 8: Płeć i wiek mieszkańców Gminy Naruszewo,
- Tabela nr 8: Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w Gminie Naruszewo,
- Tabela nr 9: Stopa bezrobocia w Gminie Naruszewo na tle Polski, województwa i powiatu,
- Tabela nr 10: Bezrobocie w Polsce w sierpniu 2015 roku,
- Tabela nr 11: Liczba bezrobotnych w powiecie płońskim i Gminie Naruszewo (stan na grudzień danego roku oraz wrzesień 2015 roku),
- Tabela nr 12: Struktura bezrobocia na terenie Gminy Naruszewo. Stan na koniec września 2015 roku,
- Tabela nr 13: Struktura bezrobocia w Gminie Naruszewo z uwzględnieniem wykształcenia,
- Tabela nr 14: Warunki mieszkaniowe w Gminie,
- Tabela nr 15: Pracownicy służby zdrowia w Gminie Naruszewo,
- Tabela nr 16: Struktura wydatków Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w 2014 roku,
- Tabela nr 17: Oddziały w poszczególnych szkołach,
- Tabela nr 18: Rok szkolny 2013/2014,
- Tabela nr 19: Rok szkolny 2014/2015,
- Tabela nr 20: Rok szkolny 2015/2016,
- Tabela nr 21: Liczba nauczycieli i etatów nauczycielskich w latach 2013-2015,
- Tabela nr 22: Dochody budżetu gminy w roku 2011,
- Tabela nr 23: Dochody budżetu gminy w roku 2012,
- Tabela nr 24: Dochody budżetu gminy w roku 2013,
- Tabela nr 25: Dochody budżetu gminy w roku 2014,
- Tabela nr 26: Wydatki budżetu gminy w roku 2011,
- Tabela nr 27: Wydatki budżetu gminy w roku 2012,
- Tabela nr 28: Wydatki budżetu gminy w roku 2013,
- Tabela nr 29: Wydatki budżetu gminy w roku 2014,

Tabela nr 30: Wydatki budżetu gminy – wartość uśredniona z 4 lat (2011-2014),
Tabela nr 31: Zadania inwestycyjne zrealizowane przez Gminę Naruszewo w latach 2011-2014,
Tabela nr 32: Projekty miękkie realizowane przez Gminę Naruszewo w latach 2011-2014,
Tabela nr 33: Projekty Realizowane przez Gminę Naruszewo w latach 2011-2014 dofinansowane ze środków UE,
Tabela nr 34: Sieć wodociągowa w Gminie Naruszewo,
Tabela nr 35: Roczna ilość odpadów komunalnych zbierana z terenu Gminy Naruszewo,
Tabela nr 36: Struktura gospodarstw rolnych w Gminie Naruszewo,
Tabela nr 37: Powierzchnia gruntów według klas bonitacyjnych,
Tabela nr 38: Struktura zasiewów w Gminie Naruszewo,
Tabela nr 39: Pogłowie zwierząt,
Tabela nr 40: Melioracje na terenie Gminy Naruszewo,
Tabela nr 41: Liczba wpisów rodzajów działalności gospodarczej,
Tabela nr 42: Wykaz stanowisk archeologicznych,
Tabela nr 43: Obiekty wpisane do rejestru zabytków,
Tabela nr 44: Cmentarze,
Tabela nr 45: Użytkowanie gruntów w OChK przedstawia poniższe zestawienie.

Spis wykresów

Wykres nr 1: Przyrost naturalny w Gminie Naruszewo,
Wykres nr 2: Prognozowany spadek liczby ludności Gminy Naruszewo do roku 2050,
Wykres nr 3: Udział procentowy kobiet i mężczyzn w poszczególnych grupach wiekowych,
Wykres nr 4: Stopa bezrobocia w Polsce, województwie, powiecie i Gminie Naruszewo,
Wykres nr 5: Liczba bezrobotnych w powiecie płońskim i Gminie Naruszewo w latach 2010-2015,
Wykres nr 6: Struktura bezrobocia w Gminie Naruszewo z uwzględnieniem wykształcenia,
Wykres nr 7: Liczba nowo wybudowanych budynków mieszkalnych,
Wykres nr 8: Liczba uczniów w placówkach oświatowych w Gminie Naruszewo,
Wykres nr 9: Liczba nauczycieli i etatów w szkołach w latach 2013-2016,
Wykres nr 10: Dochody budżetu gminy w złotych za lata 2011-2014,
Wykres nr 11: Struktura dochodów budżetu gminy w latach 2011-2014 w %,
Wykres nr 12: Struktura % wydatków w Gminie Naruszewo (średnio za lata 2011-2014),

Wykres nr 13: Średni udział procentowy dofinansowania projektów współfinansowanych ze środków UE,

Wykres nr 14: Odpady odbierane z terenu Gminy Naruszewo - zmieszane i segregowane w tonach,

Wykres nr 15: Struktura powierzchniowa gospodarstw rolnych w %,

Wykres nr 16: struktura zasiewów w Gminie Naruszewo w %.